

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

УКЛАДАЧ АЛЛА ЛИТВИНЕНКО

Полтава — 2020

УДК 008:001(072.8)

М 54

Затверджено вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
Протокол № 5 від 28.11.2019 року

Рецензенти:

Стрельников В. Ю., доктор педагогічних наук, професор.

Сасенко Т. В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Літературний редактор:

Світайло Л. Р., кандидат філологічних наук.

М 54 **Методика викладання культурологічних дисциплін** [Текст] :
навч.-метод. посібник для студ. спец. 034 Культурологія / Полтавський
нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка ; уклад. А. І. Литвиненко. — Полтава,
2020. — 200 с.

ISBN 978-617-640-488-0

Завдання навчально-методичного посібника — допомогти майбутнім культурологам набути професійних компетенцій для здійснення ефективною фаховою діяльністю. У посібнику охарактеризовано традиційні прийоми, форми і методи навчання, а також сучасні інформаційні технології викладання художньої культури та мистецтва у закладах шкільної та позашкільної освіти. Видання містить лекційний матеріал, методичні рекомендації з виконання практичних занять і самостійної роботи, тестові завдання, словник і додатки.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти педагогічних навчальних закладів, учителів загальноосвітніх шкіл, вихователів дошкільних і позашкільних установ, керівників гуртків естетичного профілю, працівників сфери дозвілля.

УДК 008:001(072.8)

В оформленні обкладинки використано
зображення фрески «Adam» Льюїса Лаво (Lewis Lavoie)
за посиланням: muralmosaic.com/gallery/fine-art/adam/

ISBN 978-617-640-488-0

© Литвиненко А. І., 2020

© ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2020

З М І С Т

ВСТУП	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	9
Лекція 1.1. Основні засади сучасної культурологічної освіти.....	9
Лекція 1.2. Культурологічна складова сучасної шкільної освіти.....	16
Лекція 1.3. Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної освіти.....	24
Лекція 1.4. Шкільний підручник у методиці викладання культурологічних дисциплін	29
Лекція 1.5. Використання різних типів джерел у методиці викладання культурологічних дисциплін.....	35
Лекція 1.6. Міжпредметні зв'язки в методиці викладання культурологічних дисциплін	42
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИКЛАДАННІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	48
Лекція 2.1. Методи навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін	48
Лекція 2.2. Форми організації навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін	54
Лекція 2.3. Контроль та оцінювання навчальної діяльності учнів	61
Лекція 2.4. Соціоігрові технології в методиці викладання культурологічних дисциплін	69
Лекція 2.5. Інформаційні технології в методиці викладання культурологічних дисциплін	76
Лекція 2.6. Позаурочна діяльність культуролога	83

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	89
Практичне заняття 1.1. Основні засади сучасної культурологічної освіти	89
Практичне заняття 1.2. Культурологічна складова сучасної шкільної освіти.....	91
Практичне заняття 1.3. Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної освіти.....	93
Практичне заняття 1.4. Шкільний підручник у методиці викладання культурологічних дисциплін.....	95
Практичне заняття 1.5. Використання різних типів джерел у методиці викладання культурологічних дисциплін	97
Практичне заняття 1.6. Міжпредметні зв'язки в методиці викладання культурологічних дисциплін.....	99
Практичне заняття 2.1. Методи навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін.....	101
Практичне заняття 2.2. Форми організації навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін.....	103
Практичне заняття 2.3. Контроль та оцінювання навчальної діяльності учнів.....	105
Практичне заняття 2.4. Соціоігрові технології в методиці викладання культурологічних дисциплін.....	107
Практичне заняття 2.5. Інформаційні технології в методиці викладання культурологічних дисциплін.....	109
Практичне заняття 2.6. Позаурочна діяльність культуролога	111
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	113
СЛОВНИК.....	125
ДОДАТКИ	153
Додаток до теми 1.1. Основні засади сучасної культурологічної освіти.....	153

Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018/2019 навчальному році	153
Додаток до теми 1.2. Культурологічна складова сучасної шкільної освіти.....	160
Предмет методики	160
Зв'язок культурології та методики її викладання з іншими науками	161
Додаток до теми 1.3. Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної освіти.....	162
Основні види стимулювання пізнавального інтересу учнів до навчання.....	162
Індивідуальні психологічні чинники організації пізнавальної діяльності учнів	162
Додаток до теми 1.4. Шкільний підручник у методиці викладання культурологічних дисциплін.....	163
Додаток до теми 1.5. Використання різних типів джерел у методиці викладання культурологічних дисциплін	164
Типи джерел	164
Організація роботи з візуальним джерелами	164
Організація роботи з писемними джерелами.....	165
Робота з першоджерелами	166
Додаток до теми 1.6. Міжпредметні зв'язки в методиці викладання культурологічних дисциплін.....	167
Міжпредметні зв'язки	167
Приклади використання міжпредметних зв'язків з мовою, літературою, музичним мистецтвом.....	168
Додаток до теми 2.1. Методи навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін	170
Методи навчання	171
Дидактичні прийоми.....	172
Засоби навчання	173

Суб'єкти навчання та засоби, якими вони керуються.....	174
Додаток до теми 2.2. Форми організації навчання в методиці	
викладання культурологічних дисциплін.....	175
Форми взаємодії учителя й учнів	175
Типи уроків за дидактичною метою	176
Порівняльна характеристика моделей навчання	177
Схема самоаналізу уроку	180
Вимоги вчителя до самого себе.....	182
Додаток до теми 2.4. Соціоігрові технології в методиці	
викладання культурологічних дисциплін.....	185
Приклади дидактичних ігор, присвячених культурі	
Японії	185
Рольова гра-інсценування японської казки «Пригоди	
Момотаро, Хлопчика-Персика»	186
Приклади художньо-дидактичних ігор.....	189
Додаток до теми 2.5. Інформаційні технології в методиці	
викладання культурологічних дисциплін.....	192
1. Віртуальні екскурсії музеями України	192
2. Віртуальний тур українськими музеями просто неба.....	192
3. Віртуальні екскурсії найкращими музеями світу	192
4. Віртуальні екскурсії видатними історичними	
та культурними місцями	193
5. Віртуальні екскурсії музеями, які присвячені науці	193
Додаток до теми 2.6. Позаурочна діяльність культуролога.....	194
Основні принципи позаурочної роботи.....	196
Організаційні етапи позаурочної роботи.....	196
Ораторське мистецтво	197

ВСТУП

Діяльність сучасних закладів вищої освіти ґрунтується на принципах глобалізації, інтеграції, уніфікації напрямів і спеціальностей, на запровадженні інноваційних технологій навчання, потребуючи розробки і впровадження у навчальний процес освітніх моделей, адекватних сучасній культурі. Проектуючи образ випускника вищого навчального закладу, більшість фахівців вважають, що це має бути людина культури: вільна, гуманна, духовна, творча особистість, здатна креативно мислити, орієнтуватись в сучасному соціокультурному просторі, прагнути творчої самореалізації й саморозвитку.

Технології, які традиційно застосовуються в сучасній загальноосвітній школі, набувають поширення і в діяльності музеїв, бібліотек, театрів, будинків культури, філармоній, які активно взаємодіють з навчальними установами, реалізують свої програми, вдаючись до різноманітних форм і методів навчання (лекції, семінари, майстер-класи тощо). Завдання фахівця-культуролога — оволодіти дидактичними принципами і методикою культурно-освітньої, дозвіллевої діяльності.

Сучасна освітня програма з мистецтва для загальноосвітніх шкіл має глибокий культурологічний зміст. Теоретичний блок навчального матеріалу містить виклад основних мистецьких категорій — мова мистецтва (початкова школа); художні жанри і стилі (основна школа).

Культуру і мистецтво світу школярі вивчають за регіональним принципом, охоплюючи певні історичні періоди. Обсяг інформації (події, факти, явища, об'єкти) значний, тому для її ефективного викладання культуролог має володіти глибокими знаннями з фаху, інформаційними технологіями й інтерактивними методами навчання.

Професійна діяльність культуролога в культурно-освітній сфері — це завжди живе спілкування, обговорення, вираження емоцій, думок. Щоб успішно підготувати такого фахівця, необхідно формувати і розвивати його комунікативні компетенції, навички обговорення, аналізу і художньої критики, культуру мовлення, професійного спілкування, ораторську майстерність.

Мета і завдання посібника:

— надати допомогу студентам у засвоєнні основних положень з методики викладання культурологічних дисциплін;

— ознайомити майбутніх фахівців з методикою викладання культурологічних дисциплін в загальноосвітній школі;

— сформувати у студентів професійні компетентності, надати знання освітніх технологій для здійснення ефективної взаємодії з учасниками навчального процесу;

— розкрити особливості організації освітньої та культурно-дозвілдової діяльності культуролога у школі та позашкільлі.

Посібник з методики викладання культурологічних дисциплін створено на допомогу студентам, які мають засвоїти теоретичні знання і набути практичних навичок для подальшої ефективної професійної діяльності з фаху.

Посібник містить вступ, конспекти лекцій, методичні рекомендації до виконання практичних занять і самостійної роботи, тестові завдання, словник, додатки.

У лекціях розкрито сутність процесу навчання як спільної діяльності учителя (менеджера освітнього процесу) і учнів, зокрема:

— охарактеризовано основні принципи і завдання культурології у закладах шкільної освіти;

— запропоновано дидактичні прийоми і методи навчально-пізнавальної діяльності, якими має володіти сучасний культуролог, зокрема: уміти працювати не лише з підручником, а й з іншими текстовими джерелами (літературними, особовими, періодичними); застосувати соціоігрові й інтерактивні методики під час викладання дисциплін культурологічного циклу; володіти технічними засобами навчання; використовувати міжпредметні зв'язки на уроці та позаурочній діяльності.

Методичні рекомендації допоможуть студентам у підготовці до семінарських занять і виконання самостійної роботи.

Наприкінці кожної навчальної теми вміщено список рекомендованої літератури. Тестові завдання, завдяки експрес-методу дадуть змогу виявити рівень засвоєних студентами знань.

У додатках вміщено схеми, діаграми, пам'ятки, опорні конспекти, приклади художньо-дидактичних ігор, сценаріїв, необхідних студентам для ефективного засвоєння методики викладання культурологічних дисциплін, а також подальшої професійної діяльності з фаху.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ЛЕКЦІЯ 1.1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

П л а н

1. Культурологічна підготовка в системі сучасної педагогічної освіти.
2. Мета і завдання сучасної шкільної освіти.
3. Принципи розвитку сучасної шкільної гуманітарної освіти.

Зміст лекції

Сучасна культурологічна освіта спрямована на професійну підготовку майбутнього культуролога шляхом:

- засвоєння ним онтологічних, гностичних і аксіологічних компонентів універсальної картини світу;
- становлення системного методологічного мислення студента завдяки реалізації інтеграційних дидактичних процесів;
- врахування етнокультурної різноманітності сучасного суспільства для забезпечення адекватного мультикультурного діалогу у процесі людської життєдіяльності¹.

Культурологічна підготовка фахівця — це планомірний педагогічний процес, що ґрунтується на засадах:

- культурологічної спрямованості, гуманізації і гуманітаризації, діалогової взаємодії його суб'єктів;
- залучення у навчальні плани дисциплін, які забезпечують загальнокультурний, духовний розвиток майбутнього спеціаліста, його теоретичну і практичну підготовку до культуровідповідної діяльності;

¹ Кутузова Г. І. Актуальні проблеми культурологічної підготовки студентів університетів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2009. № 19. С. 11.

- використання у навчально-виховному процесі національних культурних здобутків, кращих зразків світової культури;
- естетизації дозвілленої діяльності, створення культуротворчого середовища для формування майбутнього спеціаліста;
- оволодіння знаннями, набуття умінь і навичок застосовувати їх у професійній діяльності¹.

Сучасна ефективна підготовка фахівця-культуролога ґрунтується на загальних принципах педагогічного процесу.

Принцип цілісності — комплексне сприйняття усіх явищ культури, їх загального змісту. Цілісне знання просторово-часових проявів культури забезпечує більш високий рівень знання її інтеграційних, типологічних і ціннісних властивостей.

Принцип історизму — розгляд будь-яких історичних фактів, явищ і подій відповідно до конкретно-історичних обставин у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості — це найважливіша умова об'єктивного аналізу культурного процесу. Вивчення культури в динаміці дає змогу усвідомити її як складне і закономірне явище, виявити її своєрідність, загальні тенденції розвитку, спадкоємні зв'язки, вплив на сучасну культуру.

Принцип плюралізму — аналіз будь-якого культурного феномена з урахуванням альтернативних суджень і оцінок. Різні інтерпретації будь-якої культурної події впливають на формування ставлення до неї, заперечуючи нав'язування будь-якої точки зору на певне культурне явище.

Принцип діалогічності — створення таких навчальних ситуацій чи ситуацій у професійно-практичній діяльності, коли студенти (учні) самостійно формулюють і вирішують проблемні питання. Діалогічне навчання містить такі елементи: а) предметно-практичну чи теоретичну ситуацію, яка потребує постановки й формулювання завдань; б) іншого учасника діяльності, для якого це завдання й призначене. Діалогічність як прийом засвоєння знання про культуру спрямований на спільний творчий пошук викладача і студентів, у процесі якого народжується зацікавлення явищами культури, а також опанування студентами зразків художньої культури.

¹ Боровик М. Г. Системно-культурологические основы изучения гуманитарных предметов в школе (на примере литературы) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования. Санкт-Петербург, 1997. 20 с.

Етнокультурний принцип пов'язаний із розумінням місця й ролі етнічної культури в загальнокультурному процесі. Етнічній культурі властива певна самостійність, вона прагне самовираження, самореалізації, збагачує інші культури своїми міфологією, традиційними віруваннями, фольклором, творами мистецтва¹.

Отже, культурологічна підготовка майбутнього фахівця у вищому педагогічному навчальному закладі має на меті:

- сприяти, щоб майбутні культурологи засвоїли основи загальнолюдської культури;
- формувати цілісний погляд студента на світ і місце людини в ньому;
- формувати розуміння культурної природи освітніх процесів;
- забезпечувати підготовку культуролога для виконання функцій менеджера освітньої діяльності, розвивати його педагогічну культуру².

Сучасний рівень розвитку науково-теоретичного і практичного знання ставить перед закладами освіти відповідальне завдання — сформувати компетентну, гармонійно розвинену особистість з високим рівнем не лише когнітивного, а й емоційного інтелекту, здатну самостійно приймати рішення в різноманітних життєвих ситуаціях. Ці завдання визначили основні принципи сучасної шкільної освіти, зокрема її гуманітарної складової:

- гуманізація й демократизація навчального процесу, що передбачає рівноправність і взаємну відповідальність учасників педагогічної взаємодії;
- переважання діалогічності у взаємодії менеджера освітнього процесу (вчителя) й учнів у процесі навчання;
- самоактивність і саморегуляція учнів під час навчання, які сприяють розвитку у них критичності і самокритичності, здатності приймати самостійні рішення;
- науковість навчальної інформації (достовірність фактів і явищ, що вивчаються) — характеристика альтернативних теорій і поглядів на соціокультурні процеси;
- історизм — розгляд явищ і процесів соціогенезу з урахуванням причин їх виникнення й розвитку, оцінювання накопиченого соціального досвіду;

¹ Кораблева Г. Н. Педагогические основы культурологического образования будущего учителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Теория и методика профессионального образования. Саранск, 2001. 186 с.

² Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. С. 32.

— культуровідповідність — органічна цілісність громадянського виховання шляхом засвоєння учнями історії, культури свого народу, його мови, традицій і звичаїв, що забезпечує духовність, наступність і спадкоємність поколінь;

— інтер- та полікультурність — усвідомлення процесів діалогічності культур¹.

Мета сучасної шкільної освіти — створити оптимальні психолого-педагогічні умови для інтелектуального, творчого розвитку й саморозвитку учня, для становлення його особистості завдяки новим освітнім механізмам, адекватним сучасній культурі.

Завданням сучасної шкільної освіти:

— формувати у школярів ключові і предметні компетентності;

— виховувати повноправного громадянина, патріота України, здатного вільно орієнтуватись у суспільному житті й усвідомлювати свою роль, відповідальність перед суспільством і державою.

— формувати у школярів поняття про загальнолюдські й національні цінності, а також про цінності демократичного суспільства (толерантність, повагу до інших, верховенство права, соціальну активність, громадянську відповідальність, моральну свідомість, самосвідомість, самоідентичність);

— розвивати процесуальне, творче і критичне мислення учнів, уміння здійснювати аналіз і реконструкцію культурних подій, явищ, процесів, уміння добирати інформацію, прогнозувати й інтерпретувати факти;

— розвивати освітні запити і загальну культуру учнів.

Отже, завдання сучасної шкільної освіти мають чітко визначену особистісну спрямованість на оволодіння учнями ключовими освітніми компетентностями.

Компетентність (лат. *competens, competentis*) — належний, відповідний) означає поінформованість, обізнаність, авторитетність. Компетентна особистість має належні знання в певній галузі; професійно підготовлена.

Набуті компетентності дають змогу особистості реалізуватись у певній сфері діяльності. Серед компетентностей (ключові, предметні, загальногалузеві, емоційні тощо) ключові є головними. Поняття «ключова компетентність» це — набір компетентностей, які є найважливішими, інтегрованими, ключовими.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 29-30.

Ключова компетентність — суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок і здатностей для застосування їх у широкій сфері суспільної діяльності. Ключова компетентність — це здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно вирішувати відповідні проблеми. Ключова компетентність сприяє досягненню успіхів у житті, розвитку якості суспільних інститутів, відповідає багатьом сферам життя¹.

Ключові компетентності належать до інтегральних характеристик рівня і якості підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Вони свідчать про готовність випускника до цільового, осмисленого застосування набутих знань, умінь, навичок у вирішенні певного міждисциплінарного кола проблем. Формування ключових компетентностей — це комплексна мета загальної шкільної освіти.

Ключові компетентності називають також життєвими компетентностями, оскільки вони забезпечують широкі можливості для розвитку особистості школяра, його логічне, творче, критичне мислення, само-refлексію, самовизначення, самооцінку, самовиховання тощо.

До ключових (життєвих) компетентностей належать:

- уміння вчитись (навчальна);
- громадянська;
- загальнокультурна;
- компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій;
- соціальна;
- підприємницька.

Основні ознаки ключових (життєвих) компетентностей:

- поліфункціональність: дає змогу вирішувати проблеми у різних сферах особистого й суспільного життя;
- надпредметність і міждисциплінарність як можливість застосувати їх не лише в школі, а й на роботі, у сім'ї, політичній сфері тощо;
- багатомірність — знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні і практичні вміння, творчі відкриття, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінки тощо.

Кожна з охарактеризованих ключових компетентностей потребує засвоєння учнем не окремих елементів знань чи умінь, а опанування комплексу знань, умінь і навичок, вироблення на їх основі особистої позиції — ставлення.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 37.

Систему компетентностей в освіті, поряд із ключовими, становлять:
— загальногалузеві компетентності, які набуває учень у процесі вивчення дисциплін у середній школі;

— предметні компетентності — набуваються у процесі вивчення певної навчальної дисципліни в загальноосвітній школі¹.

Ефективність формування компетентностей (передусім ключових) значною мірою визначається реалізацією у навчальному процесі діяльнісного підходу, оскільки особистість формується, якщо вона бере участь у діяльності, у якій апробуються, перевіряються на практиці особистісні якості індивіда, його громадянська позиція.

Основою реалізації діяльнісного підходу в сучасній школі є особистісно-зорієнтований підхід, згідно з яким у центрі освітньо-виховного процесу постають інтереси дитини, її права, потреби і можливості².

Лише за такої ієрархії ціннісних підходів — людина (особистість), народ (культура, історія, освіта), держава (суспільство) — можна практично втілити в життя перспективну й демократичну модель навчання і виховання. Наукове обґрунтування цього явища належить сучасному педагогу Оксані Рудницькій. Вона зазначає, що у традиційній освітній системі, спрямованій на забезпечення певного стандарту знань, особистісна проблематика зводилась до передання знань, умінь і навичок від учителя до учнів та індивідуальної допомоги в їх опануванні. Зміст освіти і вся освітня система становили сукупність навчальних дисциплін. Особистісно-зорієнтований підхід зорієнтований на внутрішній світ людини, це провідна ідея сучасної педагогіки, яка наголошує на необхідності розвивати самостійність, творчу ініціативність, потребу в самовдосконаленні, почуття відповідальності учня, його здатність мотивувати й обґрунтовувати свою діяльність, обстоювати моральну позицію, естетичні погляди тощо.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «культурологічна підготовка».
2. Охарактеризуйте загальні принципи культурологічного знання.
3. Назвіть і проаналізуйте основні принципи підготовки культуролога в системі сучасної педагогічної освіти.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 38.

² Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. С. 23–24.

4. Розкрийте основні принципи сучасної шкільної освіти.
5. Охарактеризуйте мету і завдання сучасної шкільної освіти.
6. Розкрийте зміст поняття «компетентність», назвіть і охарактеризуйте різновиди компетентностей, які формуються у процесі засвоєння змісту шкільної освіти.
7. Охарактеризуйте особистісно-зорієнтований підхід до навчання в сучасній дидактиці.

Список використаної літератури

1. Боровик М. Г. Системно-культурологические основы изучения гуманитарных предметов в школе (на примере литературы) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования. Санкт-Петербург, 1997. 20 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Центр навч. літ., 2003. 316 с.
3. Журба І. Є. Методика викладання у вищій школі. Хмельницький : ХНУ, 2005. 98 с.
4. Кораблева Г. Н. Педагогические основы культурологического образования будущего учителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Теория и методика профессионального образования. Саранск, 2001. 186 с.
5. Кутузова Г. І. Актуальні проблеми культурологічної підготовки студентів університетів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. № 19. С. 9–12.
6. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
7. Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. 360 с.
6. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 232 с.

ЛЕКЦІЯ 1.2.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

П л а н

1. Поняття «зміст освіти», теорії формування змісту освіти.
2. Упровадження дисциплін художньо-естетичного циклу у навчальний процес загальноосвітньої школи.
3. Культурологічний зміст освітньої галузі «Мистецтво».

Зміст лекції

Зміст освіти¹ — це система знань умінь і навичок, поглядів і переконань, оволодіння якими забезпечує розумовий і фізичний розвиток учнів, формування світогляду, відповідну поведінку, готує до життя і праці.

Зміст загальної шкільної освіти становить педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою людській культурі, який використовується у навчальному процесі для вирішення завдань навчання, виховання, розвитку особистості.

Головним засобом опанування змісту освіти є навчальна дисципліна, а засобами навчання й організації самостійної роботи учнів — підручники і посібники.

Основні теорії формування змісту освіти:

— матеріальна — засвоєння учнями якнайповнішого обсягу знань з різних галузей науки (Ян Коменський);

— формальна — навчання як засіб розвитку розуму дітей (Адольф Дістервег, Йоганн Песталоцці).

— практична — шкільна освіта як засіб набуття дітьми практичного досвіду (Джон Дьюї);

— функціонального матеріалізму — всебічний розвиток особистості учня (Костянтин Ушинський, Василь Сухомлинський). Ця теорія набула поширення у вітчизняній педагогіці.

Ісаак Лернер вважає джерелом змісту освіти культуру як соціальний досвід людства.

¹ Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-вид., доп. Київ : КДНК, 2007. 186 с.

Чотири основні елементи змісту освіти (за І. Лернером):

1. Досвід пізнавальної діяльності, зафіксований у формі результатів навчання — знання (інформація, яку необхідно засвоїти).

2. Досвід здійснення відомих способів діяльності за зразком: уміння (свідоме оволодіння сукупністю певних навчальних операцій) і навички (усталені способи діяльності учнів, автоматизовані вміння).

3. Досвід творчої діяльності:

- створення нового завдяки специфічним процедурам;
- самостійне застосування набутих знань і вмінь у новій ситуації;
- оригінальне розв'язання проблеми;
- альтернативні варіанти вирішення проблем.

4. Досвід емоційно-ціннісного ставлення як формування ставлення школярів до світу. Він не обмежується засвоєнням теоретичних знань.

Навчальні плани в сучасній загальноосвітній школі містять досить вагомий культурологічний компонент. Розробка й активне системне впровадження дисциплін культурологічного циклу у школі розпочалися на початку 2000-х років. Протягом 2002/2003 навчального року дисципліни художньо-естетичного циклу (музика, образотворче мистецтво чи інтегрований курси з мистецтва, художньої культури, основ естетики) вивчалися за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України:

- «Мистецтво» (автори Людмила Масол та ін.);
- «Музика» 1–2 класи (оновлена, автори О. Ростовський та ін.);
- «Образотворче мистецтво» 1–2 класи (автори Леся Любарська та ін.);
- «Музика» 1–8 класи (автори Олександр Ростовський та ін.);
- «Образотворче мистецтво» 5–7 класи (автори Леся Любарська та ін.);
- «Художня культура» 10–11 класи (автори Людмила Масол, Наталія Миропольська);
- «Основи естетики» 10–11 класи (автори Лариса Левчук, Олена Оніщенко)¹.

Шляхи втілення художньо-естетичної (культурологічної) складової у навчальних планах загальноосвітньої школи відображено в загальних положеннях «Концепції художньо-естетичного виховання учнів

¹ Про вивчення предметів художньо-естетичного циклу у 2002/2003 навчальному році // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. Київ, 2002. № 3 (25). С. 2–3.

у загальноосвітніх навчальних закладах»¹. Документ розроблено відповідно до Законів України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», до основних положень концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), вона спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти в Україні.

Згідно з цією «Концепцією...», мета художньо-естетичного виховання — у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної творчої діяльності формувати особистісно-ціннісне ставлення учнів до дійсності і мистецтва, розвивати їхню естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Основні завдання:

— збагачувати емоційно-естетичний досвід, формувати культуру почуттів, розвивати загальні й художні здібності, художньо-образне мислення, універсальні здатності творчої особистості;

— виховувати естетичне ставлення учнів до дійсності, світогляд і ціннісні орієнтації, розуміння зв'язку мистецтва з природним та предметним середовищем, життєдіяльністю людини, зокрема із сучасними технологіями, засобами масової інформації;

— виховувати здатність сприймати й інтерпретувати художні твори, висловлювати ставлення до них, аргументуючи свої думки й оцінки;

— збагачувати художньо-естетичний досвід, уміння і навички практичної діяльності, розвивати художню компетентність, готовність застосовувати набутий досвід в самостійній діяльності згідно з естетичними цінностями і світоглядними переконаннями;

— формувати знання та уявлення про сутність мистецтва, його види і жанри, про особливості художньо-образної мови мистецтв — музичного, візуального, хореографічного, театрального, екранного;

— виховувати художні смаки, формувати морально-естетичні ідеали, потреби в художньо-творчій самореалізації й духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей і вікового розвитку, сприяти набуттю навичок для художньої самоосвіти й самовиховання.

¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2004 року № 151/11 «Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS2281?an=387> (дата звернення: 28. 12. 2019).

Відповідно до «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах», система художньо-естетичної освіти і виховання містить такі структурні компоненти:

1. Базовий освітньо-виховний компонент, що передбачає навчання, виховання і розвиток учнів під час вивчення навчальних дисциплін з освітньої галузі «Мистецтво — Естетична культура», він складається з двох частин:

а) інваріантної частини, представленої дисциплінами базового навчального плану державного освітнього стандарту, які мають вивчати всі учні, незалежно від типу навчального закладу і профілю навчання («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» чи інтегровані курси з «Мистецтва», «Художньої культури», «Естетики»).

б) варіативної частини, яка охоплює елективні навчальні дисципліни в робочих навчальних планах конкретного навчального закладу освіти відповідно до можливостей і потреб педагогічного колективу, учнів, батьків («Хореографія», «Основи театру і кіно», «Українське декоративно-ужиткове мистецтво», «Дизайн», «Комп'ютерна графіка» тощо).

2. Позаурочний компонент художньо-естетичного виховання — організація колективних і групових форм діяльності учнів поза межами класу і школи, під керівництвом або за участю вчителів (заняття в гуртках художньо-естетичного профілю, шкільних об'єднаннях за інтересами, художньо-творчих колективах, клубах; екскурсії до музеїв, фольклорні експедиції; відвідання театральних вистав, концертів, художніх майстерень тощо);

3. Позашкільний освітньо-виховний компонент — різні типи позашкільних навчальних закладів усіх форм власності — державні і громадські (спеціальні музичні і художні школи, мистецькі заклади, студії, будинки й палаци дитячої та юнацької творчості тощо).

4. Компонент художньо-естетичної самоосвіти та самовиховання — початковий досвід, який набувається в школі завдяки створенню відповідних організаційно-педагогічних умов, запровадженню різних форм індивідуальної роботи вчителя з учнями, методів педагогічного стимулювання художньо-естетичного саморозвитку учнів, а також шляхом залучення батьків до естетико-виховного процесу, сприяючи сімейно-родинному аматорству¹.

¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2004 року № 151/11 «Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS2281?an=387> (дата звернення: 28.01.2020).

Основні положення цієї «Концепції...» спрямовані на забезпечення цілісного, неперервного, наскрізного характеру діяльності освітньої галузі «Мистецтво — Естетична культура» протягом усього періоду навчання в загальноосвітній школі. Вони забезпечують гнучкі взаємозв'язки між усіма навчальними дисциплінами.

Відповідно, цикл художньо-естетичних дисциплін передбачає комплексне вивчення музики за програмами для початкової школи (перші — четверті класи), основної (п'яті — восьмі); образотворчого мистецтва (перші — сьомі); мистецтва (інтегрований курс для п'ятих — восьмих класів); художньої культури (дев'яті — одинадцяті класи), основ естетики (дванадцятий клас).

Навчальна дисципліна «Художня культура» для дев'ятих — одинадцятих класів (автори Л. Масол, Н. Миропольська) логічно продовжує виклад музичного й образотворчого мистецтва. Її зміст надає можливість учням досягти більш високого рівня в осягненні мистецьких цінностей, а старшокласникам — поглибити, узагальнити й систематизувати знання з мистецтва. Мета цієї дисципліни має — забезпечити цілісність, поліхудожність та інтегративність загальної мистецької освіти відповідно до інноваційного принципу художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Програмою з художньої культури передбачено:

- розвивати учнів в особистісному й художньо-естетичному сенсі;
- формувати світоглядні орієнтації і компетентність учнів у сфері художньої культури;
- виховувати у старшокласників прагнення до творчої самореалізації і духовного самовдосконалення шляхом опанування цінностей української і зарубіжної культур.

У програмі з художньої культури для дев'ятого класу втілено ідею пропедевтики культурологічної освіти, базову для старшої школи. Вона містить державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з кожної теми, а також орієнтовні практичні завдання. Програма художньо-естетичного циклу для десятого класу передбачає вивчення української художньої культури, для одинадцятого класу — зарубіжної художньої культури.

Методичне забезпечення художньо-естетичних дисциплін становлять підручники і навчальні програми українських авторів¹.

¹ Ідеться про підручники з історії культури світу колективу авторів Н. С. Миропольської, Е. В. Белкіної, Л. М. Масол, О. І. Оніщенко: Художня культура світу: Європейський культурний регіон : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2001. 191 с.; Художня культура світу. Арабо-мусульманський культурний регіон. Далекосхідний культурний регіон. Латиноамериканський культурний регіон. Північноамериканський

Починаючи з 2018/2019 навчального року, загальну мистецьку освіту в основній школі учні опановують за оновленою програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Мистецтво. 5–9 класи»¹. Ця програма має три частини: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», або інтегрований курс «Мистецтво». Вона визначає наскрізну тематику і логіку викладу змісту за роками навчання — від п'ятого до дев'ятого класу².

У старшій школі викладання мистецьких дисциплін здійснюється за програмами: «Мистецтво» для учнів десятих класів (рівень стандарту, профільний рівень) і відповідними типовими навчальними планами³; «Художня культура» для одинадятих класів (рівень стандарту, академічний, профільний рівні) та «Естетика». Усі вони укладені за відповідними типовими навчальними планами⁴.

У закладах загальної середньої освіти мистецького профілю навчальна дисципліна «Мистецтво» є профільною, з навантаженням: п'ять годин у десятому класі, п'ять годин — в одинадцятому класі.

Учні десятих класів навчатимуться за навчальними програмами «Мистецтво. 10–11 класи. Рівень стандарту» та «Мистецтво. 10–11 класи. Профільний рівень» (автори Т. О. Абрамян, Л. С. Аристова, О. В. Гайдамака, М. Т. Гараздовська, О. І. Гречана, О. М. Гурин, Н. В. Новикова, А. Г. Пірог, О. В. Просіна)⁵.

культурний регіон : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 191 с.; а також української культури (Масол Л. М., Ничкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І. Художня культура України : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 239 с.) та навчальної програми (Левчук Л. Т. Основи естетики. 10–11 класи. Програма для спеціалізованих класів загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарного профілю / Міністерство освіти і науки України. Київ : Початкова школа, 2002).

¹ Масол Л. М. (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

² Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. № 8 (116). 2018. С. 4.

³ Накази МОН від 11.07.2017 № 995 «Про типові навчальні плани для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів», від 24.11.2017 № 1541 «Про внесення змін до наказу МОН від 11.07.2017 № 995».

⁴ Наказ МОН від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня».

⁵ Програми затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу навчальним програмам для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» та опубліковані на офіційному веб-сайті МОН (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasisv>).

У програмах «Мистецтво. 10–11 класи» визначено предметні мистецькі (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметні естетичні компетентності, яких мають набути учні під час вивчення різних видів мистецтва.

Основні компоненти міжпредметних естетичних компетентностей (знаннєвий, діяльнісний, ціннісний) відображені у розділі програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів».

Ключові компетентності визначено як систему вмінь (здатностей людини застосовувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (особливості поведінки особистості в певній ситуації, її вчинки відповідно до переконань, поглядів, інтересів тощо). Серед найголовніших зазначено такі:

- спілкування рідною (державною, іноземною мовами);
- математична компетентність;
- основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- уміння вчитися впродовж життя;
- компетентності ініціативності та підприємливості;
- соціальна та громадянська компетентності;
- компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури;
- компетентність екологічної грамотності і здорового способу життя.

Зміст програми рівня стандарту є складовою цілісної моделі загальної мистецької освіти (за Л. Масол). Вона забезпечує учням можливість пізнати світ мистецтва за такими категоріями: мова мистецтва (початкова школа); жанри і стилі мистецтва (основна школа). У старшій школі на основі цих категорій учні вивчають культуру і мистецтво різних країн світу.

Тематика програми має на меті розкрити особливості мистецтва і культури регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабо-мусульманського, європейського (зокрема мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва).

Відповідно до вимог стандарту, навчальна програма надає можливість вчителю самостійно визначати обсяг годин для вивчення кожної теми, здійснювати їх поурочний розподіл, змінювати послідовність викладання тем протягом навчального року.

Враховуючи вимоги стандарту і певну новизну навчальної дисципліни у 10 класі та у зв'язку із значним обсягом інформації в межах визначеного часу, реалізація програми «Мистецтво» потребує додаткових роз'яснень. Особливістю курсу «Мистецтво» є його регіональна

спрямованість. Завдання вчителя — зацікавити учнів мистецтвом різних регіонів світу, щоб мотивувати їх до самостійного, поглибленого опанування навчального матеріалу.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття «зміст освіти».
2. Охарактеризуйте теорії формування змісту освіти.
3. Охарактеризуйте основні положення методики викладання культурологічних дисциплін в загальноосвітній школі.
4. Визначте мету і завдання художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, відображені в «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах».
5. Розкрийте культурологічний компонент змісту сучасної шкільної освіти.
6. Назвіть і охарактеризуйте предмети художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі.
7. Поясніть сутність міжпредметних естетичних компетентностей.

Список використаної літератури

1. Дацко О. Предмет «Художня культура» і суспільний розвиток держави : тенденції ХХІ століття // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2011. № 2. С. 12–16.
2. Масол. Л. Концепція загальної мистецької освіти. // Мистецтво та освіта. № 1 (31). 2004. 2–5 с.
3. Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. № 8 (116). 2018. 4–7 с.
4. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2004 року № 151/11 «Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS2281?an=387> (дата звернення: 28.01.2020).
6. Про вивчення предметів художньо-естетичного циклу у 2002/2003 навчальному році // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. Київ, 2002. № 3 (25). С. 2–3.

ЛЕКЦІЯ 1.3.

ПІЗНАВАЛЬНІ ВМІННЯ

ЯК КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

П л а н

1. Сутність, поняття і класифікація пізнавальних умінь.
2. Пізнавальний інтерес як компонент змісту шкільної культурологічної освіти.
3. Методика формування пізнавального інтересу і вмінь у процесі викладання культурологічних дисциплін в загальноосвітній школі.

Зміст лекції

У дидактиці поняття пізнавальні вміння визначено як здатність учня до виконання свідомих, точних розумових і практичних дій, а також до послідовного застосовування сукупності навчальних і розумових операцій під час засвоєння нового матеріалу, розв'язання незнайомих пізнавальних завдань¹. Таке визначення є максимально наближеним до змісту понять «прийом пізнавальної діяльності» та «навичка», які є основою дидактики.

Основу класифікації пізнавальних умінь становлять вимоги до рівня підготовки випускників загальноосвітньої школи. Визначено шість груп:

- 1) хронологічні;
- 2) просторові;
- 3) інформаційні (уміння працювати із джерелами);
- 4) мовленнєві (усно та письмово описувати події і явища);
- 5) логічні (аналізувати, пояснювати);
- 6) аксіологічні (формулювати версії, оцінювати події і явища).

Зміст пізнавальних умінь формується відповідно до рівня освітніх і суспільних вимог. Щоб жити в сучасному плюралістичному, демократичному світі, необхідно вміти:

- знаходити, аналізувати, трактувати різні види і джерела інформації;
- критично оцінювати факти, події, явища;
- формулювати й доводити власну думку;
- ставити доречні запитання, пропонувати відповідальні, збалансовані рішення тощо.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 72.

Пізнавальні вміння в навчальному процесі безпосередньо залежать від сформованого в учнів пізнавального інтересу як до окремої навчальної дисципліни, так і до навчання загалом. У змісті художньо-естетичної освіти пізнавальний інтерес розглядається як характерна якість особистості, що надає їй змогу осягати художні цінності людства, і водночас — як основний чинник навчальної діяльності, спрямованої на становлення духовно-морального світу. Ця категорія передбачає кілька рівнів розвитку і має такі якісні показники: усвідомленість, стійкість, творчий характер, поєднання емоційного, вольового та інтелектуального компонентів¹.

Ефективність розвитку пізнавальних інтересів під час засвоєння навчальних дисциплін з мистецтва і художньої культури залежить від педагогічних умов, які сприяють активній творчій і розумовій діяльності учнів: комфортного культурно-освітнього середовища, емоційно сприятливої атмосфери спілкування з урахуванням вікових особливостей психіки школярів, дотримання міжпредметних зв'язків, застосування соціоігрових технологій та інтерактивних методик для вирішення навчально-пізнавальних виховних завдань.

Варто пам'ятати, що пізнавальні інтереси школярів під час засвоєння художньо-естетичних дисциплін розвиватимуться більш успішно, якщо поєднувати класну, позакласну (позашкільну), самостійну форми роботи учнів, а також застосовувати творчі методи навчально-виховної діяльності.

Ефективність формування пізнавальних інтересів учнів залежить від багатьох причин. Основним джерелом активізації навчально-пізнавальної діяльності є зміст навчальної дисципліни. Це зазвичай невідома інформація, здатна зацікавити викликати у школярів емоційну реакцію на побачене, почуте, прочитане тощо. Кожний новий художній твір містить багатий світ почуттів, переживань думок, які учень сприймає у процесі пізнання.

Не менш важливим стимулом для формування пізнавального інтересу учнів до навчання є усвідомлення ними практичної необхідності (ролі) здобутих знань. Від самого початку учитель має доводити учням, що сучасній освіченій людині важливо знати не лише загальні відомості з історії країн і народів, а й художні досягнення, шедеври, створені протягом розвитку світової цивілізації.

¹ Ценкова Е. Н. Формирование познавательных интересов школьников в процессе освоения курса «Мировая художественная культура» : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 Теория и методика обучения и воспитания. Москва, 2001. 159 с.

Як відомо, у змісті навчальних дисциплін художньо-естетичного циклу інтегровано знання з історії, філософії, літературознавства, мистецтвознавства, музикознавства, педагогіки тощо. Такий інтегративний зміст вимагає від учителя застосовувати форми і методи навчання, які б забезпечували відповідну емоційну реакцію, тобто викликали в учнів «емоційний відгук» (Л. С. Виготський) як показник міцності засвоєних культурологічних знань закладених в них ідей. Іншими словами, твір мистецтва — це головний предмет вивчення, але його слід сприймати не як предмет логічного аналізу (на зразок математичних чи хімічних формул), а як мистецький витвір, який викликає почуття, думки, емоції, переживання.

Варто пам'ятати, що емоційна реакція на художні явища не повинна обмежуватись тривалістю шкільного уроку. Ефект пізнання художніх цінностей буде більш значним, якщо спілкування з мистецтвом триватиме і в позаурочний час в різноманітних формах навчально-пізнавальної діяльності.

З метою ефективного формування пізнавального інтересу учнів у процесі викладання дисциплін художньо-естетичного (культурологічного) циклу необхідно передбачати такі взаємопов'язані між собою форми роботи:

- аудиторні й позааудиторні багатогодинні заняття;
- самостійна навчальна і позанавчальна діяльність;
- позанавчальна діяльність у формі розвиваючого дозвілля.

Багатогодинні заняття, на думку автора, дають змогу зануритись в навчальний матеріал, що сприяє більш глибокому емоційному спілкуванню з мистецтвом, набуттю художніх вражень і знань.

Методика формування пізнавальних умінь, її ефективність залежить від багатьох чинників. Методисти радять на початку кожного навчального року проводити в класах спеціальні самостійні роботи і тестування, щоб діагностувати рівень пізнавальної активності учнів, володіння її прийомами. За їх результатами визначаються і плануються основні напрями навчальної роботи з формування чи вдосконалення пізнавальних інтересів і умінь.

Однією з форм діагностування є анкетування¹. Зміст анкет спрямований на виявлення особливостей сприйняття учнем навчальної дисципліни: «Чому тобі не подобається предмет мистецтво?», або «Чому тобі подобається предмет мистецтво?» Перед анкетуванням учень має визначити своє ставлення до навчальної дисципліни.

¹ Далингер В. А. Познавательный интерес учащихся и его развитие в процессе обучения математике. URL: <https://cyberleninka.ru/article/> (дата обращения: 18.12.2019).

Зразок анкети для незацікавленого учня:

1. На уроках мистецтва нудно, не цікаво.
2. Не люблю цього предмета, бо захоплююсь іншим.
3. Не розумію матеріалу в підручнику, не вмію самостійно в ньому розібратись.
4. Потрібно запам'ятовувати багато термінів, дат, подій.
5. На уроках задають багато завдань.
6. Не об'єктивно оцінюють відповіді.
7. Я не бачу сенсу вивчати цю дисципліну.
8. Не люблю виконувати домашні завдання.

Зразок анкети для зацікавленого учня:

1. Дисципліна цікава, мені легко її вивчати.
2. Знання з культури і мистецтва підвищують мою самооцінку, допомагають у різних життєвих ситуаціях.
3. Мистецтво — цікавий, захоплюючий предмет.
4. Учитель доступно викладає матеріал, допомагає його зрозуміти.
5. Підручники з мистецтва цікаві та змістовні.
6. Мені подобаються елементи гри і змагання під час уроку, можливість відчувати себе лідером.

Для формування пізнавальних умінь під час уроку з мистецтва ефективним і найбільш традиційним є використання плану усної відповіді. Щоб навчити школярів користуватися таким прийомом, учитель має якомога частіше записувати його на дошці або демонструвати на екрані. Учні переписують його у зошити і далі за ним сприймають викладання навчального матеріалу. У подальшому за цим зразком учні зможуть самостійно писати тези, опорні конспекти, складати тести тощо. Під час виконання завдань з мистецтва можна використовувати «Пам'ятку для засвоєння та порівняння об'єктів, подій і мистецьких явищ»:

1. Поміркуйте, які ознаки вказують на подібність або відмінність явищ (подій).
2. У якій послідовності ці ознаки краще розташувати? Чому?
3. Виявіть й охарактеризуйте подібні ознаки явища (події).
4. Виявіть і назвіть різні ознаки явища (події).
5. Сформулюйте висновки про явище (подію), обґрунтуйте їх.

Результати роботи необхідно узагальнити в таблиці. Поступово учні навчаються самостійно застосовувати нові прийоми роботи, без підказки вчителя, не вдаючись до пам'яток чи зразків. Це свідчитиме про достатню сформованість у них пізнавальних умінь.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття «пізнавальні уміння».
2. Охарактеризуйте класифікацію пізнавальних умінь.
3. Розкрийте зміст пізнавальних умінь.
4. Що таке пізнавальний інтерес?
5. Назвіть шляхи формування пізнавального інтересу учнів під час засвоєння художньо-естетичних дисциплін.
6. Розкрийте прийоми формування пізнавальних умінь на уроці з мистецтва.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Далингер В. А. Познательный интерес учащихся и его развитие в процессе обучения математике. URL: <https://cyberleninka.ru/articler> (дата обращения: 18.12.2019).
3. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. 2004. № 5. С. 7–11.
4. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
5. Ценкова Е. Н. Формирование познавательных интересов школьников в процессе освоения курса «Мировая художественная культура» : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 Теория и методика обучения и воспитания. Москва, 2001. 159 с.

ЛЕКЦІЯ 1.4.

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Мета і завдання сучасного шкільного підручника.
2. Методика роботи вчителя з підручником під час пояснення нового матеріалу.
3. Використання методичних можливостей підручника під час уроку.
4. Прийоми навчання, пропонувані в сучасних підручниках.

Зміст лекції

Сучасна освітня практика переконує, що, незважаючи на різноманітність інноваційних освітніх технологій, шкільний підручник ще тривалий час буде найважливішим засобом навчання. Сьогодні українські автори здійснюють спроби створити підручники нового покоління. Охарактеризуємо його методичні можливості.

Робота з будь-яким підручником розпочинається з вивчення його структури: зміст, вступ, тексти, ілюстрації, примітки, текстові й графічні завдання тощо. Матеріал підручника можна умовно розподілити на два компоненти — текстовий і позатекстовий.

Текстовий компонент, відповідно до його обсягу і призначення, містить такі складові: основну, додаткову, пояснювальну.

Основний текст підручника за функціональними завданнями містить такі розділи: *вступний* (вступ до підручника чи до кожного розділу), *інформаційний* (навчальний), *завершальний*. Інформаційний текст становить основну частину підручника, його зазвичай структурують за розділами, підрозділами, параграфами (темами). Кожна тема (параграф) підручника має пункти.

Додатковий текст традиційно виконує допоміжну функцію. Як правило, у ньому деталізуються, тлумачаться ідеї основного тексту. Нині функції додаткового тексту істотно розширились. У сучасних підручниках додаткові тексти — це фрагменти художніх творів, зразки фольклору, поетичні твори, зразки художніх пам'яток, уривки з науково-популярних текстів, фрагменти особових джерел і навіть із підручників минулих років. Ці культурні артефакти чи так звані засоби олюднення історії суттєво допомагають учням засвоювати навчальний матеріал,

учать критично мислити, аналізувати, інтерпретувати прочитане. Робота з додатковим текстом методично удосконалює діяльність учителя.

Пояснювальний текст (у змісті основного) є необхідним для тлумачення незрозумілих слів, понять, термінів, а також для коментування ілюстрацій.

Позатекстовий компонент — це ілюстрації, методичний апарат і апарат орієнтування.

Ілюстративні (наочні) матеріали чи не найбільше привертають увагу школярів. Ілюстраціями можуть бути сюжетні малюнки, репродукції художніх творів, уривки документів, світлини видатних особистостей, фотографії пам'яток архітектури і мистецтва. Залежно від вікових пізнавальних можливостей учнів, автори підручників добирають відповідний ілюстративний матеріал, щоб зацікавити їх.

Методичний апарат підручника (запитання і завдання, навчальні таблиці, інструктивні матеріали) за технологією створення передбачає, що:

— по-перше, запитання і завдання можуть бути наведені перед темами і параграфами, в основному тексті (так звані «внутрішні запитання»), після параграфів, теми, розділу, курсу загалом, повторюючи, систематизуючи, узагальнюючи матеріал великих структурних одиниць основного тексту. Також вони можуть супроводжувати ілюстрації і документи підручника, розширюючи його навчальні можливості.

— по-друге, запитання і завдання за характером передбачуваної діяльності поділяють на відтворювальні (випишіть із поданого тексту визначення і запам'ятайте), перетворювальні (доберіть до початих висловів закінчення, завершіть вислів), творчі (створіть на тему), образні (опишіть, змалюйте) і проблемні (проаналізуйте явище, обґрунтуйте своє ставлення).

Співвідношення усіх структурних компонентів у методичному матеріалі підручника є найважливішим критерієм його якості¹. Різноманітний методичний матеріал надає учителю можливість значно удосконалити методику викладання.

У деяких підручниках ці розділи містять запитання для самоконтролю, узагальнюючі, підсумкові запитання з теми, розраховані на достатній і високий рівень навчальних досягнень учнів. Такі завдання розвивають здатність учнів здійснювати порівняльний аналіз та кла-

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 138 с.

сифікацію, систематизувати факти і явища, аналізувати різні точки зору, коментувати джерела тощо. Проблемні завдання учні можуть вирішувати як наприкінці уроку, так і на його початку. Їх доцільно використовувати в інтерактивних технологіях для опрацювання дискусійних питань, наприклад: «займи позицію», «акваріум», «шкала думок» тощо.

Оскільки сьогодні у навчальному процесі значну увагу надають тематичному оцінюванню, наприкінці кожного розділу вміщено завдання для тематичного оцінювання. Їх можна виконувати як письмово, так і усно. Порівняно зі старими підручниками, зміст і формулювання цих запитань також змінились, вони звучать більш цілеспрямовано: «відтворіть картину», «висловіть думку», «оцініть поведінку», «охарактеризуйте явище..» тощо.

Апарат орієнтування — це один із важливих компонентів сучасного підручника, він виконує службову функцію. «Зміст», уміщений на початку книги, рубрикація і тематичні символи надають зручності у користуванні.

У сучасних підручниках апарат орієнтування доповнено новим елементом — планом викладу на початку кожної теми, переліком основних термінів і понять, що допомагають учням глибше засвоїти навчальний матеріал.

Складовою апарату орієнтування є піктограми (невеличкі малюнки), перелік і значення яких зазвичай розкрито у вступі. На тексти і завдання підвищеної складності, матеріали для додаткового читання тощо вказують різноманітні графічні сигнали-символи (зірочки, ромбики тощо). Щоб посилити емоційну виразність тексту, увиразнити його, найчастіше використовують курсив, жирний або розріджені шрифти.

Важливими складовими апарату орієнтування в сучасному підручнику є:

— **п о к а ж ч и к и** — словники понять, перелік дат, бібліографічні та іменні покажчики;

— **г л о с а р і ї** — словник до тексту, у якому пояснюються маловідомі або застарілі слова;

— **к о л о н т и т у л и** — заголовки, розміщені над кожною сторінкою тексту (прізвище автора, тема статті, назва розділу), вони полегшують пошук тем;

— **ш м у ц т и т у л и** — аркуш перед титульною сторінкою або окремих аркуш у книзі з написом звертають увагу на початок наступного розділу. Кожний шмуцтитул підручника зазвичай оформлено як колаж фотографій із документів, який є окремим джерелом інформації.

Загалом, нові принципи структурування підручника кардинально змінюють не лише його статус, а й можливості працювати з ним як на уроках, так і в позаурочний час. Сучасний підручник зазвичай авторський, що змінює й урізноманітнює роботу з ним. Автор визначає шляхи інтерпретації й коментування фактів, учень «сприймає себе» почасти співавтором, який вступає в діалог і з автором підручника, і з учителем, якщо той пропонує іншу інтерпретацію навчального матеріалу¹.

Використання методичних можливостей підручника на уроках. Традиційним прийомом роботи учнів з основним текстом посібника на уроці є самостійне читання. Переважна більшість підручників написана у формі пояснення з елементами опису й розповіді відповідно до вікових пізнавальних можливостей учнів. Якщо текст надто ускладнений, містить значну кількість нових понять, назв, необхідно вдаватись до прийому коментованого читання або переказу. Учитель пропонує учневі вголос читати окремі абзаци, речення, виділяє в них головну думку, виявляє смислові зв'язки тексту з джерелами, ілюстраціями тощо.

Інше завдання — складання висновків планів і схем. Це дає вчителю можливість пропонувати учням спеціальні завдання. Необхідно нагадати учням, що у висновках слід відзначити найголовніше, подібне, спільне або відмінне, що міститься у прочитаному тексті.

Підручник можна використовувати й під час пояснення нового матеріалу. Спочатку вчитель читає назву теми і питання до неї (зазвичай вони містяться на початку основного тексту). Далі звертає увагу на нові поняття (виділені у тексті жирним шрифтом), коментує і пояснює їх. У своїй розповіді вчитель може прямо посилатись на текст посібника або пропонувати учням прочитати його фрагменти і прокоментувати їх.

Для формування пізнавальних умінь під час роботи з підручником учні мають навчитися:

- користуватись словником термінів і алфавітним покажчиком;
- читати таблиці і схеми;
- формулювати висновки з прочитаного;
- складати план прочитаного;
- викладати основну думку опрацьованого тексту у вигляді тез (усно й письмово);
- складати анотацію до окремих розділів підручника.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 138 с.

До набутих попередньо умінь і навичок учні 10–11 класів мають уміти користуватись бібліографічним покажчиком і каталогом, оволодіти навичками конспектування усного мовлення.

У сучасних підручниках пропонуються нові форми й методи роботи:

- аналіз інформації, класифікація за рівнем її значення;
- інтерпретація подій і фактів;
- виявлення суб'єктивної позиції різних авторів, розбіжності в їхніх поглядах;
- використання навчального матеріалу для аргументації власної позиції чи позиції інших, формулювання висновків, тощо.

Навчальна книга з мистецтва має свою специфіку. Як система дидактично упорядкованої інформації, вона визначає пріоритетність певного виду художньо-естетичної діяльності, акумулює досвід творчості й емоційно-ціннісного ставлення, що відображені у змісті, структурі, логіці і стилі викладу навчального тексту.

Конструювання змісту сучасного підручника з мистецтва розпочинається з обґрунтування концептуальних засад засвоєння художньої інформації за допомогою дидактичних механізмів і процедур. Зміст навчальної літератури з мистецтва відповідає основним положенням «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах», стандартів і навчальних програм для шкільної мистецької освіти та передбачає:

- цілісність у вертикальному вимірі — запитання і завдання для повторення і закріплення матеріалу;
- запитання і завдання для виявлення зв'язків, аналогій і паралелей між художніми фактами і явищами;
- завдання для самостійної роботи репродуктивного характеру;
- запитання і завдання евристичного, творчого характеру, що стимулюють самостійний пошук, мислення, дискусії, творчу діяльність;
- завдання ціннісно-орієнтаційного емоційно-смислового спрямування;
- запитання і завдання для самоконтролю і самооцінювання;
- завдання для роботи в парах, групах, у колективних проектах.

Комплекс запитань і завдань у підручниках з мистецтва руйнує стереотипи пасивного засвоєння художньої інформації, спонукаючи

учнів до роздумів і міркувань, діалогу, співтворчості, критичних і оцінних суджень в характеристиці неоднозначних і суперечливих фактів, подій і явищ мистецтва і культури.

Сучасні підручники з мистецтва поліфункціональні. Це дає змогу зберегти своєрідність базових (музичне, візуальне мистецтва) і додаткових (синтетичні мистецтва) компонентів інтегрованого підручника з урахуванням універсальних складових, їх нової дидактичної цілісності¹.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте мету і завдання сучасного шкільного підручника.
2. Розкрийте методику використання вчителем підручника під час пояснення нового матеріалу.
3. Охарактеризуйте можливості використання підручника на уроках мистецтва.
4. Охарактеризуйте принципи навчання, запропоновані в сучасних підручниках з мистецтва.

Список використаної літератури

1. Букатов В. М. Я иду на урок : Хрестоматия игровых приемов обучения. Москва : Первое сентября, 2000. 227 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
4. Масол Л. М. Підручник з інтегрованих курсів «Мистецтво» та «Художня культура» в контексті цілісної моделі мистецької освіти // Проблеми сучасного підручника. 2014. № 14. С. 396–399.
5. Пометун І. О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
6. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.

¹ Масол Л. М. Підручник з інтегрованих курсів «Мистецтво» та «Художня культура» в контексті цілісної моделі мистецької освіти // Проблеми сучасного підручника. Київ, 2014. № 14. С. 396–399.

ЛЕКЦІЯ 1.5.

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ ДЖЕРЕЛ У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Класифікація різних типів джерел, принципи їх використання у викладанні культурологічних дисциплін.
2. Прийоми роботи з текстовими джерелами.
3. Методика роботи з художніми творами під час уроку.
4. Організація роботи з науково-популярною і довідковою літературою.
5. Самостійна робота з текстовими джерелами.
6. Методика роботи з візуальним джерелами.

Зміст лекції

Опрацювання різноманітних джерел інформації, залучення текстів культури у навчальний процес — необхідна умова успішного засвоєння змісту навчання, що дає змогу:

- сформувати глибокі й міцні знання учнів;
- забезпечити всебічне розуміння ними навчального матеріалу;
- розвинути пізнавальні можливості учнів, їх зацікавлення.
- навчити самостійно критично мислити, аналізувати, правильно формулювати висновки.

Від умінь вчителя добирати джерела, від їх вдалого методичного застосування залежать результати навчального процесу. Відібрані для опрацювання джерела мають бути органічно пов'язані з програмою навчальної дисципліни, цікаві за змістом і доступні за обсягом, містити додаткову пізнавальну інформацію¹.

Джерелами для вивчення дисциплін культурологічного змісту, зокрема інтегрованого курсу «Мистецтво» у загальноосвітній школі, можуть бути: сучасна наукова, науково-популярна, художня література; першоджерела — твори філософів, істориків, їхні спогади та епістолярна спадщина; інформація з періодичних видань, публіцистичні матеріали; довідкова література; різноманітні наочні (візуальні, звукові) джерела інформації.

¹ Коваленко Г. А. Освоение навыков чтения и интерпретации текстов культуры. URL: <http://culturolog.ru> (дата обращения: 25.01.2020).

Робота з текстовими джерелами.

Для ефективного вивчення текстових джерел учням необхідно оволодіти прийоми роботи з ними. Зокрема, одним із ефективних способів роботи з текстом під час уроку є ведення двочастинного щоденника. Він дає можливість пов'язати зміст тексту з особистим досвідом учня. У двочастинному щоденнику необхідно вертикальною лінією розділити чисту сторінку навпіл, зліва записувати текст, справа — коментар.

До традиційних способів роботи з текстовими джерелами належать також: анотування, тезування, реферування, конспектування, цитування, рецензування.

Анотація — короткий виклад основного змісту книги, статті, розробки, звіту тощо, який дає підстави для висновку про доцільність більш докладного вивчення джерела. Під час анотування, крім змісту твору, слід зважати на його призначення, цінність, спрямування. Анотування може бути методом самостійної роботи учнів на уроці. Для цього учитель має розкрити учням методику складання анотацій, зокрема послідовність необхідних її складових:

1. характеристика епохи (періоду), відтворених автором;
2. основні події (явища), відображені у творі;
3. головні персонажі і колізії;
4. ставлення автора до зображуваних подій і героїв;
5. особисте ставлення учня до прочитаного.

Тезування дає більш повне уявлення про зміст досліджуваного джерела. Цей вид роботи передбачає складання окремих заміток у процесі читання тексту, виклад своїми словами найбільш цікавих думок, спостережень, висновків автора тексту.

Реферування — це стисле відтворення основного змісту джерела (статті, книги). Іноді реферат складають не за однією книгою, а за темою, тоді необхідно опрацювати кілька джерел, щоб усебічно розкрити обрану тему. У рефераті, як правило, висловлюються й думки самого автора щодо розглянутих питань. Якщо таких думок немає, то реферат перетворюється на конспект.

Конспектування — один із ефективних способів засвоєння і фіксації основного змісту прочитаного. Конспект — текст, у якому системно, стисло, логічно і послідовно викладено зміст певного джерела інформації (статті, книги, лекції тощо). Це запис плану, тез, цитат, виписок (щонайменше, два типи запису). У конспекті варто різнокольоровими ручками чи олівцями виділяти головні думки, визначення понять тощо. Бажано залишати широкі поля для додаткових записів,

зауважень. Зручно конспектувати у зошитах, у яких, за необхідності, легко зняти аркуші, це дає змогу розміщувати записи в будь-якій послідовності. Опрацьовуючи тексти, можна виробити прийнятні для записів умовні графічні позначки, скорочення, записи прописними літерами, підкреслення, рубрикації, абзаци тощо.

Цитування — один із різновидів конспектування змісту прочитаного. Цитата — це точно відтворений текст джерела. Традиційно, записи цитат здійснюються на окремих картках, їх зручність полягає в тому, зокрема й на думку Умберто Еко, що кожному окрему думку (довідку) зафіксовано окремо і її легко можна знайти. Картки, за необхідності, розкладають, групують і перегруповують; це зручно для перегляду, порівняння й класифікації¹. За цими фрагментами текстових джерел можна перевіряти, як учні засвоїли матеріал.

Аналіз тексту здійснюють за такими етапами:

- сприйняття інформації, осмислення прочитаного;
- згортання тексту — це найбільш короткий за обсягом виклад опрацьованого матеріалу, у якому не допускаються смислові відхилення від змісту тексту;

- переформулювання (трансформація) — обробка інформації (нової та вже відомої учневі), отриманої шляхом відбору, з метою її фіксації.

Художня книга на уроці дає змогу активізувати увагу учнів, унаочнити навчальний матеріал: зосередити увагу на певних сюжетних ситуаціях твору, поведінці персонажів, відтворити особливості епохи, портрет героїв. Обговорення зображених митцем художніх образів, подій посилює емоційне сприйняття матеріалу, його виховний вплив, формує особистісне ставлення до прочитаного.

Види аналізу художнього твору: естетичний, історичний, теоретичний. Естетичний аналіз передбачає визначення особистісного ставлення до твору мистецтва, розкриття його емоційного впливу; історичний — визначення зв'язку твору з епохою, коли він створювався; теоретичний — визначення його жанрових і стильових ознак.

Під час уроку вчитель застосовує різні прийоми роботи з літературними джерелами. Так, для учнів середніх класів необхідно добирати фрагменти сюжетного і картинного опису, характеристики історичних осіб, уривки для персоніфікації і драматизації подій, цей прийом особливо важливий, якщо твір у повному обсязі (чи за формою викладу і змістом) не доступний учням.

¹ Еко У. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки / пер. с итал. Е. А. Костюкович. Санкт-Петербург, 2003. С. 74–76.

Варто продумати, які моменти в уривках варто скоротити, як логічно пов'язати їх. Фрагменти творів мають бути стислими і влучними. Бажано зосереджуватись на творах, уже опрацьованих учнями під час уроків літератури чи позакласного читання.

У роботі вчителя на уроках художньої культури та мистецтва художній твір найчастіше цитують чи переказують його окремі уривки (метод літературної ілюстрації). Перш ніж зупинитися на сюжеті твору, учитель надає інформацію про автора, і якщо потрібно, стисло переказує зміст. Далі пропонує учням запитання і завдання, а після прочитання уривка проводить за ними бесіду. Відтворюючи фрагменти твору, учитель має наголосити на необхідності його виразного читання. Художні твори необхідно включати в матеріал для повторення і перевірки знань учнів. Варто пам'ятати, що залучення літературних творів має особливий моральний вплив, надає можливість актуалізувати питання порядності, гідності, добросердя, вірності, дружби тощо.

Інформація з науково-популярних видань, статей, довідкових матеріалів тощо також значно підвищує ефективність шкільного навчання. Важливо, що опрацювання учнями науково-популярної та довідкової літератури сприяє формуванню в них умінь самостійно працювати з такими видами текстів, обґрунтовувати й аргументувати свої судження і висновки.

Науково-популярна і довідкова література може бути використана як:

- джерело знань для підготовки до заняття;
- частина навчального матеріалу, що викладається;
- засіб організації самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Варто залучати учнів до роботи зі словником, пропонуючи їм знайти відповідні визначення понять, порівняти терміни, висловлювання, думки, події і явища. Необхідно заохочувати учнів і до написання рефератів, есе, до підготовки повідомлень, презентацій. Це розширить їх пізнавальні можливості, мотивуватиме до навчання.

Самостійна робота з текстовими джерелами буде успішнішою, якщо її організувати за певною програмою, у якій передбачені завдання, зорієнтовані на три рівні пізнавальної діяльності. Вибір рівня залежить від пізнавальних можливостей учня і мети навчання.

Відтворюючий рівень передбачає:

- запис основних понять, визначень, висновків;
- відповіді на запитання, які потребують уточнення і переказу тексту;

- виявлення (упізнання) в тексті відомих фактів, подій, явищ;
- заповнення таблиці, схеми за зразком під час розбору документа, зорієнтованого на розуміння тексту;
- складання простого плану за освоєним зразком.

Перетворюючий рівень:

- розповідь учня про документ, яка містить аналіз тексту, виділення в ньому основної думки (ідеї);
- поєднання положень джерела з іншим теоретичним матеріалом;
- складання розгорнутого плану, тез, конспекту, текстових таблиць, схем;
- підготовка рефератів, доповідей.

Творчо-пошуковий рівень:

- виконання пізнавальних завдань — осмислення і порівняння різних точок зору мислителів, положень кількох документів;
- порівняння досліджуваних явищ і складання порівняльних таблиць, логічних ланцюжків;
- аргументування своєї позиції, обговорення дискусійних проблем;
- збирання матеріалу з теми, його аналіз і систематизація;
- підготовка творчих завдань, написання есе, творів тощо.

Робота з візуальними джерелами.

Послідовність аналізу творів живопису (за репродукціями):

- стисло охарактеризувати соціально-економічні й політичні обставини епохи, коли був написаний твір;
- охарактеризувати творчий шлях автора твору, розкрити його художні погляди, залучаючи спогади сучасників про нього;
- проаналізувати твори митця в контексті його творчості й епохи;
- виявити міжпредметні зв'язки з літературою, історією, музикою, образотворчим мистецтвом тощо.

Використання візуальних джерел під час уроків з художньої культури та мистецтва відповідає основним принципам формування естетичної компетентності учнів.

Методика аналізу візуальних джерел може бути найрізноманітнішою. На початку уроку, повідомивши тему, педагог пропонує учням відповісти на орієнтовні запитання. Далі він коротко розкриває основний зміст теми, підсумовуючи відповіді школярів, і тільки після цього здійснює аналіз репродукцій. Активізувати розумову діяльність учнів під час аналізу полотен художників можна за допомогою таких запитань:

1. Яка назва картини? (демонструється репродукція).
2. Хто автор цієї картини?

3. Що зображено на картині?
4. Які засоби художньої виразності застосує художник?
5. Які особливості композиції і колориту картини?
6. Що вам особливо подобається в картині?
7. Яке почуття, настрої передає художник?
8. Які літературні твори близькі за змістом, темою до цієї картини?
9. Які ще картини цього автора ви знаєте?
10. Хто ще з художників писав картини на аналогічні теми?

Як називаються ці картини? Який їх сюжет?

Під час аналізу картин необхідно спиратись на знання учнями спеціальної термінології, яку вони засвоїли на уроках образотворчого мистецтва у попередніх класах¹.

Можна скористатись методикою Ю. Кононової, яка пропонує учням за допомогою опорних запитань самостійно аналізувати твір мистецтва:

- Як би Ви назвали цю картину?
- Подобається Вам картина чи ні?
- Розкажіть про цю картину так, щоб людина, яка її не бачила, могла уявити її?
- Які почуття, думки, настрої викликає у Вас ця картина?
- Що автор хотів сказати своїм твором?
- Яка основна думка цієї картини, для чого, на Вашу думку, вона була написана?
- Які засоби використав автор, щоб ми зрозуміли його задум?
- Чому Ви так оцінюєте картину?
- Чи не хочете Ви щось додати або змінити у відповіді на перше запитання?

Запитання сформульовані так, що, готуючи відповіді, учні не тільки споглядають картину, а й відкривають для себе своє переживання. Багато хто починає більш пильно й осмислено вдивлятися в картину. Відчуття «настрою» твору, розуміння застосованих художніх засобів, оцінювання авторської позиції — ознаки повноцінного сприйняття будь-якого твору мистецтва як тексту культури. Якщо хоча б на кілька із запропонованих запитань учневі вдалося відповісти, то аналізований твір закарбується в його пам'яті і надалі викликатиме певні асоціації, формуючи його художнє сприйняття².

¹ Коваленко Г. А. Освоение навыков чтения и интерпретации текстов культуры. URL: <http://culturolog.ru> (дата обращения: 25.01.2020).

² Кононова Ю. Понять художника, который жил давным-давно // Искусство в школе. 2006. № 5. С. 19–21.

Зміст навчальних дисциплін з художньої культури та мистецтва дає змогу систематично залучати різні джерела під час уроків-лекцій, семінарів, лабораторних і практичних занять, співбесід, повторення, навчально-пошукової, дискусійної діяльності, виконання дослідницьких завдань. Добір джерел залежить від віку учнів, вимог навчальної програми, мети заняття, рівня підготовленості та зацікавленості учнів, компетентності вчителя.

Питання для самоконтролю

1. Класифікуйте різні типи джерел, розкрийте основні принципи їх використання під час викладання культурологічних дисциплін.
2. Охарактеризуйте прийоми роботи з текстовими джерелами під час уроку.
3. Розкрийте методику використання художньої книги під час уроку.
4. Охарактеризуйте організацію роботи з науково-популярною і довідковою літературою.
5. Розкрийте методику самостійної роботи з текстовими джерелами.
6. Охарактеризуйте візуальні джерела і методику роботи з ними на уроках мистецтва.

Список використаної літератури

1. Бахмутова Л. С. Методическая подготовка будущего учителя. Методика использования различных источников // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 5. С. 48–55; № 6. С. 55–71.
2. Демчишин М. С. Довідник учителя художньо-естетичного циклу. Харків : Веста, 2006. 556 с.
3. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. 2004. № 5. С. 7–11.
4. Коваленко Г. А. Освоение навыков чтения и интерпретации текстов культуры. URL: <http://culturolog.ru> (дата обращения: 25.01.2020).
5. Кононова Ю. Понять художника, который жил давным-давно // Искусство в школе. 2006. № 5. С. 19–21.
7. Эко У. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки / пер. с итал. Е. А. Костюкович. Санкт-Петербург, 2003. 240 с.

ЛЕКЦІЯ 1.6.

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Поняття, сутність і структура міжпредметних зв'язків.
2. Підходи до класифікації міжпредметних зв'язків.
3. Мета і функції міжпредметних зв'язків у процесі навчання.
4. Особливості реалізації міжпредметних зв'язків в методиці викладання культурологічних дисциплін.

Зміст лекції

В Українському педагогічному словнику міжпредметні зв'язки тлумачаться як «взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою»¹.

Міжпредметні зв'язки стосуються не лише змісту, методів, форм організації навчання, вони проникають у навчально-пізнавальну діяльність учня і в освітню діяльність учителя. Учителю завдяки міжпредметним зв'язкам шукає нових методів викладання, взаємодіє з учителями різних дисциплін. Для учня міжпредметні зв'язки важливі тим, що дають змогу якомога повніше засвоїти зміст навчальної дисципліни, активізують його навчально-пізнавальну діяльність, формують діалектичне мислення і науковий світогляд, сприяють розвитку його здібностей і потреб.

Застосування міжпредметних зв'язків під час уроку передбачає широке використання дидактичних матеріалів і засобів навчання: різноманітних джерел інформації, підручників, таблиць, моделей, карт, відеопродукції тощо. Міжпредметні зв'язки найефективніше реалізуються у комплексних формах навчання: на узагальнюючих уроках, семінарах, конференціях, екскурсіях, що мають міжпредметний зміст. Такі форми вимагають координації діяльності вчителів-предметників між собою, знання ними навчальних програм суміжних предметів, взаємовідвідування уроків.

Успішне залучення міжпредметних зв'язків залежить від рівня набутих міжпредметних компетентностей — інтегрованого

¹ Гончаренко С. У. Між предметні зв'язки // Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 210.

результату індивідуальної діяльності учнів. Вони формуються шляхом оволодіння змістовими, процесуальними й мотиваційними компонентами з різних галузей знань. Поєднання на одному уроці різного навчального матеріалу надає йому змістовності, створює можливість урізноманітнити види навчальної діяльності, емоційно налаштовує школярів на вирішення навчальних завдань. За таких умов розвиваються аналітичні здатності учнів, їх винахідливість і спостережливість. Кваліфіковане й систематичне застосування міжпредметних зв'язків у навчальному процесі сприяє глибоко усвідомленому засвоєнню школярами програмного матеріалу, інтенсифікує процес їх розумового розвитку, підвищує ефективність формування наукового світогляду, учить застосовувати здобуті знання на практиці.

Структура міжпредметних зв'язків:

- знання з однієї предметної галузі;
- знання з іншої предметної галузі;
- зв'язок між цими знаннями у процесі навчання¹. Наявні між навчальними дисциплінами міжпредметні зв'язки забезпечують формування в учнів загальних, синтезованих знань.

Класифікація міжпредметних зв'язків:

1. Зв'язки між знаннями навчального матеріалу з окремих дисциплін зумовлені:

- вивченням одних і тих самих фактів (явищ, процесів, подій);
- вивченням одних і тих самих понять;
- вивченням (застосуванням) одних і тих самих законів, теорій, формуванням світоглядних ідей тощо.

2. Зв'язки між знаннями з окремих дисциплін щодо способів діяльності учнів зумовлені:

- формуванням (використанням) основних прийомів розумової діяльності (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, конкретизації, абстрагування, аналогії);

- формуванням (використанням) основних прийомів навчальної роботи (планування, здійснення самоконтролю, роботи з книгою, з наочним матеріалом, приладами, прийоми застосування знань тощо);

- застосуванням одного й того самого методу пізнання чи дослідження реального світу (спостереження, експериментування, моделювання, математичних методів тощо).

¹ Сидорко В. П., Тверезовська Н. Т. Структура і функції міжпредметних зв'язків // Вісник Національного університету оборони України. 2014. № 5 (42). С. 157.

3. Залежно від характеру матеріалу, що залучається для налагодження міжпредметних зв'язків, розрізняють:

— внутріпредметні зв'язки (між фактами, поняттями, законами, теоріями, які вивчаються в межах однієї дисципліни, а також між прийомами діяльності та вміннями, які при цьому використовуються й формуються);

— внутріциклові (між дисциплінами різних циклів).

Для успішного застосування міжпредметних зв'язків педагог у кожному конкретному випадку має чітко зрозуміти їх мету і визначити форми роботи.

Мета міжпредметних зв'язків:

1. Забезпечити глибоке розуміння навчального матеріалу: міжпредметна інформація надає змогу більш переконливо підтвердити чи обґрунтувати висновки, створити проблемні ситуації тощо.

2. Систематизувати й узагальнювати знання. Міжпредметний матеріал становить основу для порівняння, виділення спільних і відмінних ознак певних об'єктів, процесів, явищ. Форми застосування: складання опорних конспектів, таблиць, схем, кросвордів, тестів, розгорнутого плану усної відповіді, есе тощо.

3. Сформуванню плуралістичний світогляд на широкій міжпредметній основі за допомогою опрацювання значного за обсягом матеріалу: порівняння й аналіз фактів, подій і явищ, виокремлення в них істотного, головного.

4. Сформуванню в учнів вміння використовувати набуті знання під час вивчення інших дисциплін, у практичній діяльності. Для цього доцільно розв'язувати різноманітні завдання, складені на матеріалі кількох предметів, вирішувати проблеми міжпредметного характеру тощо.

5. Розвивати в учнів інтерес до вивчення дисципліни. Цьому сприяє порушення проблемних питань на міжпредметній основі.

6. Навчити школярів здійснювати висновки на основі знань, здобутих під час вивчення кількох навчальних дисциплін; розвивати вміння критично й абстрактно мислити.

Функції міжпредметних зв'язків:

Освітня функція — формування в учнів комплексних знань про суспільство, природу, уявлень про цілісну картину світу.

Виховна функція — виховання особистості школяра, формування у нього навчальної культури, грамотності, розуміння місця і ролі предметних знань, прагнення здобувати нові знання.

Розвивальна функція — формування пізнавальної активності учнів, розвиток мислення: уміння здійснювати аналіз і синтез, конкретизувати й узагальнювати, проводити аналогію, абстрагувати.

Дидактична функція — інтеграція знань, умінь і навичок шляхом застосування у навчальному процесі сукупності засобів, форм, прийомів і методів.

Інтеграційна функція (П. Третьяков, Л. Ковальчук) — формує в учнів розуміння цілісної наукової картини світу¹.

Конструктивну й методологічну функції міжпредметних зв'язків виконує вчитель: перша передбачає удосконалення змісту освіти, зокрема структурування навчального матеріалу, добір методичних форм і зв'язків; друга — засвоєння міжпредметних знань, умінь і навичок, необхідних для подальшої професійної діяльності².

Розглянемо особливості застосування міжпредметних зв'язків під час викладання культурологічних дисциплін, зміст яких надає можливість виявляти важливі тематичні зв'язки, емоційно-образні паралелі, здійснювати художні порівняння. Зважаючи, що мета їх викладання — поліхудожній і полікультурний розвиток особистості учнів, формування їх цілісного уявлення про культурні епохи, події, явища, художні напрями, видатні постаті, твори мистецтва тощо, можливості використання міжпредметних зв'язків на уроках є дуже широкими.

Усі теми дисциплін культурологічного циклу певною мірою пов'язані між собою. Викладач має розкрити спільне в матеріалі певної теми з іншими, спорідненими з нею за змістом. Для цього потрібно враховувати внутрішні дисциплінарні зв'язки двох типів: ретроспективні — зв'язки певної теми з вивченими раніше; перспективні — зв'язки з тими, які ще належить опанувати.

Особливо важливо дотримуватись ретроспективних зв'язків у так званих вступних темах, які містять важливий історичний і теоретичний матеріал. Так, у першій темі розкрито зміст поняття «мистецтво», особливості класифікації видів мистецтва. У наступних темах цей матеріал постійно поглиблюється, вивчаються етапи розвитку світового мистецтва, здійснюється його характеристика за жанрами і формами.

¹ Федорец Г. Ф. Межпредметные связи и познавательный интерес в обучении // Народное образование. Москва, 1988. № 9. С. 70–72.

² Сидорко В. П., Тверезовська Н. Т. Структура і функції міжпредметних зв'язків // Вісник Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2014. № 5 (42). С. 158.

Перспективні зв'язки допомагають учням вивчати новий матеріал поступово, формують у них уявлення про цілісність історико-культурного процесу, незважаючи на значні відмінності між окремими його періодами.

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових і міжпредметних компетентностей навчальні програми збагачено соціально важливими надпредметними темами, які сприятимуть формуванню в учнів уявлень про суспільство загалом, розвиватимуть здатність застосовувати здобуті знання в різних навчальних ситуаціях: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Про особливості їх реалізації йдеться в пояснювальних записках до програм. Викладання цих наскрізних змістових ліній має бути педагогічно коректним і доцільним, з дотриманням їх відповідного трактування, застосуванням відповідних методів навчання¹.

Навчальна дисципліна «Мистецтво» має інтегративний характер і тісно пов'язана з багатьма дисциплінами гуманітарного циклу. Наприклад, міжпредметні зв'язки з історією важливі тому, що будь-які події культурного життя завжди розгортаються на тлі широких історичних процесів, відображають їх. Значну частину дисципліни становить інформаційний блок. Форми роботи з інформацією можуть бути різні, зокрема: інформаційно-пізнавальна і образно-емоційна. Вони доповнюють одна одну і однаково важливі.

Уроки і практичні заняття можуть бути розподілені на модулі, у яких мистецтво розглядається в різних площинах. Характеризуючи різні види мистецтва під час занять, можна змінювати зміст цих модулів. Переваги такої системи полягають у тому, що кожне заняття не подібне до іншого.

Учні вивчають художні твори, нові терміни, обговорюють побачене і почуте з викладачем і однокласниками. Потім їм пропонується розглянути репродукції і висловити своє враження або прослухати будь-який класичний твір і зрозуміти, що виражає музика, які викликає асоціації, що хотів висловити композитор. Старшокласники записують, обговорюють висловлювання філософів, письменників, учених про конкретні художні твори. Обговорюючи їх і дискутуючи, учні виробляють свій погляд на світ, життя. За репродукціями вони характеризують мистецькі шедеври, готуючись до складання екзамену тощо.

¹ Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук-метод. журн. Київ, 2018. № 8 (116). С. 5.

Крім передбачених програмою понять стилю, жанру, мови мистецтв, варто розкрити сутність категорії «художня система» (історично зумовлений тип художнього світовідчуття). Історія художньої культури розкривається як процес формування, взаємовпливу і зміни художніх систем. Навчальна дисципліна має інтегративний характер і містить історичні теми, у яких розкривається культурно-історичне значення артефактів, явищ, творів мистецтва чи діячів культури, митців.

Зауважимо, що найбільш інтегративними дисциплінами художньо-естетичного циклу є українська література, світова література, географія, історія, образотворче мистецтво, музика.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть сутність поняття «міжпредметні зв'язки».
2. Визначте структурні компоненти міжпредметних зв'язків.
3. Охарактеризуйте критерії класифікації міжпредметних зв'язків.
4. Розкрийте мету і функції міжпредметних зв'язків у процесі навчання.
5. Охарактеризуйте особливості дотримання міжпредметних зв'язків у викладанні культурологічних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Між предметні зв'язки // Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 210.
2. Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура): наук-метод. журн. Київ, 2018. № 8 (116). С. 4–7.
3. Сидорко В. П., Тверезовська Н. Т. Структура і функції міжпредметних зв'язків // Вісник Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2014. № 5 (42). С. 157–161.
4. Федорец Г. Ф. Межпредметные связи и познавательный интерес в обучении // Народное образование. Москва, 1988. № 9. С. 70–72.
5. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі // Початкова школа. 1997. № 9. С. 18–20.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИКЛАДАННІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ЛЕКЦІЯ 2.1. МЕТОДИ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Поняття «метод» та «прийом» навчання.
2. Класифікація методів навчання.
4. Сутність репродуктивних, продуктивних та інтерактивних методів навчання.

Зміст лекції

Метод — це спосіб спільної діяльності вчителя і учнів, спрямований на вирішення навчальних завдань, найголовніше поняття дидактики, яке розкриває, як здійснювати процес навчання. У процесі навчально-виховної діяльності метод утілюється за допомогою прийомів навчання, які є складовими методу. Прийом — це елемент методу, його частина, разова дія, окремих крок в реалізації методу.

У сучасній дидактиці поширені різні класифікації методів навчання:

— за видом навчальної діяльності учнів: практичний, наочний, словесний, робота з книгою, відео метод (І. Я. Лернер і М. Н. Скаткін);

— за типом пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний), репродуктивний, метод проблемного викладу, евристичний (частково-пошуковий), дослідницький¹.

¹ Леонова П. П. Методика преподавания культурологических дисциплин. Электронный учебно-методический комплекс дисциплины. Минск, 2010. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream> (дата обращения: 12.12.2019).

— за групами: словесні (лекція, розповідь, пояснення, характеристика, бесіда тощо); наочні (ілюстрації, демонстрації картин, фільмів, дослідів, спостереження тощо); практичні (лабораторна робота, практична робота, розв'язання задач, виконання вправа та ін.);

— за характером взаємодії учасників навчального процесу: пасивні (репродуктивні) — одностороння взаємодія, активність учнів незначна, вони підпорядковані викладачеві; активні — педагог і учні є активними учасниками навчального процесу, між ними відбувається безпосередня взаємодія; інтерактивні (інтенсивні) — активна взаємодія викладача і учнів за допомогою різних форм спілкування і спільної діяльності;

— за етапами організації навчально-пізнавальної діяльності учнів (Ю. К. Бабанський): організації і здійснення, стимулювання і мотивації, контролю й самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності. Методи стимулювання і мотивації найбільше відповідають сутності сучасного освітнього процесу. Вибір методу навчання залежить від багатьох чинників: обсягу і складності навчального матеріалу, мети, типу і структури заняття, рівня підготовленості учнів, тривалості часу навчання, професіоналізму вчителя тощо.

Найголовнішим критерієм у сучасних класифікаціях методів навчання є ставлення до учня як до активного учасника освітнього процесу. Зважаючи на те, що будь-яка діяльність може бути тільки двох видів (репродуктивною або продуктивною), є методи тільки двох відповідних видів: готувати учня до репродуктивної або продуктивної діяльності¹. Репродуктивний метод орієнтує учня на стереотипне засвоєння і застосування знань і вмінь, продуктивний — на критичне ставлення до них та вироблення власного погляду, елементів нового, самостійного розв'язання навчальних завдань.

Важливою умовою для здійснення репродуктивного чи продуктивного методу є організація навчальної діяльності відповідно до визначеної мети (створення педагогічної ситуації). У цьому загальному процесі носієм знань може бути слово, знак, наочність (зорова, звукова, тактильна), а засобами їх передання — учитель, посібник, технічні пристрої. На їх основі здійснюється діяльність учителя — в и к л а д а н н я (розповідь, пояснення, бесіда тощо), контроль, корекція дій учня; а також відповідні види діяльності учня — самостійні практичні, лабораторні роботи, опрацювання книги, виконання домашніх завдань тощо.

¹ Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. С. 145.

Такий підхід поєднує навчальну, виховну і розвиваючу функції освіти і може бути основою для узагальнення всіх підходів до класифікації методів. Відповідно, методи розподіляють на:

- пасивні (умовно-пасивні);
- активні;
- інтерактивні.

За умови застосування умовно-пасивних методів учні постають у ролі «об'єкта» навчання. Вони засвоюють і відтворюють матеріал, який передає вчитель, як джерело інформації (методи пояснювально-ілюстративні або репродуктивні). До цих методів вдаються здебільшого під час лекції-монологу, читання, демонстрування, опитування учнів. У такій ситуації учні не спілкуються між собою і не виконують творчих завдань.

Завдяки активним методам учні перебувають у діалозі з учителем, тобто вони є «суб'єктами» навчання. Такі методи передбачають виконання творчих завдань, запитання від учня до вчителя і вчителя до учня. Це методи частково-пошуковий, чи евристичний, проблемний і дослідницький. Хоча учні в цьому випадку більш активні, основну форму взаємодії часто становить монолог. Спочатку педагог у монологічній формі повідомляє навчальну інформацію учням, які потім відтворюють її як знання шляхом монологічних відповідей. Інколи навчання відбувається у формі діалогу вчителя й учня, бесіди, однак викладач постає своєрідним полюсом, навколо якого відбувається комунікація учасників процесу навчання.

На відміну від активних методів навчання, що передбачають односторонню взаємодію (її організовує і постійно стимулює учитель), поширені й інтерактивні методи, які принципово змінюють характер взаємодії учасників навчального процесу.

Інтеракція — взаємодія. Інтерактивні методи зорієнтовані передусім на взаємодію учасників навчального процесу, що створює найбільше простору для самореалізації учня у процесі навчання. Учитель є організатором і координатором інтерактивної взаємодії між учнями. Зауважимо, що інтерактивні методи навчання найбільше відповідають особистісно-зорієнтованому підходу — визнаному провідним в сучасній культурологічній освіті.

Інтерактивні методи спрямовані на задоволення пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому під час їх застосування особливу увагу звертають на ефективну організацію навчально-виховного процесу, під час якого учасники процесу більш мобільні, відкриті, активні. Основу інтеракції становить принцип багатосторонньої взаємодії, відсутність по-

лярності і мінімальна зосередженість на точці зору вчителя. Інтерактивної взаємодії досягають, залучаючи відповідні методи навчання:

- груповий (взаємодія між учасниками процесу навчання шляхом співпраці в малих групах);
- колективний (багатостороння взаємодія як полілог, у якому бере участь кожен учень);
- колективно-груповий (робота малих груп поєднується з роботою всього класу).

Отже, сутність інтерактивних методів полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх, хто навчається і навчає. Це процес співнавчання (навчання у взаємодії і співпраці), у якому вчитель і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції — постійна взаємодія учнів між собою, їх співпраця, спілкування, на відміну від активних і «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учителем і учнями. Приклади інтерактивних методів навчання:

1. Метод проектів.
 2. Навчання у співпраці (робота в малих групах).
 3. Мозковий штурм.
 4. Обговорення у групі.
 5. Круглий стіл.
 6. Диспут.
 7. Дебати.
 8. Дискусія.
 9. Кейс-технологія (аналіз ситуацій).
 10. Тренінг.
 11. Портфоліо (портфель) учня, студента.
 12. Гра (рольова, ділова, організаційно-діяльнісна, бліц) та інші.
- Перевага надається активним й інтерактивним (інтенсивним) методам навчання.

Застосування методів навчання.

Для застосування певного методу педагог має попередньо з'ясувати, **що і як** має виконати учень, щоб досягти потрібного результату в навчанні, зокрема що і як для цього він має виконати самостійно. Спочатку планується ситуація діяльності учня, яка передбачає:

- 1) загальне інформаційне поле його діяльності;
- 2) повний чи неповний склад вихідних даних, потрібних для здійснення цієї діяльності;
- 3) зразок дій, які учень має виконати.

Далі обирається відповідний комплекс методів, прийомів і засобів навчально-виховної роботи, яку організовує вчитель. Власне повнота вихідних даних, одержаних учнем від учителя, зумовлює характер його діяльності — репродуктивний чи продуктивний.

Окреслимо послідовність дій педагога і учня у процесі навчання за репродуктивним і продуктивним методами.

Викладання знань за репродуктивним методом має характер інформування, а за продуктивним — спрямування учня на самостійний пошук і вибір потрібних дій. Тому до репродуктивних методів слід зарахувати всі види викладу матеріалу, повідомлень, показу певних зразків, що дають учневі знання для засвоєння у готовому вигляді.

Репродуктивні і продуктивні методи можуть здійснюватись у таких формах: мовній (лекція, розповідь, опис або порушення проблем для самостійного розв'язання, обговорення, інструктаж, дискусія, сократична бесіда), письмовій (навчальні тексти), уявній (наочна демонстрація прикладів з безпосереднім і опосередкованим, символічним зображенням) та мовно уявній (поєднання слова і наочності). Однак, на відміну від репродуктивного методу, який передбачає повторення учнем прослуханого, продуктивний збагачує це повторення самостійним прирощенням знань¹.

Обираючи метод навчання, учитель має пам'ятати, що йдеться не про формальний зміст дисципліни, а про створення умов для напруженої розумової роботи дитини, її активної участі в цьому процесі. Пояснення і демонстрація самі по собі не дадуть належних ґрунтовних знань, їх можна здобути тільки шляхом активного (інтерактивного) навчання.

Згідно з рекомендаціями щодо викладання дисциплін художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі², опанування навчального матеріалу має здійснюватись у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з проблемними, евристичними, з комп'ютерними та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, з методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо. Це зумовлено спільною тематикою навчального матеріалу, характерною для різних видів мистецтва.

¹ Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. С. 148.

² Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018-2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі. (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. № 8 (116). 2018. С. 6–7.

Як відомо, авторитарний підхід, монологічний виклад навчального матеріалу мало ефективні і не цікаві для учнів, особливо з художньо-естетичних дисциплін. Учителю має застосовувати різноманітний методичний інструментарій, надаючи перевагу діалогічним формам викладання матеріалу, адже він — не лише транслятор певних знань та інформації, а партнер у процесі опанування культурно-мистецьких цінностей.

Питання для самоконтролю

1. У якій галузі педагогіки обґрунтовуються методи навчання, здійснюється їх класифікація?
2. Охарактеризуйте найбільш поширені класифікації методів навчання.
3. Дайте визначення понять «метод» та «прийом» навчання.
4. Розкрийте сутність репродуктивного і продуктивного методів навчання.
5. Розкрийте сутність інтерактивних методів навчання, наведіть приклади.

Список використаної літератури

1. Леонова П. П. Методика преподавания культурологических дисциплин. Электронный учебно-методический комплекс дисциплины. Минск, 2010. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream> (дата обращения: 12.12.2019).
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
3. Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018-2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі. (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. № 8 (116). 2018. С. 6–7.
4. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. 360 с.

ЛЕКЦІЯ 2.2.

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Поняття «форма навчання», класифікація форм організації навчання.
2. Урок як основна форма організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі.
3. Шкільна лекція, етапи її проведення.
4. Семінар як форма організації навчального процесу.
5. Лабораторне заняття як форма самостійної роботи учнів.
6. Організація і проведення практикуму.
7. Організація і проведення традиційних форм навчання.

Зміст лекції

Форма¹ навчання — це упорядкована, взаємопов'язана діяльність учителя й учнів, спрямована на розв'язання навчальних завдань. У сучасній дидактиці форми організації навчання класифікують:

— за кількістю учнів — індивідуальні форми навчання, мікрогрупові, групові, колективні, масові;

— за місцем навчання — шкільні (урок, робота в майстерні, на пришкільній дослідній ділянці, у лабораторії тощо); позашкільні (екскурсія, домашня самостійна робота, заняття на підприємстві);

— за часом навчання — урочні та позаурочні: факультативи, предметні гуртки, вікторини, конкурси, олімпіади, предметні вечори тощо;

— за дидактичною метою — теоретичного навчання (лекція, факультатив, гурток, конференція), комбінованого, або змішаного навчання (урок, семінар, домашня робота, консультація), практичного (практикуми) і трудового навчання (в майстернях, спеціальних класах, на пришкільних ділянках тощо); за тривалістю часу навчання — класичний урок (45 хв.), спарені заняття (90 хв.), спарені скорочені заняття (70 хв.), уроки «без дзвінків»².

Основною формою організації навчання в сучасній школі є класно-урочна, а головною формою організації навчальної роботи — урок.

¹ Форма — зовнішнє вираження якогось змісту, встановлений зразок чогось // Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ, 2001. С. 467–468.

² Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-вид., доп. Київ : КДНК, 2007. С. 299–300 с.

Урок — основна одиниця освітнього процесу тривалістю 45 хвилин, який здійснюється за планом роботи і з відповідним складом учнів (класом)¹. У сучасній дидактиці поширені кілька класифікацій уроків: за дидактичною метою, за метою організації пізнавальної діяльності, основними етапами навчального процесу, методами навчання, способами організації навчальної діяльності учнів.

Розглянемо найбільш поширені форми організації навчання з дисциплін культурологічного змісту в сучасній загальноосвітній школі.

Комбінований урок традиційно переважає в організації навчання, особливо в середніх класах. Він має дві-три основні дидактичні мети (засвоєння і застосування знань), тому може містити й елементи інших типів уроку.

Шкільна лекція (лекція — від лат. читання) — модифікація уроку передання, засвоєння нових знань завдяки послідовному, переважно монологічному викладу вчителем навчального матеріалу узагальнюючого характеру. Під час лекції створюються умови для логічного й цілісного засвоєння учнями теоретичного матеріалу. Лекція зазвичай триває протягом уроку, а часом — спарених уроків. Учні набувають навичок самостійно працювати з усним словом як основним джерелом інформації, здійснювати грамотні стислі записи, внутрішньо вступати в діалог з лектором-викладачем, поступово готуючись до навчання в закладі вищої освіти.

Лекція передбачає особливу методику проведення, оскільки прості слухання лекцій або записи під диктування дуже не продуктивні. Під час лекції має здійснюватись приблизно така ж робота, як і під час читання й конспектування книги. Мета лекції — розвивати в учнів уміння слухати, аналізувати, виділяти головне, конспектувати. Ці дидактичні вміння необхідно попередньо сформулювати у школярів у процесі їх роботи з підручниками та з іншими писемними джерелами. Тільки з часом вони зможуть конспектувати усне мовлення. Визначимо послідовність такої роботи.

Перед поясненням нового матеріалу вчитель диктує для запису план викладу навчального матеріалу. Виклавши його частину, учитель спільно з учнями з'ясовує головну думку в ньому і складають зразок текстового запису. Спочатку обсяг опрацьованого матеріалу має бути незначним. Учитель стежить, щоб усі встигали записувати матеріал, контролювати записи, доручати учням прочитати їх, за потреби, —

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 208.

виправити помилки. Перевіряючи записане, учні мають з'ясувати, наскільки повно відображена в конспекті основна думка (що з головного пропущене, що з другорядного можна вилучити).

Залежно від змісту і дидактичних завдань, розрізняють оглядові й інтерактивні шкільні лекції. Оглядові розподіляються на:

1) вступні — перше ознайомлення учнів з основними темами і розділами курсу;

2) повторювально-узагальнюючі — відновлення в пам'яті основних питань вивченого матеріалу;

3) тематичні, що містять теоретичний матеріал і основні факти з певної теми.

Оглядові лекції, розпочинаючи чи завершуючи тематичний блок навчального матеріалу, містять мінімум фактологічної інформації, пропонуючи учням основні теоретичні положення, що мають принципове значення для розкриття теми, осмислення головних подій, фактів (вступні оглядові лекції), чи, навпаки, систематизують, узагальнюють конкретні запитання з теми, здійснюють їх проблемний аналіз, виявляють їх зв'язок із сучасністю, актуальність суджень і оцінювання (повторювально-узагальнюючі оглядові лекції).

Підготовка і проведення лекції передбачає кілька етапів¹.

1. Підготовчий етап:

- формулювання теми лекції;
- добір рекомендованої літератури;
- складання плану лекції;
- підготовка тексту лекції;
- визначення прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів;
- відбір і підготовка засобів навчання.

2. Проведення лекції:

- оголошення теми, плану лекції і списку літератури;
- мотивація навчальної діяльності;
- постановка пізнавального (проблемного) завдання;
- послідовний виклад матеріалу за планом, стислі узагальнення з кожного питання і логічний перехід до наступного;
- узагальнення викладеного (за активної участі учнів);
- проведення бліц-практикуму чи контрольної роботи.

Результати цього етапу виявляють ефективність лекційного заняття.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 240–243.

Крім традиційних лекцій, останнім часом набули поширення лекції із застосуванням інтерактивних методів навчання. За такого підходу враховується, що здатність людини інтенсивно сприймати усне мовлення (активно слухати) не перевищує 15–18 хвилин. Тому лекції доцільно розподіляти на кілька тематичних частин, змістових блоків, розрахованих на 10–15 хвилин кожна, перериваючи їх іншими формами пізнавальної діяльності.

Інтерактивна лекція, як і будь-яка інша, потребує використання наочності: малюнків, графіків, слайдів, технічних засобів навчання. Це сприяє кращому сприйняттю і засвоєнню інформації. Крім того, учням можна запропонувати стисле резюме лекції, опорний конспект, у якому зазначено тему, план, список літератури, розкрито зміст основних понять і теоретичні положення, накреслено необхідні схеми, таблиці, які учні заповнюють під час лекції.

Семинар (від лат. *розсадник*) — особлива форма групових занять з будь-якого предмета чи теми за активної участі учнів. Під час семінару учні у присутності вчителя виконують завдання з визначеної заздалегідь теми. Вони можуть вивчати новий матеріал або узагальнювати й систематизувати вже засвоєний. Головне завдання семінару — поглиблення знань, їх систематизація й узагальнення шляхом самостійного опрацювання різноманітних джерел; набуття аналітичних умінь, пошуково-творчих навичок: конспектування, рецензування, підготовки розгорнутих проблемно-тематичних виступів, критичного порівняння джерел тощо.

Варто пам'ятати, що, на відміну від інших форм навчальних занять, під час семінару школярі не просто засвоюють нові знання й уміння, а колективно обговорюють їх у класі після попереднього домашнього опрацювання рекомендованої літератури¹.

За дидактичною метою семінари поділяють на три види:

- тематичні, присвячені вивченню конкретної теми;
- узагальнюючі — викладання значної за обсягом навчальної теми;
- узагальнюючі й систематизуючі знання з розділу чи з дисципліни загалом; такі семінари проводять наприкінці навчального року чи півріччя.

Питання до семінару бажано формулювати, мотивуючи учнів до активної роботи («порівняйте...», «дайте оцінку...», «зробіть висновки щодо...», «поясніть відмінності...», «коротко охарактеризуйте...»).

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 245–249.

Лабораторне заняття — це одна із форм самостійної роботи учнів з використанням навчальних матеріалів, обладнання та інших технічних засобів навчання. У методиці викладання культурологічних дисциплін лабораторні заняття — це форма уроку, під час якого учні самостійно опановують навчальний матеріал за допомогою різноманітних дидактичних засобів: підручника, наукової літератури, актуальних статей з періодики та інших джерел, а також комп'ютерних навчальних програм тощо.

Найдоступніше і найпростіше організувати лабораторне заняття за підручником. Для засвоєння теоретичного матеріалу доцільно пропонувати такі завдання:

- скласти словник з теми чи за фрагментом тексту за ключовими словами до нього;
- підготувати календар подій періоду, що вивчається;
- скласти або розгадати тематичні кросворди за основними поняттями;
- підготувати простий чи розгорнутий інформативний план тексту, що вивчається;
- виявити помилки в тексті-плутанині;
- скласти тестові завдання.

Практичне заняття — одна із форм організації навчальної діяльності, дидактична мета і форма проведення якого відповідає уроку із застосуванням знань, набутих умінь і навичок.

Мета практичного заняття — сформулювати в учнів певні практичні вміння і навички, реалізуючи зв'язок між самостійним теоретичним засвоєнням змісту навчальної дисципліни та застосуванням його на практиці. Різновиди практичного заняття: практикум (тренування умінь, навичок шляхом виконання спеціальних вправ, завдань тощо); реферат (оволодіння засобами та методами експериментального дослідження). Під час практикуму педагог орієнтує учнів на засвоєння окремих теоретичних положень навчальної дисципліни; формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання конкретних завдань. Учні розв'язують пізнавальні задачі й представляють результати своєї творчої діяльності на основі раніше засвоєних знань та умінь.

Розрізняють такі види практикумів:

- з набуття пізнавальних умінь,
- з розв'язання пізнавальних задач,
- з перевірки результатів творчо-пошукової діяльності.

Для організації практичних занять найкраще застосовувати інтерактивні технології навчання, зокрема роботу в мікрогрупах.

Перший етап — організаційний: повідомляються тема, завдання, умови і способи проведення заняття; обговорюються форми роботи; за необхідності, розподіляються ролі консультантів, експертів і керівників груп за проблемою.

Другий етап — розв'язання пізнавальних задач: на початку заняття необхідно для зразка вирішити одне із завдань спільно, усім класом. Послідовність дій щодо його вирішення можуть бути зафіксовані у формі пам'ятки. Далі учні розв'язують задачі самостійно чи в мікрогрупах.

Третій етап — обговорення готових рішень: якщо учні працювали в групах, то результати вирішених завдань представляє один із них. Весь клас бере участь в обговоренні запропонованих рішень і відповідей. Обрані «експерти» аналізують і оцінюють роботу груп.

Четвертий етап — підбиття підсумків. Учитель спільно з учнями оцінює результативність заняття, досягнення навчальної мети у розв'язанні пізнавальних завдань, характеризує роботу консультантів і експертів¹.

Охарактеризовані форми навчальної діяльності учнів, з одного боку, найбільше відповідають вимогам до організації навчального процесу в загальноосвітній школі, з іншого — порівняно з класичним комбінованим уроком, надають учням більше можливостей оволодіти змістом дисциплін художньо-естетичного циклу, здійснюючи водночас підготовку до навчання у закладах вищої освіти. Учитель має надавати перевагу тим формам навчання, що зацікавлюють учнів і забезпечать ґрунтовні знання.

Варто звернути увагу, що рівень засвоєння навчального матеріалу залежить від форм діяльності, зокрема:

Лекція — 5% засвоєння навчального матеріалу.

Читання — 10% засвоєння навчального матеріалу.

Відео- й аудіо-матеріали — 20% засвоєння навчального матеріалу.

Демонстрація — 30% засвоєння навчального матеріалу.

Дискусійні групи — 50% засвоєння навчального матеріалу.

Практика через дію — 75% засвоєння навчального матеріалу.

Навчання інших (застосування набутих знань) — 90% засвоєння навчального матеріалу.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 251–252.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «форма навчання».
2. Розкрийте класифікацію форм організації навчання.
3. Охарактеризуйте урок як основну форму організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі.
4. Висвітліть поняття шкільної лекції, назвіть етапи її проведення.
5. Назвіть основні завдання семінару як форми організації навчального процесу.
6. Охарактеризуйте лабораторного заняття як форму самостійної роботи учнів.
7. Розкрийте особливості організації і проведення практикуму.
8. Висвітліть особливості організації і проведення традиційних форм навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Абасов З. А. Нетрадиционные уроки как педагогическая инновация // *Инновации в образовании*. 2004. № 3. С. 118–130.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
3. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Художня культура» (9–11 класи) // *Мистецтво та освіта*. 2006. № 1. С. 2–6.
5. Художня культура : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Харків : Оберіг, 2009. 256 с.
6. Художня культура світу: Арабо-мусульманський культурний регіон. Далекосхідний культурний регіон. Латиноамериканський культурний регіон. Північноамериканський культурний регіон : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 191 с.
7. Художня культура. Уроки та позакласні заходи. 9–11 класи. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
8. Чорненький Я. Предмет, теоретичні засади курсу «Художня культура» // *Зарубіжна література*. 2009. № 37. С. 3–13.

ЛЕКЦІЯ 2.3.

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

П л а н

1. Контроль як етап процесу навчання, функції і принципи контролю навчальної діяльності.
2. Види контролю навчально-пізнавальної діяльності учнів.
3. Характеристика сучасної системи оцінювання.
4. Прийоми оцінювання.
5. Технологія оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво».

Зміст лекції

Систематичний контроль навчальної діяльності забезпечує ґрунтовність набутих знань, умінь застосовувати ці знання на практиці. Учені вважають, що у процесі перевірки результатів навчання відбувається розвиток мови і мислення школярів¹.

К о н т р о л ь — важливий етап процесу навчання, що позитивно впливає на засвоєння учнями навчального матеріалу, сприяє покращенню організації навчальних занять, самостійної роботи, підвищує відповідальність учнів і викладачів за рівень знань, дає можливість оцінити їх особистісні якості. Як частина дидактичного процесу, контроль виконує освітню, діагностичну, виховну, вимірювальну й оцінювальну, розвивальну, прогностично-методичну, керівну функції. Їх ефективність залежить від дотримання основних принципів перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок учнів:

- індивідуальності (за стилем і формами) перевірки й оцінювання знань, навичок і вмінь;
- систематичності і регулярності перевірок і оцінювання навчально-пізнавальних дій;
- всеосяжності, що передбачає всебічність, тематичність і повноту контролю й оцінювання;
- урізноманітнення видів і форм контролю;
- уніфікування вимог до контролю;
- гуманності і гласності контролю.

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 297.

За призначенням і характером виділяють такі види контролю: попередній, поточний, або побіжний, тематичний, періодичний, підсумковий, завершальний.

1. **Попередній контроль** здійснюється з метою визначення рівня засвоєння вивченого матеріалу і підготовленості учнів до сприйняття наступної інформації (залежно від стану навчання і методів проведення контролю). Попередню перевірку знань здійснюють у формі письмових контрольних робіт, фронтальних опитувань перед початком практичних чи лабораторних занять, а також усної перевірки знань окремих груп учнів.

2. **Поточний, або побіжний контроль** здійснюється переважно під час аудиторних занять шляхом систематичного спостереження викладача за роботою всієї групи і кожного учня окремо. Це перевірка знань, вмінь і навичок, набутих учнями у процесі сприйняття нового матеріалу, його повторення, закріплення. На основі отриманої інформації викладач, за необхідності, коригує навчальну діяльність учнів. Поточний контроль — найпоширеніший і найефективніший, він застосовується у процесі викладання нового матеріалу.

3. **Тематичний контроль** передбачає перевірку, оцінювання і корекцію засвоєння системних знань, набуття навичок і вмінь.

4. **Періодичний контроль** спрямований на перевірку знань, умінь, навичок, оволодіння матеріалом значного обсягу, наприклад, вивченого протягом семестру.

5. **Підсумковий контроль** здійснюється наприкінці семестру чи атестаційного періоду з метою оцінювання успішності за цей проміжок часу (перевідні заліки, іспити).

6. **Завершальний контроль** здійснюється після завершення викладання навчальної дисципліни, щоб визначити й оцінити успішність кожного учня, ґрунтовність засвоєння курсу.

Мета перевірки результатів навчання — оцінювання, яке виявляє відповідність рівня навчальних досягнень учня вимогам чинних програм¹.

У 2000 році було оприлюднено спільний наказ Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук України від 4 вересня 2000 р. «Про запровадження дванадцятибальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти». У реформуванні системи оцінювання наголошується не на рівні успішності учнів, а на її діагностуванні. Учителі систематично вимірюють якість знань кож-

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 303.

ного учня, виявляє його навчальні досягнення і визначає на цій основі його індивідуальні потреби в навчанні. До того ж, запроваджено обов'язкове підсумкове діагностування (тематичний контроль), що надало змогу оцінювати не просто участь учня у процесі навчання (встигає/не встигає), а якість осмислення і засвоєння ним знань (певного блоку інформації модуля), тобто виявити наявність/відсутність у нього системних знань із навчальної дисципліни.

Реформування української системи освіти, зокрема й системи оцінювання, відбулося з урахуванням діяльнісного, особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів. Це поступово змінило загальне уявлення про якість освіти і рівень компетентності тих, хто навчається. Важливим стає не наявність знань, якостей, здібностей учня, а вміння застосовувати їх у навчальній чи життєвій ситуаціях. Такий підхід відображає зміни у навчанні учнів, їх зацікавлення в результатах навчання.

Недоліками нової системи оцінювання педагоги вважають відсутність негативної оцінки та нечіткість критеріїв оцінювання. Зокрема, важко визначити, скільки балів має отримати учень, якщо орієнтуватись на такі критерії оцінювання:

- 1 бал — «відтворює деякі елементи навчального матеріалу»;
- 2 бали — «фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу»;
- 3 бали — «відтворює менше половини навчального матеріалу»;
- 10 балів — «володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях»;
- 11 балів — «володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях»;
- 12 балів — «має системні, дієві знання, неординарні творчі здібності».

Недоліком сучасної системи оцінювання є зниження ролі поточного оцінювання учнів. Це ускладнює застосування інтерактивних технологій і методів, під час яких оцінюється процес навчання.

Порівнюючи технологію сучасного оцінювання із традиційним, відзначимо, що у традиційному навчанні, орієнтованому на знання і на процес їх засвоєння, оцінювання розуміли дуже вузько, як стимулювання учнів до навчання, контроль знань і умінь, у кращому випадку, — їх коригування. Традиційно їх завдання полягали в тому, щоб:

- показати учням, як вони досягли мети уроку;
- визначити найкращих за результатами учнів;
- стимулювати мотивацію учнів до навчання;
- визначити рівень здібностей учнів;
- з'ясувати потребу в додатковому навчанні чи «перенавчанні»;
- поставити оцінки.

Якщо в застосуванні сучасного компетентнісного підходу основним об'єктом оцінювання є рівень, на якому учень у конкретній навчальній ситуації застосовує інтегровані набуті знання, уміння, навички, ставлення, орієнтації. Саме це й відповідає рівню розвитку його предметної компетентності. Отже, необхідні нові підходи до оцінювання:

- учитель переходить від простої перевірки знань і вмінь до оцінювання вмінь, необхідних учням для колективних, суспільних дій, здатності спільно працювати і приймати рішення, уміння слухати і висловлювати обґрунтовані думки, вирішувати конфлікти, застосовувати предметні знання в реальних життєвих ситуаціях;

- учитель прагне спонукати учнів висловлювати своє розуміння ідей, а не відтворювати фрагменти певної інформації;

- потрібно спонукати як вчителя, так і учнів до роздумів над якістю навчання і над тим, як його можна підвищувати;

- треба надати учням можливість демонструвати свою здатність обдумувати і вирішувати дискусійні питання і проблеми;

- необхідно оцінювати процес навчання, тобто те, як учні працюють, на відміну від оцінювання лише результатів роботи;

- досягнення учнів потрібно оцінювати незалежно від того, значні вони чи скромні, якщо вони є результатом справжніх зусиль дитини;

- оцінювати старанність учнів у співпраці, заохочувати їх допомагати один одному, завдяки цьому школярі самі навчаються впорядковувати й структурувати свої знання;

- надавати учням можливість замислюватись над своїм навчанням, звертати увагу на емоції, які у них виникають під час роботи, і на стосунки з іншими учнями.

Основним критерієм сучасного оцінювання є те, що воно має бути відкритим, абсолютно ясным і прозорим для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Учень має знати, що буде оцінюватись під час уроку і яким чином. Критерії оцінювання оголошуються на початку навчання. Учень має усвідомлювати як він має працювати, щоб одержати оцінку і як покращити уже одержаний результат. Лише за таких умов оцінювання стає стимулом до навчання.

Сучасне оцінювання досягнень школярів здійснюється за етапами. Учителі перевіряють роботу учнів і її результати відразу після закінчення засвоєння матеріалу на уроці, вивчення теми, після завершення семестру, навчального року. Більшої уваги потребує поточне оцінювання роботи учня під час уроку і виконання домашніх завдань, аніж тести наприкінці семестру.

Найскладніший етап оцінювання — оприлюднення результатів навчальних досягнень учнів (у балах) за відповідними критеріями оцінювання. Як оцінювати кожен вчитель обирає сам, залежно від мети і критеріїв оцінювання. Так, під час проведення рольової гри із застосуванням інтерактивних методів учитель може:

- а) оцінити якість індивідуальної участі учня у грі;
- б) провести тест-опитування за навчальним матеріалом, опрацьованим у грі, яке вимагає конкретної відповіді: «так» або «ні»;
- в) доручити учням самостійно написати повідомлення, есе тощо¹.

Варто пам'ятати, що оцінювання може відбуватися завжди, і під час викладання нового матеріалу, і під час виконання практичних завдань. Традиційно, учителі витрачають певний час на уроці (чи весь урок), щоб оцінити учнів (опитування, контрольні роботи, проведення «контрольних» вправ), або пропонують спеціальне домашнє завдання (складання конспекту, написання доповіді).

Зразки прийомів оцінювання:

— Тест, його завдання полягає в тому, що учні мають вибрати правильну відповідь з кількох запропонованих варіантів або знайти відповідну «пару» тощо.

— Експрес-опитування — стислі усні або письмові відповіді (наприклад, за картками на знання — розкрити зміст основних понять), або «продовжити речення, заповнити таблицю, скласти схему» тощо.

— Розширене опитування. Колоквіум — учитель пропонує учням усно або письмово дати повну відповідь на запитання, пояснити окремі положення, аргументувати, навести приклади. Під час усної відповіді учня педагог може задавати додаткові запитання.

— Контрольна вправа або творче завдання. Контрольною може бути будь-яка вправа: виконати завдання у групі, написати доповідь, реферат тощо.

— Спостереження — один із головних методів оцінювання в інтерактивних методах викладання. Педагог обирає показники, за якими буде оцінювати під час заняття, а також учнів, роботу яких треба оцінити. Особливу роль у застосуванні цього методу відіграють підготовлені форми для спостереження й оцінювання (карта, запис фрагменту, замальовка, фотографування, відеозапис тощо).

¹ Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. С. 315.

— Самооцінювання — оцінка учнями своєї роботи або своїх колег. Це дієвий і ефективний метод оцінювання, застосування якого дає багато інформації про вчителя й учнів, про якість навчального процесу. Можуть застосовуватись запитання-відповіді чи вмотивоване оцінювання учнями своїх однокласників.

— Ігрові методи оцінювання.

Технологія оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня з урахуванням рівня його особистісних досягнень. Особливе значення мають індивідуальне й диференційоване оцінювання. Воно надає вчителю змогу об'єктивно й гуманно (не пригнічуючи особистість) оцінити всіх, зокрема й тих, хто не має яскраво виражених художніх здібностей, проте активний, ініціативний у процесі виконання навчальних завдань і проектів, виявляє художні інтереси й потреби, готовність до художньо-творчої самореалізації поза межами школи.

Вимоги навчальної програми з мистецтва за конкретними компетентностями¹. Сформованість загальнокультурних, навчально-пізнавальних компетентностей виявляється в тому, що учень:

- називає видатних митців світу, їхні твори; наводить приклади синтезу мистецтв, взаємодії народного і професійного мистецтва;
- спостерігає за особливостями створення художнього образу в різних видах мистецтва;
- розпізнає види і жанри мистецтва;
- характеризує художньо-образний зміст і основні художньо-мовні засоби творів різних видів мистецтва (візуального, музичного, хореографічного, театрального, екранних);
- описує засоби художньо-образного відображення світу людини в мистецьких шедеврах;
- класифікує види та жанри мистецтва, найпоширеніші художні напрями;
- аналізує художні твори за змістом та засобами;
- пояснює роль різних видів мистецтва у житті людини, у культурі минулого і сучасності.

Про набуття ціннісно-сміслових і комунікативних компетентностей свідчать такі освітні результати навчання учня:

- формулює свої враження від творів мистецтва;

¹ Мистецтво. Програма. 5–8 кл. / Масол Л. М. (керівник авторського колективу), Гайдамака О. В., Горовенко В. Й. та ін. // Художньо-естетичний цикл. Програми : 5–11 класи. Київ : Перун, 2005. С. 122–159.

- обґрунтовує оцінні судження художні твори різних видів і жанрів, різних художньо-стильових напрямів;
- порівнює художні засоби візуального, музичного, хореографічного, театрального мистецтва, кіномистецтва;
- оцінює значення мистецтва для сучасної людини;
- аргументує судження про роль мистецтва в суспільстві, у його житті;
- використовує спеціальну мистецьку термінологію;
- уміє толерантно вести дискусію з питань мистецтва (візуального, музичного, хореографічного, театрального, кіномистецтва).

Сформованість самоосвітніх компетентностей свідчить, що у процесі художньо-творчої самореалізації учень використовує набуті знання, уміє знаходити нову інформацію про мистецтво і художню культуру в різних джерелах.

Основні види оцінювання під час викладання дисциплін художньо-естетичного циклу:

1. Попереднє оцінювання має на меті діагностувати рівень художнього розвитку, з'ясувати індивідуальні особливості учнів.

2. Поточний контроль та оцінювання доцільно застосовувати на мікроетапах процесу опанування змісту навчальної програми, вони виконують діагностичну і стимулюючу (заохочувальну) функції, сприяють коригуванню художньо-пізнавальної діяльності учнів.

3. Тематичне оцінювання (відповідно до тем програми) є основним і спрямовується на перевірку рівня оволодіння учнями певною системою знань та способів діяльності в межах визначених тем.

4. Підсумкове оцінювання проводиться наприкінці кожного навчального року (семестру) та після завершення курсу і передбачає перевірку оволодіння учнями навчальним матеріалом на рівні сформованості комплексу компетентностей.

Додатковими засобами стимулювання активності учнів є самоконтроль і самооцінювання, а також взаємоперевірка і взаємооцінювання, вони сприяють вихованню критичності й самокритичності в учнів, здатності до рефлексії, критичного мислення¹.

¹ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 51.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте контроль як етап процесу навчання, розкрийте функції та принципи контролю навчальної діяльності.
2. Назвіть і охарактеризуйте види контролю навчально-пізнавальної діяльності.
3. Розкрийте критерії, вимоги і мету сучасної системи оцінювання.
4. Порівняйте технології традиційного і сучасного оцінювання.
5. Назвіть основні види оцінювання у викладанні дисциплін художньо-естетичного циклу.
6. Охарактеризуйте технологію оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво».

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Карапузова Н. Д. Тести для самоконтролю і контролю знань учнів 9–11 класів з інтегрованого навчального курсу «Художня культура» // Імідж сучасного педагога. 2011. № 7. С. 53–57.
3. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.
4. Мистецтво. Програма. 5–8 кл. / Масол Л. (керівник авторського колективу), Гайдамака О., Горовенко В. та ін. // Художньо-естетичний цикл. Програми : 5–11 класів. Київ : Перун, 2005. С. 122–159.
5. Мінасян Н. Г. Художня культура. Творчі завдання, тести, кросворди. Київ : Шк. світ, 2011. 120 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
7. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
8. Трегубов Б. А. Свободное время молодежи: Сущность, типология, управление. Санкт-Петербург : Изд. С.-Петербур. ун-та, 1991. 152 с.
9. Українська художня культура : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Ляшенка. Київ : Либідь, 1996. 416 с.
10. Українська художня культура. 10 клас : кн. для вчителя. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 120 с.

ЛЕКЦІЯ 2.4.

СОЦІОІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Поняття і сутність соціоігрових технологій.
2. Використання соціоігрових технологій під час уроках і в позаурочний час.
3. Завдання і принципи використання соціоігрових технологій у професійній діяльності культуролога.

Зміст лекції

На думку психологів, шкільне навчання внаслідок перевантаження часто буває стресогенним. Тому гра у навчальному процесі стає важливим чинником збереження фізичного, соціального, психічного, духовного здоров'я дітей.

Сучасні соціоігрові технології надзвичайно різноманітні. Вони охоплюють багато форм і методів: від сюжетно-рольових до інтелектуально-пізнавальних, від народних до комп'ютерних. Завдяки емоційній насиченості соціоігрові технології значно збагачують навчально-виховний процес і спрямовують його на формування у школярів мистецьких і соціокультурних компетентностей, зокрема культурно-дозвіллевих, стають для них своєрідною школою естетичної соціалізації¹.

Кожна гра виконує одразу кілька функцій:

- навчальну, що забезпечує розвиток пам'яті, уваги, умінь і навичок сприймати інформацію різної модальності;
- розважальну, яка забезпечує необхідну інформацію під час занять;
- комунікативну, яка сприяє об'єднанню учнівського колективу, встановленню дружніх відносин між учасниками гри;
- релаксаційну, яка сприяє зняттю емоційного напруження через надмірне навантаження під час навчання;
- психотехнічну, яка забезпечує психологічну і фізичну підготовку учнів до ефективної діяльності².

¹ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 112.

² Васильківська К. Соціоігрові методики в курсі «Українська і зарубіжна культура» // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2002. № 1 (23). С. 39.

Провідні методи соціоігрових технологій: художньо-пізнавальні ігри (дидактичні ігри-блискавки, мистецькі мініконкурси, вікторини, ребуси, кросворди), театралізовані ігри (інсценізації, завдання на перетвілення й ідентифікацію), художньо-конструкторські ігри.

У педагогічній літературі застосовують кілька класифікацій ігор. Найбільш вдалою є класифікація Н. Кудикіної, за якою розрізняють такі групи: ігри за правилами (фіксований зміст); ігри творчі, вільні. До першої належать дидактичні, інтелектуальні, пізнавальні: загадки, ребуси, кросворди, лото, вікторини, а також умовні ігри. Це подорожі й круїзи, конкурси, ярмарки, аукціони. Як і будь-яка гра, ці форми ігрової діяльності містять елементи розваг. Різновидом ігор за правилами є рухливі (спортивні, хороводні): естафети, турніри, атракціони тощо. Другу групу становлять художньо-конструкторські (з елементами праці) і сюжетно-рольові (ігри-драматизації, інсценізації, театралізовані ігри). Останні передбачають діалогічне мовлення (як основа театральної дії), елементарну «акторську» діяльність учнів (театр передбачає наявність акторів і глядачів), інші тетрально-сценічні атрибути (костюми, реквізит тощо).

Окрему групу становлять народні ігри, зокрема фольклорні ігри малих форм (дитячі обрядові закликання, гукання, традиційні елементи імітації співу птахів, рухів і поз тварин). Народні ігри-звуконаслідування («Мак», «Коза», «Воротар», «Огірочки») можна активно застосовувати і під час позаурочних виховних заходів, насамперед народознавчого спрямування.

Комп'ютерні ігри набувають популярності в усьому світі, зокрема ті, що побудовані на художньому матеріалі, вони мають певну освітньо-пізнавальну специфіку з урахуванням віку учнів (дозовано), можуть бути застосовані у навчально-виховному процесі загально-освітньої школи.

Ділові ігри — це прерогатива старшої школи з її профільною допрофесійною підготовкою учнів. Найчастіше їх використовують для ознайомлення випускників з художньо-творчими професіями. Усі види ігор можуть бути застосовані як на уроках художньої культури й мистецтва, так і в найрізноманітніших формах позакласної естетико-виховної роботи.

Структура гри:

1. Визначення об'єкта ігрового моделювання, загальної мети гри, теми.
2. Підготовчий етап.
3. Розподіл учнів на групи і ролей між учасниками гри.

4. Взаємодія учасників гри.

5. Підбиття підсумку, оцінювання результатів (індивідуальна, групова, колективна, самооцінка), з'ясування досягнень і втрат.

Організуючи гру на уроках мистецтва, необхідно зважати на тривалість гри (вона не може бути надто тривалою). Можна організувати серію ігор протягом семестру або навчального року. Залучати бажано всіх учнів класу (в позаурочний час — і учнів паралельних класів). Розподіл функцій і ролей між учасниками гри має здійснюватись на добровільних засадах. Варто пам'ятати, що гра має приносити учасникам задоволення.

Багато спільного між грою і художньою діяльністю, зокрема: вільна творчість психічних сил, незалежна від утилітарних людських потреб і меркантильних інтересів; внутрішня емоційна насиченість (емоціогенність), умовність дій і ситуацій, невимушеність. Учні вчаться розуміти мову почуттів, жестів, рухів, вивчають їх значення і символіку.

Сучасна методика пропонує поєднувати гру з елементами театрального мистецтва. Театральна гра відіграє важливу роль у розвитку художньо-пізнавальних і художньо-творчих здібностей школярів¹.

Театральне мистецтво, яке називають «школою почуттів», сприяє зародженню емпатії у трьох основних формах:

— співпереживання — здатність виявити і назвати почуття іншої людини;

— співчуття — здатність чуйно ставитись до чийось переживань;

— співучасть — здатність відгукнутись (взаємодопомога, моральний резонанс).

Завдяки сюжетно-рольовій грі, яка передбачає перевтілення, учні мають можливість ідентифікувати себе з будь-яким персонажем (позитивним і негативним), відтворювати різні життєві ситуації, вчинки. Це збагачує естетичний досвід особистості, її духовність.

Для використання соціоігрових технологій під час уроку вчитель може запропонувати учням творчі завдання, рольові ігри: «Композитори», «Співаки», «Художники», «Дизайнери», «Критики», «Журналісти-репортери», «Відвідувачі концерту» (виставки, театру тощо).

Форми і методи театральної педагогіки у навчально-виховному процесі:

— драматизація — діалог дійових осіб за певним сюжетом, створеним за розповідним твором з елементами акторської гри, умовного перевтілення, що дає змогу формувати в учнів чутливість

¹ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 18.

до інтонації, грайливого, сердитого, сумного, упевненого–емоційного тону мовлення тощо);

– п а н т о м і м а (пластичні мініатюри, пантоміми-імпровазації, експромти-імітації) — створення образу засобами пластичних рухів, жестів, міміки;

– і н с ц е н і з а ц і я — сценічне виконання твору (казки, пісні, образів сюжетів картин, що «оживають» тощо) з елементами сценографії (декорації, костюми та інші образотворчі засоби);

– т е а т р а л і з а ц і я — інтерпретація певного тексту чи події з елементами акторської гри (інтонація голосу, міміка, пози, жести, рухи) і театральними атрибутами (маски, костюми, грим, реквізит, ляльки).

Керівництво художньо-ігровою, театальною діяльністю учнів передбачає такі е т а п и :

– організаційно-процесуальне забезпечення (розробка ідеї, теми, сценарію, загальної драматургії уроку з художньо-ігровим конструктивним, театральним тощо компонентом, організація процесу ігрового навчання, форми і методи оцінювання освітніх результатів);

– емоційно-психологічне забезпечення (створення сприятливого психологічного клімату, творчої атмосфери),

– матеріально-предметне забезпечення (підготовка художньо-дидактичних матеріалів, відповідного художньо-естетичного середовища, зокрема простору класу для рухливої гри, оформлення уявної сцени).

Інтелектуально-пізнавальні ігри (вікторини, ребуси, плуганки, кросворди) доцільно проводити зі старшокласниками, адже вони враховують художньо-пізнавальні інтереси учнів підліткового віку. Узагальнюючі ігри-конкурси доцільно організовувати наприкінці семестру або навчального року. Від класу до класу діапазон різноманітних ігрових завдань має розширюватись, а їх інтелектуальна насиченість — збагачуватись.

Застосування соціоігрових технологій у викладанні дисциплін культурологічного циклу є особливо ефективним, адже вони:

– відповідають освітнім програмам, відкриваючи учням вікно у світ художніх цінностей усіх народів, країн, епох¹:

– активізують пізнавальну діяльність і художньо-образне мислення учнів;

– збагачують сферу почуттів, розвивають емоційність, сприйняття художньо-дидактичного матеріалу і пізнавальну активність школярів;

– розвивають творчі здібності, уяву, фантазію учнів, збагачують їхній художньо-естетичний досвід;

¹ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 4.

— формують ключові, предметні й міжпредметні естетичні компетентності сприяють релаксації, емоційній саморегуляції, доланню психічної втоми й гіподинамії тощо.

Залучаючи соціоігрові технології, учитель сприяє успішному естетичному, поліхудожньому вихованню учнів, формуванню у них особистісного ціннісно-смыслового сприйняття мистецтва, української культури, толерантного ставлення до культур інших народів світу.

Оволодіння соціоігровими технологіями загалом є головним показником професійної підготовки культуролога, адже ці технології забезпечують формування у фахівця-культуролога необхідних професійних компетентностей. Зорієнтовані на саморозвиток особистості в ігровому спілкуванні, соціоігрові технології формують емоційне ставлення до дійсності, індивідуальну систему цінностей, сприяють розвитку організаторських і комунікативних умінь тощо.

З а в д а н н я соціоігрових технологій:

- навчити вільно спілкуватися;
- сприяти розвитку активної позиції, самостійності, творчості;
- виховати бажання пізнавати нове;
- зацікавити ігровим процесом учнів різних вікових груп.

П р и н ц и п и :

- культуролог — рівноправний партнер, який уміє цікаво грати, організовує ігри, розробляє їх;
- свобода і самостійність учасників ігрового процесу у виборі;
- зміна мізансцени (довільне спілкування у сценічному просторі);
- орієнтація на індивідуальні відкриття;
- додання труднощів (зацікавлює учасників те, що складне);
- рух і активність;
- життя людей в малих групах;
- принцип поліфонії.

З а ф о р м а м и організації соціоігрові технології розподіляють на такі:

- ігри з правилами;
- ігри-змагання;
- ігри-драматизації;
- режисерські ігри;
- сюжетно-рольові ігри;
- казкотерапія;
- проблемні ситуації з елементами самооцінювання;
- ситуації успіху і комфортності;
- тренінги;
- самопрезентація.

Соціоігрові технології передбачають свободу дій, вибору, думок, хоч і мають певні правила.

Шість «золотих правил» у застосування соціоігрових технологій.

Перше правило — працювати бажано в малих групах, або в «групах ровесників». Поділ на групи теж становить цікаву, захоплюючу гру, у процесі якої між учасниками налагоджуються дружні стосунки. З цією метою можна запропонувати їм згрупуватись за такими ознаками:

- кольором волосся, очей, одягу;
- наявністю однакових літер в іменах;
- на якому поверсі мешкає тощо.

Друге правило — «зміна лідерства», думку всієї групи має висловлює одна людина — лідер. Лідера обирають учасники, раз у раз змінюючи його.

Третє правило — поєднання гри з руховою активністю і зміною мізансцен з метою зняття емоційного напруження; учасники можуть сидіти, стояти, ходити, спілкуватися в різних куточках ігрового класу, взаємодіяти з різними предметами (реквізитом) і між собою.

Четверте правило — зміна темпу і ритму відповідно до визначеного для неї часу (за допомогою пісочного або звичайного годинника); учасники гри звикають, що кожне завдання має свій початок і кінець, вчать бути зосередженими.

П'яте правило — використання інтеграційних видів діяльності: різноманітні ігри на розвиток уваги, фонематичного слуху, мислення, координації, рухливості, вміння взаємодіяти.

Шосте правило — дотримання поліфонії: «За 133 зайцями поженешся, дивись і наловиш з десяток». Людині працювати зі своїми однолітками більш цікаво, вона стає більш умотивованою. Результатом мають стати нові знання¹.

Успішна організація ігрової діяльності не можлива без знання правил спілкування соціоігрового стилю:

- умійте знайти помилку і майте сміливість визнати її;
- будьте взаємно ввічливі, терпимі і стримані;
- сприймайте поразку як набуття досвіду у пізнанні;
- визнавайте право людини на самореалізацію;
- підтримуйте і розвивайте фантазії людей, не залишайте без уваги їхні проблеми.

¹ Букатов В. М. Три социо-игровых постулата педагогического мастерства. URL: <http://www.openlesson.ru> (дата обращения: 23.12.2019).

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття і сутність соціоігрових технологій.
2. Охарактеризуйте форми і методи театральної педагогіки: драматизація, пантоміма, театралізація.
3. Розкрийте принципи керівництва художньо-ігровою, театральною діяльністю учнів.
4. Назвіть шість «золотих правил» щодо організації соціоігрових технологій у роботі культуролога.
5. Охарактеризуйте правила спілкування соціоігрового стилю.

Список використаної літератури

1. Абасов З. А. Нетрадиционные уроки как педагогическая инновация // Инновации в образовании. 2004. № 3. С. 118–130.
2. Букатов В. М. Три социо-игровых постулата педагогического мастерства. URL: <http://www.openlesson.ru> (дата обращения: 23.12.2019).
3. Букатов В. М. Я иду на урок : хрестоматия игровых приёмов обучения. Москва : Первое сентября, 2000. 227 с.
4. Васильківська К. Соціоігрові методики в курсі «Українська і зарубіжна культура» // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2002. № 1 (23). 39–40 с.
5. Використання гри для активізації навчально-виховного процесу : посіб. для студ. пед. вузу та викладачів. Київ : Наук. світ, 2001. 270 с.
6. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.
7. Миропольська Н. Є. Від театральних уподобань до «симфонії особистості» // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. № 3 (85). 2017. С. 44–48.

ЛЕКЦІЯ 2.5.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

П л а н

1. Особливості організації сучасної навчальної діяльності учнів.
2. Поняття, сутність та види віртуальних екскурсій.
3. Організація і проведення навчальних віртуальних екскурсій.
4. Найвідоміші Інтернет сервіси, їх використання у віртуальних екскурсіях.

Зміст лекції

Інформаційно-комп'ютерні технології мають надзвичайно великі переваги порівняно із традиційними засобами навчання. Організація сучасної навчальної діяльності учнів з їх використанням:

— урізноманітнює засоби, форми і методи подання і засвоєння навчального матеріалу;

— забезпечує швидкість доступу до різноманітних джерел і об'єктів інформації;

— створює можливість споживати інтелектуальний продукт інших людей, зокрема он-лайн (слухати лекції провідних вчених і задавати їм запитання, брати участь у роботі віртуальних шкіл, конференцій, семінарів тощо);

— посилює зацікавленість учнів навчальним матеріалом завдяки його візуалізації, інтерактивній формі подання, міжпредметним зв'язкам;

— підвищує мотивацію до самонавчання, розвиває критичне мислення й самоаналіз;

— активізує взаємонавчання (обговорення навчальних питань в мережах Інтернет, на форумах, у чатах);

— розвиває навчальну ініціативу і творчі здібності учнів;

— налаштовує на безперервну освіту протягом життя¹.

У сучасних шкільних програмах з дисциплін художньо-естетичного (культурологічного) циклу особлива увага надається самостійній пошуковій і творчій роботі учнів, яка мотивує їх до самовираження,

¹ Иванова Е. О. Теория обучения в информационном обществе Москва : Просвещение, 2011. С. 126.

поширення нових ідей в соціумі¹. Однією з ефективних форм є віртуальна екскурсія.

Віртуальна екскурсія — це одна із форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, яка відрізняється від звичайної екскурсії застосуванням технічних засобів навчання для відображення реальних об'єктів з метою ознайомлення, збирання необхідної інформації, спостереження, аналізу, самонавчання тощо. Вона передбачає відвідування визначних місць (музеїв, зокрема), змодельованих за допомогою комп'ютера. Вдаючись до цієї інноваційної форми навчання, учні можуть самостійно розробляти екскурсійні маршрути, обирати для екскурсійні об'єкти, знаходити необхідну інформацію, спілкуватися з іншими людьми, включатися в ігру й дослідницьку діяльність.

Віртуальні екскурсії сприяють формуванню у школярів:

- музейної потреби — узвичаєної необхідності відвідувати музеї з метою самовдосконалення (саморозвитку) і (або) відпочинку²;
- музейної культури — сукупності знань, умінь і навичок поведінки в музеї, сприйняття інформації, розуміння «мови музейної експозиції»³.

Віртуальна екскурсія порівняно з традиційною має певні переваги, зокрема забезпечує:

- візуалізацію навчального матеріалу;
- доступність навчального матеріалу;
- можливість повторного перегляду та багаторазове його використання.

Найпростіший вид віртуальної екскурсії — це презентація (наприклад, у Power Point). Технічно віртуальна екскурсія передбачає комбінацію візуального ряду певних об'єктів: фотографій, відео, звукових файлів, анімація, зображення різноманітних предметів, споруд, творів мистецтва, природи тощо. Об'єктами такої екскурсії є також історичні архівні документи, карти, різноманітні текстові джерела, довідкова інформація.

¹ Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2019/2020 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. 2018. № 8 (128). С. 6.

² Демчик К. І. Віртуальні екскурсії музеями світу // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2017. № 4 (86). С. 19.

³ Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за ред. В. В. Дубичинського. Харків : Школа, 2009. С. 82.

Інший різновид віртуальної екскурсії — мультимедійна віртуальна екскурсія (з використанням Інтернет-ресурсу). Мультимедійна віртуальна екскурсія — це програмно-інформаційний продукт у вигляді гіпертексту, призначений для інтегрованого подання матеріалів екскурсії¹. Гіпертекст є зручним інструментом для моделювання екскурсії. У загальному вигляді гіпертекст містить інформаційні фрагменти, пов'язані між собою переходами-посиланнями. Користувач рухається за цими «переходами» від фрагмента до фрагмента подібно до того, як під час реальної екскурсії переходить від одного об'єкта до іншого.

Ефективним методом організації віртуальних екскурсій є застосування інфокарт. Методика проведення таких екскурсій відносно проста. Екскурсія починається вступною бесідою з учнями, під час якої педагог визначає її мету і завдання, роздає маршрутні листи (і / або інформаційні карти, так звані інтелект-карти). Особливу увагу учнів потрібно звернути на способи навігації по сайту — від однієї експозиції до іншої.

Для активізації навчальної діяльності під час віртуальних екскурсій застосовують пошуковий метод. Адже учні не просто здійснюють огляд експозицій, а розшуковують і опрацьовують різні джерела, виконують певні творчі завдання. Під час екскурсії учні мають фіксувати інформацію: нотувати у зошиті, копіювати матеріали з сайту у свої папки, позначати тощо. Спосіб фіксації нової інформації учитель визначає заздалегідь.

Завершується екскурсія підсумковою бесідою, під час якої вчитель і учні узагальнюють, систематизують нову інформацію, діляться враженнями, формулюють висновки. Учитель пропонує учням виконати творчі завдання (написати есе, твір, підготувати доповіді, реферати, скласти альбоми, розробити нові маршрути, інтелект-карти, тощо). Складовими віртуальної екскурсії можуть бути фрагменти, уривки з художніх, науково-популярних, мистецьких чи навчальних фільмів, відео-та аудіофайли, анімація тощо.

Зміст віртуальної навчальної екскурсії зазвичай відповідає змісту програм з дисциплін, що вивчаються у школі. Мета віртуальних екскурсій на уроках інтегрованого курсу «мистецтво» у середніх і старших класах загальноосвітніх навчальних закладів — сформувати в учнів художньо-естетичне (вміння сприймати об'єкти художньої культури і мистецькі твори) та історичне сприйняття (уміння розрізняти факти і події, виявляти в об'єктах типові ознаки і особливості, порівнювати, аналізувати тощо).

¹ Александрова С. В. Віртуальна екскурсія як одна з ефективних форм організації навчального процесу // Історія України. 2010. № 10. С. 22.

Досягненню цієї мети зокрема якнайкраще відповідає календарний план уроків з мистецтва у дев'ятому класі (другий семестр) «Мистецтво в культурі сучасності. Стилi і напрями мистецтва: імпресіонізм і постімпресіонізм, модернізм і постмодернізм» до одного з підручників¹.

Орієнтовні теми уроків:

— Найвідоміші музеї світу: Ватикан, Лувр, Дрезденська галерея, Метрополітен-музей, Національний музей Китаю, Музей китайських ієрогліфів, Теракотова армія, Національний музей ремесел Індії, Театр-музей Сальвадора Далі;

— Музеї України — ознайомлення учнів з музейними скарбницями нашої країни, історією унікальних українських музеїв (Музей писанкового розпису (м. Коломия), Петриківський музей етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва (с. Петриківка), Яготинська картинна галерея (м. Яготин), Виставка автентичної чорної борщівської сорочки (м. Борщів), Музей мікроскопічної мініатюри майстра Миколи Сядристого). А також творчістю видатних діячів української культури та збирачами пам'яток національної культури (Василь Тарновський, Богдан та Варвара Ханенки, Андрій Шептицький, Дмитро Яворницький).

Для розкриття теми і змісту уроків вдаються до віртуальних екскурсій як основної форми проведення навчальних занять. Відповідно до інших календарних планів уроку, якщо теми з мистецтва не містять екскурсійної тематики, віртуальні екскурсії доречно проводити за такими тематичними напрямками:

— творчість певного митця (художника, архітектора, скульптора, музиканта), історичного чи культурного діяча;

— жанр мистецтва (образотворчого, музичного, театрального, кіно та фотомистецтва);

— стиль художній (в образотворчому мистецтві, музиці, хореографії тощо);

— пам'ятки зі Списку світової спадщини ЮНЕСКО тощо².

Найпростіше — продемонструвати учням готову віртуальну екскурсію, розроблену музейниками: урок має відбуватись у комп'ютерному класі з доступом до Інтернет мережі. За допомогою проектора і екрану або мультимедійної дошки вчитель показує учням вхід на сайт музею. Для того, щоб учні відчували, що вони перебувають в умовах, максимально наближених до реальних, учитель бере на себе роль екскурсовода.

¹ Назаренко Н. В., Чен Н. В., Севастьянова Д. О., Мерзлікіна М. М. Мистецтво 9 клас. Харків : Оберіг. 2017. 256 с.

² Масол Л. М. Орієнтовний календарний план уроків мистецтва в 9-му класі (II семестр). До підручника : Масол Л. Мистецтво: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Київ. Видавничий дім «освіта». 2017. // Мистецтво та освіта. 2017. № 4(86). С. 54.

Якщо віртуальна екскурсія самотійна, учитель дбає про якісні репродукції (роздільна здатність не менша ніж 1500×1000 пікселів).

Організація і проведення навчальних віртуальних екскурсій охоплює три етапи: підготовчий етап, проведення екскурсії, завершальний етап (підбиття підсумків).

Підготовчий етап екскурсії передбачає:

- визначення мети екскурсії;
- обрання об'єкта вивчення;
- пошук Інтернет-ресурсів з досліджуваного об'єкта;
- визначення кола проблем і завдань для їх вирішення;
- складання путівника для ознайомлення учнів із сайтами (список URL-адрес);
- визначення форми звіту чи наочного оформлення результатів екскурсії¹.

В організації віртуальних екскурсій особливо корисними можуть бути безкоштовні Інтернет сервіси. Наприклад, сервіс Google Expeditions (відкритий у вересні 2015 року) містить значний обсяг інформації, важливої для використання у навчальному процесі. У додатку розміщено матеріали понад 200 експедицій, починаючи з Великого Бар'єрного рифа в Австралії і завершуючи давніми руїнами Мачу Пікчу в Перу.

Академія культури Google (Google Cultural Institute) — це глобальний освітній онлайн-проект, що об'єднує сотні музеїв, мистецьких, художніх інституцій і архівів світу. Цей проект функціонує багатьма мовами. Команда Google відвідує музеї, оцифровує оригінали, сприяючи відкритості культурних скарбів світу для будь-якої людини. Особливо популярні проекти з образотворчого мистецтва Art Project, з природних і культурних див планети World Wonders Project, а також архівні колекції історичних матеріалів Archive Exhibitions. Загалом, у віртуальному просторі Art Project Академії культури Google налічується 40 000 оцифрованих копій культурних об'єктів світу. Оригінали цих творів зберігаються в колекціях і зібраннях у більш як 250 найрізноманітніших мистецьких інституціях 40 країн світу. Якість виконаних робіт — вражає. Експонати знято за допомогою спеціальної гігапіксельної камери для оцифрування картин, що дає змогу розглянути найдрібніші деталі за допомогою інструмента збільшення².

Серед музеїв, фонди яких оцифровані для арт-проекту Академії культури Google: Ермітаж і Державний музей О. С. Пушкіна, Національний

¹ Подліняєва О. О. Віртуальна екскурсія у роботі вчителя. URL: http://spec.vntu.edu.ua/conf/pdf/conf_402-415.pdf (дата звернення: 10.12.2019).

² Віртуальні музеї: Google Cultural Institute. URL: <http://zillion.net/ru/blog/264/virtual-nyie-muzieci-google-culturalinstitute> (дата оброблення: 11.12.2019).

музей Токіо, лондонська галерея Serpentine, Музей скла Corning, MoMA, Нью-Йоркський The Metropolitan Museum of Art, Канадський музей балету, швейцарський Олімпійський музей і сотні інших.

Інтерфейс платформи Google Cultural Institute має чітку структуру. Можна переходити між основними проектами академії (експозиції музеїв світу в Art Project, архівні матеріали в Archive Exhibitions і дива планети в World Wonders Project); бачити в меню тематичні проекти (наприклад, «Історичні особистості», «Історія Голокосту», «Падіння залізної завіси») та налаштовувати свій пізнавальний процес за допомогою інструментів (пошук, вибір та сортування по колекції музею, авторам, експонатам, алфавітом; вибір розкладки; фільтри по часу, даті, техніці, місцю, людині, типу контенту; можливість переходу на офіційні сайти музеїв; відбір музеїв тільки з режимом перегляду залів; галереї користувачів; додавання творів у свій Google-акаунт; інструмент для порівняння двох експонатів.

В інтерфейс платформи також інтегровані карта й інструмент Google Street View. Користувачі можуть віртуально «пройтися», наприклад, експозиціями Версаля чи Білого дому і за допомогою Google Street View здійснити екскурсію містом.

На сторінці Google Cultural Institute є кілька цінних рекомендацій, що допомагають максимально ефективно використовувати можливості проекту. Прямуйте на віртуальну екскурсію — клікайте на жовтий значок у вигляді чоловічка. Розглядайте найдрібніші деталі. Деякі картини можна наблизити настільки, що користувач побачить мазки пензля.

Google уже не перший рік працює над програмою цифрового перетворення міст України. Ця програма передбачає не тільки поліпшення якості картографічного сервісу, а й розробку нових віртуальних турів по основних туристичних об'єктах. Учасниками проекту вже стали чотири області: Рівненська, Херсонська, Одеська і Миколаївська, а також Львів. У межах реалізації проекту у Львові на Google-мапи було додано понад 2000 об'єктів соціального, туристичного і суспільного значення¹.

Сьогодні віртуальні музеї — це унікальна технологія, що дає змогу розширити можливості E-learning і освіти, забезпечити відвідування будь-якого музею світу, природного дива чи архітектурного шедевра доступним для всіх людей планети в мережі Інтернет, зберегти нащадкам доступ до культурної спадщини².

¹ Неизвестная Украина: виртуальные экскурсии от Google. URL: <http://igate.com.ua/news/15331-neizvestnaya-ukrainavirtualnye-ehkskursii-ot-google> (дата обращения: 22.12.2019).

² Демчик К. І. Віртуальні екскурсії музеями світу. // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. № 4(86) 2017. С. 19.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте особливості організації сучасної навчальної діяльності учнів.
2. Охарактеризуйте поняття, сутність і види віртуальних екскурсій.
3. Назвіть і розкрийте етапи організації і проведення навчальних віртуальних екскурсій.
4. Назвіть найвідоміші Інтернет-ресурси, розкрийте особливості їх використання у проведенні віртуальних екскурсій.

Список використаної літератури

1. Александрова Є. В. Віртуальна екскурсія як одна з ефективних форм організації навчального процесу // Історія України. 2010. № 10. С. 22–24.
2. Виртуальные музеи: Google Cultural Institute. URL: <http://zillion.net/ru/blog/264/virtual-nyie-muziei-google-culturalinstitute> (дата обращения: 11.12.2019).
3. Демчик К. І. Віртуальні екскурсії музеями світу // Мистецтво та освіта : наук.-методичний журнал № 4(86) 2017. С. 18–22.
4. Иванова Е. О. Теория обучения в информационном обществе Москва : Просвещение, 2011. 190 с.
5. Масол Л. М. Орієнтовний календарний план уроків мистецтва в 9-му класі (II семестр) До підручника : Масол Л. Мистецтво : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ. Освіта. 2017. 224 с. // Мистецтво та освіта. 2017. № 4(86). С. 52–54.
6. Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2019/2020 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. 2018. № 8 (128). С. 4–7.
7. Назаренко Н. В., Чен Н. В., Севастьянова Д. О., Мерзлікіна М. М. Мистецтво 9 клас. Харків : Оберіг. 2017. 256 с.
8. Неизвестная Украина: виртуальные экскурсии от Google. URL: <http://igate.com.ua/news/15331-neizvestnaya-ukrainavirtualnye-ehkskursii-ot-google> (дата обращения: 22.12.2019).
9. Подліняєва О. О. Віртуальна екскурсія у роботі вчителя. URL: http://spec.vntu.edu.ua/conf/pdf/conf_402-415.pdf (дата звернення: 10.12.2019).
10. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. С. 278 с.

ЛЕКЦІЯ 2.6.

ПОЗАУРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГА

П л а н

1. Поняття, мета, зміст і форми позаурочної діяльності.
2. Види позаурочної діяльності.
3. Зміст позаурочних форм освітньо-виховної діяльності культуролога.
4. Ораторська майстерність у професійній діяльності культуролога.

Зміст лекції

Позаурочна діяльність — невід’ємна складова навчально-виховного процесу, одна із форм організації вільного часу школярів. Завдання позаурочної діяльності — виховання й соціалізація особистості учня, забезпечення потреб учнів у змістовному дозвіллі, самоврядуванні і суспільно-корисній діяльності. У позаурочній діяльності створюються умови для розвитку здібностей учня, його пізнавальної активності, моральних якостей, для набуття комунікативних навичок, адаптації до умов суспільства¹.

Позаурочна робота забезпечує неформальне спілкування школярів і має виражену соціально-педагогічну спрямованість (дискусійні клуби, вечори зустрічей з цікавими людьми, екскурсії, відвідування театрів і музеїв з подальшим обговоренням, соціально значуща діяльність, трудові акції). Усе це сприяє розвитку загальнокультурних інтересів учнів, вирішенню завдань виховання².

Мета позаурочної діяльності: створити умови для вияву і розвитку інтересів дитини на основі її вільного вибору, освоєння духовно-моральних цінностей і культурних традицій³.

Зміст і форми організації позаурочної роботи суттєво відрізняються від обов’язкових занять, вона має свої особливості, зокрема такі:

- добровільна участь учнів у позакласній діяльності;

¹ Анисимова А. А. Культурологические ценности у младших школьников // Евразийская педагогическая конференция : сб. ст. : в 4 ч. Ч. 1. / гл. ред. Г. Ю. Гуляев. Пенза, 2018. С. 204–207.

² Бреслов Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения. Москва : Норма, 1990. С. 230.

³ Григорьев Д. В. Внеурочная деятельность школьников. Методический конструктор : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 2010. С. 108.

— невимушений характер позакласних занять, на відміну від структурно регламентованого уроку;

— відсутність обліку і контролю за навчальними досягненнями учнів, нерегламентованими програмними вимогами. Форми перевірки результатів такої роботи наближені до дозвіллевих (концерт, звітній вечір, виставка, брейн-ринг тощо).

— самостійність та ініціативність у виконанні позакласних доручень і заходів.

Основні вимоги до змісту й організації позаурочної роботи:

— між урочною і позаурочною роботою має бути органічний зв'язок;

— матеріал для позакласних занять необхідно добирати цікавий, пізнавальний, розвиваючий, враховуючи індивідуальні здібності й рівень підготовки учнів;

— прийоми і форми роботи мають бути різноманітними; необхідно враховувати зміст навчання, умови проведення занять, вік учнів, особливості позаурочної діяльності;

— виховувати відповідальність в учнів за доручену їм справу в межах заходу;

— для отримання суттєвих позитивних результатів позакласну роботу необхідно здійснювати систематично й цілеспрямовано;

— важливою умовою ефективності позакласної роботи є масовість участі учнів¹.

Види позаурочної діяльності:

— ігрова діяльність;

— пізнавальна діяльність;

— проблемно-ціннісне спілкування;

— дозвіллево-розважальна діяльність (спілкування);

— художня творчість;

— соціальна творчість (соціально значуща волонтерська діяльність);

— трудова (виробнича) діяльність;

— спортивно-оздоровча діяльність;

— туристсько-краєзнавча діяльність.

Позаурочну діяльність у межах класу організовує класний керівник, учитель-предметник, вихователь, соціальний педагог, освітяни-

¹ Бартули Г. В. Внеурочная деятельность как средство формирования ключевых компетенций школьников // URL: <http://www.eduportal44.ru> (дата обращения: 28.12.2019).

психологи за активної участі школярів і допомоги батьків. На рівні паралелі класів чи загальношкільному рівні позаурочну діяльність організують заступник директора з виховної роботи, педагоги-організатори, старші вожаті спільно з учнями, яких зацікавлює певний захід.

Класифікація форм позаурочної діяльності.

Масові форми позаурочної діяльності — соціально важливі справи, трудові акції, вечори, дискотеки, зустрічі з цікавими людьми, екскурсії, походи, відвідування театрів і музеїв з подальшим обговоренням, свята, що об'єднують різні сфери життєдіяльності школи (навчальну і позаурочну діяльність, додаткову освіту, неформальну соціокультурну діяльність).

Групові форми позаурочної діяльності — це об'єднання дітей і підлітків (а також дитячо-дорослі об'єднання) клубного характеру — гуртки, секції, спілки.

Індивідуальні форми позаурочної діяльності — творчі проекти: художні, загальнокультурні, наукові, технічні тощо.

Організуючи позаурочну діяльність, необхідно враховувати соціокультурні, національні, регіональні особливості, загальношкільні традиції, інтереси та вікові особливості учнів.

В освітній діяльності учнів необхідно дотримуватись:

— визнання кожного учня (його батьків, педагога, фахівця школи) суб'єктом позаурочної і навчальної діяльності;

— можливість організації позаурочної діяльності як форми освітньої діяльності;

— збереження підсистеми додаткової освіти в школі, що має бути тісно пов'язана з навчальною та позаурочною діяльністю;

— проектування й ситуативне поєднання навчальної і позаурочної діяльності, вільне їх функціонування як цілісної якісної характеристики внутрішнього життя школи¹.

У позаурочній діяльності цілеспрямовано формуються культурологічні цінності як безпосередньо (відвідування виставок, музею), так і опосередковано (шкільні заходи культурологічного характеру)².

¹ Балакшин А. С., Зеленов Л. А. Глубинная сущность культуры // Успехи современной науки. Белгород, 2017. Т. 9. № 4. С. 119–122.

² Асмолов А. Г. Стратегия социокультурной модернизации образования: на пути преодоления кризиса идентичности // Вопросы образования. Москва, 2008. № 1. С. 65–66.

Під час позаурочної діяльності можна здійснювати індивідуальний процес інкультурації — повсякденне спілкування із собі подібними — родичами, друзями, представниками однієї культури, у яких можна навчитися (свідомо чи несвідомо), як поводити себе в різних життєвих ситуаціях. Інкультурація — це постійний процес розвитку і саморозвитку людини як суб'єкта культури в результаті діяльності (М. С. Каган).

Інкультурація передбачає формування основоположних навичок людини, зокрема:

- контролю власної поведінки та емоцій;
- задоволення потреб;
- оцінне ставлення до явищ навколишнього світу тощо.

У школярів перша стадія інкультурації триває від молодшого до закінчення підліткового віку, коли вони засвоюють найважливіші елементи своєї культури, переважно завдяки ігровій діяльності. Ігри можна розподілити на:

- фізичні (розвивають фізичну активність);
- стратегічні (розвивають здатність прогнозувати можливі результати будь-якої діяльності, оцінювати вірогідність отриманих результатів);
- стохастичні (ознайомлюють учнів з випадковими процесами);
- рольові (сприяють освоєнню функцій, які доведеться виконувати у майбутньому)¹.

Організація позаурочної діяльності школярів є обов'язковим компонентом навчального процесу в школі, коли вони проходять першу стадію інкультурації, засвоюють найважливіші елементи своєї культури.

Залучення сучасних дітей до надбань національної та світової художньої спадщини можна здійснювати різними способами. Найпоширенішими є екскурсії. Екскурсія традиційно є найефективнішою формою освітньої роботи. Різновиди екскурсій: урок-екскурсія, екскурсія-гра, екскурсія-подорож. Окрім навчальної, такі заходи успішно реалізують просвітницьку, розвивальну, виховну, дозвіллеву, арт-терапевтичну та інші функції. Щоб зацікавити учнів, педагоги доповнюють звичний для екскурсії монолог екскурсовода (вчителя) елементами дискусії, театралізації, персоніфікації, сюжетно-рольовими іграми тощо. На задоволення цих потреб спрямовують свою роботу й музеї, постійно урізноманітнюючи методи діяльності.

¹ Жапова Н. А. Роль культурологии в современном образовании // Социально-культурные процессы в условиях интеграции и дезинтеграции : мат-лы Всерос. науч. конф. с междунар. участием / Бурятский гос. ун-т. Улан-Удэ, 2017. С. 141–143.

В епоху цифрової реальності культуролог має бути багатогранною особистістю: вчений-дослідник, менеджер-організатор, мейкер інтелектуальних і культурних практик, спікер, блогер — людина, яка володіє знаннями з теорії культури, історії, антропології, філософії, семіотики тощо, вміє знаходити нові смисли в об'єктах культури, продукувати контент, створювати нові дискурси.

Необхідною умовою фахової компетентності сучасного культуролога є володіння ораторською майстерністю. Ораторська майстерність — це діяльність, спрямована на переконання аудиторії засобами живого слова, її теоретичною основою є риторика¹.

Культуролог повинен знати де і як добирати матеріал для публічного виступу, з чого починати створювати текст, у якій послідовності працювати над промовою. Відповідь на ці запитання може дати античний риторичний канон, у якому визначено порядок роботи оратора над текстом виступу і з ним.

1. Винахід — *inventio* — робота над думкою промови (вибір, систематизація матеріалу, виділення доказів, аргументів), що передбачає відповідь на запитання: що сказати?

2. Розташування — *dispositio* — робота над композицією виступу, що передбачає відповідь на запитання: де сказати?

3. Прикраса — *elocutio* — редагування мови (власне красномовство), що передбачає відповідь на запитання: як сказати?

4. Запам'ятовування — *memoria* (вчення про професійну ораторської пам'яті) — технічний етап підготовки: заучування тексту, підготовка нотаток і т. д.

5. Проголошення — *actio* — власне виступ, спілкування оратора з аудиторією (інтонація, міміка, жести та ін.), кульмінація всієї ораторської діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття, мету, зміст, форми позаурочної діяльності.

2. Проаналізуйте види позаурочної діяльності.

3. Розкрийте зміст позаурочних форм освітньо-виховної діяльності культуролога.

4. Охарактеризуйте роль ораторської майстерності у діяльності культуролога.

¹ Волков А. А. Основы риторики: учебн. пособ. для вузов. Москва: Академический Проект, 2003. С. 2–9.

Список використаної літератури

1. Анисимова А. А. Культурологические ценности у младших школьников // Евразийская педагогическая конференция : сб. ст. : в 4 ч. Ч. 1. / гл. ред. Г. Ю. Гуляев. Пенза, 2018. С. 204–207.
2. Асмолов А. Г. Стратегия социокультурной модернизации образования: на пути преодоления кризиса идентичности // Вопросы образования. Москва, 2008. № 1. С. 65–66.
3. Балакшин А. С., Зеленов Л. А. Глубинная сущность культуры // Успехи современной науки. Белгород, 2017. Т. 9. № 4. С. 119–122.
4. Бартули Г. В. Внеурочная деятельность как средство формирования ключевых компетенций школьников // URL: <http://www.eduportal44.ru> (дата обращения: 28.12.2019).
5. Бреслов Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения. Москва : Норма, 1990. С. 230.
6. Волков А. А. Основы риторики: учебн. пособ. для вузов. Москва: Академический Проект, 2003. 304 с.
7. Григорьев Д. В. Внеурочная деятельность школьников. Методический конструктор : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 2010. 223 с.
8. Демчик К. І. Віртуальні екскурсії музеями світу // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2017. № 4 (86). С. 18–19.
9. Жапова Н. А. Роль культурологии в современном образовании // Социально-культурные процессы в условиях интеграции и дезинтеграции : мат-лы Всерос. науч. конф. с междунар. участием / Бурятский гос. ун-т. Улан-Удэ, 2017. С. 141–143.
10. Квинтилиан М. Ф. Риторические наставления. Санкт-Петербург : Типография Императорской Российской Академии, 1834. 542 с.
11. Миропольська Н. Є. Від театральних уподобань до «симфонії особистості» // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2017. № 3 (85). С. 44–48.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Мета практичного заняття: розкрити основні засади сучасної культурологічної освіти.

П л а н

1. Поняття «культурологічна підготовка».
2. Загальні принципи культурологічного знання, підготовка культуролога в системі сучасної вищої педагогічної освіти.
3. Основні принципи обмежена у часі освіти.
4. Мета і завдання сучасної шкільної освіти.
5. Поняття «компетентність», різновиди компетентностей та їх формування у процесі засвоєння змісту шкільної освіти.
6. Сутність та особливості особистісно-зорієнтованого підходу в сучасній дидактиці.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання охарактеризуйте сучасні фундаментальні гуманітарні тенденції розвитку культурологічної освіти, дайте визначення поняття «культурологічна підготовка».

Відповідаючи на друге запитання, розкрийте загальні принципи культурологічного знання, окресліть мету культурологічної підготовки фахівця в умовах вищого педагогічного закладу.

У відповіді на третє запитання сформулюйте основні принципи сучасної шкільної освіти, такі як: гуманізація та демократизація навчального процесу, діалогічність, самоактивність і саморегуляція, науковість навчальної інформації, історизм, інтер- та полікультурність, культуровідповідність. Який із принципів є найважливішим?

У відповіді на четверте запитання сформулюйте мету і завдання сучасної шкільної освіти.

Відповідаючи на п'яте запитання семінарського заняття, зверніть увагу на визначення поняття «компетентність». Охарактеризуйте класифікацію компетентностей, зокрема розкрийте категорію «ключові компетентності» (ознаки, особливості, зорієнтованість). Від чого залежить ефективність формування компетентностей?

У відповіді на шосте запитання розкрийте сутність особистісно-зорієнтованого підходу в сучасній дидактиці. На чому він базується, що передбачає?

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Культуровідповідність як принцип сучасної шкільної освіти.
2. Діалогічність як принцип сучасної шкільної освіти.
3. Реалізація етнокультурного принципу підготовки фахівця-культуролога в сучасних умовах закладу вищої освіти.

Список рекомендованої літератури

1. Батракова С. Н. Педагогическое общение как диалог в культуре // Педагогика. 2002. № 4. С. 27–33.
2. Журба І. Є. Методика викладання у вищій школі. Хмельницький : ХНУ, 2005. 98 с.
3. Зайцев М. О. Проблеми культурної ідентичності в ситуації модернізації // Наукові записки. Серія «Культурологія». Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2006. Вип. 1. С. 66–71.
4. Ковальова Г. П. Культурологічні засади національного виховання в контексті глобалізації // Культура України : зб. наук. праць. Вип. 32. Харків : ХДАК, 2011. С. 59–68.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.
6. Шевнюк О. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 232 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.2.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мета практичного заняття: сформувати систему знань про сутність, мету і зміст шкільної культурологічної освіти.

П л а н

1. Поняття «зміст освіти», теорії формування змісту освіти.
2. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.
3. Культурологічний компонент змісту сучасної шкільної освіти.
4. Характеристика предметів художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання сформулюйте поняття «зміст освіти», назвіть і розкрийте найвідоміші теорії формування змісту освіти. Поясніть, яка з теорій найбільше відповідає сучасним вимогам розвитку шкільної освіти.

Відповідаючи на друге запитання, розкрийте основні шляхи реалізації художньо-естетичного (культурологічного) змісту в навчальних програмах загальноосвітньої школи. Охарактеризуйте мету, завдання та основні структурні компоненти «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах».

У відповіді на третє запитання проаналізуйте методичне забезпечення дисциплін художньо-естетичного циклу.

У четвертому запитанні, користуючись методичними рекомендаціями щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу (2018/2019 навчального року), розкрийте вимоги стосовно викладання предметів художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі; охарактеризуйте сутність міжпредметних естетичних компетентностей.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Концепція І. Лернера щодо проблеми змісту освіти.

2. Структурні компоненти «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах».

3. Проблеми методичного забезпечення художньо-естетичних дисциплін в сучасній загальноосвітній школі.

Список рекомендованої літератури

1. Масол. Л. М. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво та освіта. № 1 (31). 2004. С. 2–5.

2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2004 року № 151/11 «Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS2281?an=387> (дата звернення: 28.01.2020).

4. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.

5. Про вивчення предметів художньо-естетичного циклу у 2002–2003 навчальному році // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2002. № 3 (25). С. 2–3

6. Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. 360 с.

7. Філіпчук Г. Г. Культурологічна основа сучасної освіти / ред.: О. Сухомлинська та ін. Київ : Педагогічна думка, 2007. Т. 2 : Дидактика, методика, інформаційні технології. С. 37–45.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.3.

ПІЗНАВАЛЬНІ ВМІННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мета практичного заняття: сформувати систему знань та навичок про пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної освіти.

П л а н

1. Поняття, зміст і класифікація пізнавальних умінь.
2. Пізнавальний інтерес як дидактична категорія.
3. Формування пізнавального інтересу учнів під час засвоєння художньо-естетичних дисциплін.
4. Методика формування пізнавальних умінь на уроках мистецтва.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання розкрийте поняття «пізнавальні вміння», їх сутність та зміст. Охарактеризуйте класифікацію пізнавальних умінь відповідно до рівня підготовки випускників загальноосвітньої школи.

Відповідаючи на друге запитання, розкрийте дидактичні умови формування пізнавального інтересу учнів до навчання. Розкрийте сутність пізнавального інтересу як якості особистості, що надає їй змогу осягати художні цінності людства і, водночас, як основний чинник навчальної діяльності, спрямованої на становлення духовно-морального світу учня.

У відповіді на третє запитання розкрийте методику формування пізнавальних умінь учнів, від чого залежить її ефективність? Охарактеризуйте форми та методи навчальної діяльності, які забезпечують формування в учнів пізнавальних навичок.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Індивідуальні психологічні чинники організації пізнавальної діяльності учнів.
2. Види пізнавальних умінь.
3. Методика формування пізнавальних умінь на уроках мистецтва.

Список рекомендованої літератури

1. Далингер В. А. Познавательный интерес учащихся и его развитие в процессе обучения математике. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poznavatelnyy-interes-uchaschihsya-i-ego-razvitie-v-protse-ssse-obucheniya-matematike/viewer> (дата обращения: 18.12.2019).

2. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. 2004. № 5. С. 7–11.

3. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.

4. Рудницька О. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навч. посібник. Київ : ЕксОб, 2000. 206 с.

5. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 158 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.4.

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати навички використання шкільного підручника під час викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Мета і завдання сучасного шкільного підручника.
2. Структура та методичні можливості сучасного шкільного підручника.
3. Використання методичних можливостей підручника під час уроку.
4. Характеристика сучасних підручників з мистецтва.

Методичні вказівки

У відповіді на перше та друге запитання семінарського заняття висвітліть мету й завдання сучасного шкільного підручника; охарактеризуйте зміст структурних компонентів підручника.

Відповідаючи на третє запитання, наведіть приклади прийомів навчання пропонувані у сучасних підручниках; розкрийте дидактичні можливості використання підручника у роботі вчителя на різних етапах уроку, наведіть приклади.

У відповіді на четверте запитання охарактеризуйте принципи навчання, запропоновані в сучасних підручниках з мистецтва. Порівняйте зміст підручників з мистецтва зі змістом шкільних програм.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Яким має бути сучасний шкільний підручник з мистецтва?
2. Використання методичних можливостей підручника на уроках мистецтва.

Список рекомендованої літератури

1. Климова Л. В. Художня культура. 10 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту, академічний рівень. Київ : Література, 2010. 176 с.
2. Климова Л. В. Художня культура : підручник для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. Київ : Література, 2011. 192 с.
3. Кондратова Л. Г. Художня культура. 9 клас : метод. посіб. Харків : Основи, 2011. 208 с.
4. Миропольська Н. Є., Белкіна Е. В., Масол Л. М., Оніщенко О. І. Художня культура світу: Європейський культурний регіон : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2001. 191 с.
5. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
6. Назаренко Н. В., Ковальова І. О., Мерзлікіна М. М., Тулінова В. А. Художня культура. Рівень стандарту : підручник для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. Харків, 2012. 224 с.
7. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.5.

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ ДЖЕРЕЛ У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати систему знань і навичок щодо використання різних типів джерел у методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Класифікація та використання різних типів джерел під час викладання культурологічних дисциплін.
2. Прийоми роботи з текстовими джерелами під час уроку.
3. Методика використання художньої книги під час уроку.
4. Організація роботи з науково-популярною і довідковою літературою під час уроку.
5. Самостійна робота з текстовими джерелами на уроках мистецтва.
6. Методика роботи з візуальним джерелами на уроках мистецтва.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання класифікуйте різні типи джерел, розкрийте основні принципи їх використання під час викладання культурологічних дисциплін.

У відповіді на друге запитання охарактеризуйте основні прийоми роботи з текстовими джерелами (анотація, тезування, конспектування, реферування, цитування тощо) під час уроку.

У відповіді на третє запитання розкрийте методику використання художньої книги під час уроку, наведіть приклади.

Відповідаючи на четверте та п'яте запитання, розкрийте методику організації роботи з науково-популярною і довідковою літературою на уроках мистецтва. Окремо охарактеризуйте методику роботи з текстовими джерелами на уроках мистецтва.

У відповіді на шосте запитання проаналізуйте методику роботи з візуальними джерелами за Ю. Коновою, розкрийте особливості застосування візуальних джерел на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Використання періодичних видань у методиці викладання культурологічних дисциплін.
2. Особові джерела та їх використання у методиці викладання культурологічних дисциплін.

Список рекомендованої літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Демчишин М. С. Довідник учителя художньо-естетичного циклу. Харків : Веста, 2006. 556 с.
3. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. 2004. № 5. С. 7–11.
4. Коваленко Г. А. Освоение навыков чтения и интерпретации текстов культуры. URL: <http://culturolog.ru> (дата обращения: 25.01.2020).
5. Кононова Ю. Понять художника, который жил давным-давно // Искусство в школе. 2006. № 5. С. 19–21.
6. Эко Умберто. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки / пер. с итал. Е. А. Костюкович. Санкт-Петербург, 2003. 240 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.6.

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ В МЕТОДИЦІ

ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати систему знань і навичок використання міжпредметних зв'язків у методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Поняття, сутність і структура міжпредметних зв'язків.
2. Підходи до класифікації міжпредметних зв'язків.
3. Мета і функції міжпредметних зв'язків у процесі навчання.
4. Реалізація міжпредметних зв'язків у методиці викладання культурологічних дисциплін.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання розкрийте сутність міжпредметних зв'язків, визначте їх структурні компоненти.

У відповіді на друге запитання охарактеризуйте критерії класифікації міжпредметних зв'язків.

У відповіді на третє запитання розкрийте мету і функції міжпредметних зв'язків у процесі навчання.

Відповідаючи на четверте запитання семінарського заняття, охарактеризуйте особливості дотримання міжпредметних зв'язків з історією, літературою, музикою, образотворчим мистецтвом під час викладання мистецтва та художньої культури у загальноосвітній школі.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Міжпредметні зв'язки з історією та літературою на уроках мистецтва.
2. Міжпредметні зв'язки з музикою та образотворчим мистецтвом на уроках мистецтва.

Список рекомендованої літератури

1. Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018-2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі. (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. № 8 (116). 2018. С. 4–7.

2. Сидорко В. П., Тверезовська Н. Т. Структура і функції міжпредметних зв'язків // Вісник Національного університету оборони України № 5 (42). 2014. С. 157–161.

3. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 158 с.

5. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі // Початкова школа. 1997. № 9. С. 18–20.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.1.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати систему знань про методи і засоби навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Поняття «метод» та «прийом» навчання.
2. Класифікації методів навчання, їх характеристика.
3. Застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.
4. Застосування інтерактивних методів навчання на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання розкрийте найголовніші поняття дидактики «метод навчання» і «прийом навчання», наведіть приклади.

Відповідаючи на друге запитання, проаналізуйте різні класифікації методів навчання (за видом навчальної діяльності, за типом пізнавальної діяльності, за групами (словесні, наочні, практичні), за характером взаємодії учасників навчального процесу (репродуктивні, активні, інтерактивні), за етапами організації навчально-пізнавальної діяльності).

У відповіді на третє запитання назвіть і охарактеризуйте форми застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.

У відповіді на четверте запитання розкрийте сутність інтерактивних методів навчання та особливості їх застосування на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Використання інтерактивних методів навчання на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.
2. Порівняльна характеристика методів навчання за Юрієм Бабанським та Ісааком Лернером.

Список рекомендованої літератури

1. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : ЗнанняПрес, 2003. 418 с.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
3. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
4. Рудницька О. П. Педагогіка: Загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.
5. Савченко О. Школа культури — діалог з В. Сухомлинським // Початкова школа. 2006. № 12. С. 1–5.
6. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 158 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.2.

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати систему знань про форми організації навчально-виховного процесу в методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Поняття і класифікація форм навчання.
2. Урок як основна форма організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі.
3. Шкільна лекція, етапи її проведення.
4. Семінарське заняття як форма організації навчального процесу.
5. Лабораторне заняття як форма самостійної роботи учнів.
6. Практикум як форма організації навчального процесу.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання розкрийте поняття «форма навчання», охарактеризуйте класифікацію форм навчання в сучасній дидактиці.

У відповіді на друге запитання охарактеризуйте урок, як основну форму організації навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі.

У відповіді на третє запитання охарактеризуйте шкільну лекцію як форму організації навчання; класифікуйте лекції за дидактичною метою; проаналізуйте етапи проведення лекції; розкрийте особливості проведення інтерактивної лекції.

Відповідаючи на четверте запитання, охарактеризуйте семінар як особливу форму групових занять у школі; визначте головне завдання семінару; класифікуйте семінари за дидактичною метою, розкрийте методику їх проведення.

У відповіді на п'яте запитання охарактеризуйте лабораторне заняття як форму самостійної роботи учнів. Розкрийте функції та мету лабораторного заняття в методиці викладання культурологічних дисциплін.

У відповіді на шосте запитання охарактеризуйте практикум як форму організації навчального процесу, розкрийте дидактичну мету та види практикумів. Проаналізуйте особливості застосування інтерактивних технологій навчання під час практикумів, наведіть приклади.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Особливості організації традиційних форм навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін.
2. Організація інноваційних форм навчання в методиці викладання культурологічних дисциплін.

Список рекомендованої літератури

1. Абасов З. А. Нетрадиционные уроки как педагогическая инновация // Инновации в образовании. 2004. № 3. С. 118–130.
2. Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
3. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Художня культура» (9–11 класи) // Мистецтво та освіта. 2006. № 1. С. 2–6.
5. Художня культура : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Харків : Оберіг, 2009. 256 с.
6. Художня культура світу: Арабо-мусульманський культурний регіон. Далекосхідний культурний регіон. Латиноамериканський культурний регіон. Північноамериканський культурний регіон : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 191 с.
7. Художня культура. Уроки та позакласні заходи. 9–11 класи. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
8. Чорненький Я. Предмет, теоретичні засади курсу «Художня культура» // Зарубіжна література. 2009. № 37. С. 3–13.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.3.

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Мета практичного заняття: сформувати систему знань про контроль та оцінювання навчальної діяльності учнів в методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Контроль як етап процесу навчання, функції та принципи контролю навчальної діяльності.
2. Види контролю навчально-пізнавальної діяльності учнів.
3. Характеристика сучасної системи оцінювання.
4. Прийоми оцінювання.
5. Технологія оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво».

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання охарактеризуйте контроль як важливий етап процесу навчання. Проаналізуйте функції контролю: освітню, діагностичну, виховну, вимірювальну й оцінювальну, розвивальну, прогностично-методичну, керівну. Назвіть та прокоментуйте основні принципи перевірки та оцінювання знань, умінь та навичок учнів.

У відповіді на друге запитання охарактеризуйте види контролю навчально-пізнавальної діяльності учнів (попередній, поточний, або побіжний, тематичний, періодичний, підсумковий, завершальний). У чому полягає мета перевірки результатів навчання?

Відповідаючи на третє запитання, розкрийте критерії та вимоги сучасної системи оцінювання. Порівняйте традиційну та нову системи оцінювання, назвіть недоліки нової системи оцінювання?

У відповіді на четверте запитання охарактеризуйте прийоми сучасної системи оцінювання, наведіть приклади.

У відповіді на п'яте запитання розкрийте технологію оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво», наведіть приклади.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Тест як метод оцінювання.
2. Експрес-опитування як метод оцінювання.
2. Особливості технології оцінювання в освітній галузі «Мистецтво».

Список рекомендованої літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Карапузова Н. Д. Тести для самоконтролю і контролю знань учнів 9–11 класів з інтегрованого навчального курсу «Художня культура» // Імідж сучасного педагога. 2011. № 7. С. 53–57.
3. Кузьмінський А. І., Омельяненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : ЗнанняПрес, 2003. 418 с.
4. Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018-2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі. (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. № 8 (116). 2018. 4–7 с.
5. Мінасян Н. Г. Художня культура. Творчі завдання, тести, кросворди. Київ : Шк. світ, 2011. 120 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. Київ, 2007. 656 с.
7. Момот Л. Л., Ломако Л. І. Технологія формування емоційно-оцінної діяльності учнів у процесі навчання // Історія в школі. 2002. № 8. С. 1–5.
8. Пехота О. М. Освітні технології. Київ : АСК, 2002. 236 с.
9. Сорока Г. І. Організація виховної роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення. Харків : Основа, 2008. 128 с.
10. Українська художня культура. 10 клас : кн. для вчителя. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 120 с.
11. Українська художня культура : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Ляшенка. Київ : Либідь, 1996. 416 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.4.

СОЦІОІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати знання та навички застосування соціоігрових технологій в методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Поняття і сутність соціоігрових технологій.
2. Форми і методи театральної педагогіки: драматизація, пантоміма, театралізація.
3. Принципи керівництва художньо-ігровою, театральною діяльністю учнів.
4. Шість «золотих правил» щодо організації соціоігрових технологій у роботі культуролога.
5. Правила спілкування соціоігрового стилю.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання охарактеризуйте поняття та сутність соціоігрових технологій, назвіть форми, методи і функції соціоігрових технологій.

Відповідаючи на друге запитання, розкрийте форми та методи театральної педагогіки; проаналізуйте методи драматизації, пантоміми, театралізації, наведіть приклади їх застосування в методиці викладання культурологічних дисциплін.

У відповіді на третє запитання розкрийте принципи керівництва художньо-ігровою, театральною діяльністю учнів на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.

Відповідаючи на четверте запитання, назвіть та прокоментуйте шість «золотих правил» організації соціоігрових технологій у роботі культуролога.

У відповіді на п'яте запитання проаналізуйте правила спілкування соціоігрового стилю, скористайтеся поданими у додатках прикладами дидактичних розробок ігор.

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Гра на уроці мистецтва.
2. Застосування соціоігрових технологій у позаурочній діяльності культуролога.

Список рекомендованої літератури

1. Букатов В. М. Я иду на урок : Хрестоматия игровых приёмов обучения. Москва : Первое сентября, 2000. 227 с.

2. Васильківська К. Соціоігрові методики в курсі «Українська і зарубіжна культура» // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2002. № 1 (23). С. 39–40.

3. Використання гри для активізації навчально-виховного процесу : посіб. для студ. пед. вузу та викладачів. Київ : Наук. світ, 2001. 270 с.

4. Горбов А. С. Постановка видовищно-театралізованих заходів. Київ : Шкільний світ, 2010. 127 с.

5. Житницький А. З. Драматургія масових театралізованих заходів : навч. посіб. Харків : Тимченко, 2007. 128 с.

6. Зайцев В. П. Режисура естради та масових видовищ : навч. посіб. Київ : Дакор, 2006. 252 с.

7. Куцан О. Соціоігрові методи як спосіб проводити уроки музики цікаво // Мистецтво та освіта. 2010. № 1. С. 19–25.

8. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.

9. Миропольська Н. Є. Від театральних уподобань до «симфонії особистості» // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. 2017. № 3 (85). С. 44–48.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.5.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мета практичного заняття: сформувати навички застосування інформаційних та комунікативних технологій в методиці викладання культурологічних дисциплін.

П л а н

1. Особливості організації сучасної навчальної діяльності учнів.
2. Поняття, сутність та види віртуальних екскурсій.
3. Етапи організації і проведення навчальних віртуальних екскурсій.
4. Організація віртуальних екскурсій за допомогою Інтернет сервісів на уроках мистецтва у загальноосвітній школі.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання розкрийте особливості організації сучасної навчальної діяльності учнів. Охарактеризуйте переваги застосування інформаційно-комп'ютерних технологій порівняно із традиційними засобами навчання.

У відповіді на друге запитання розкрийте поняття «віртуальна екскурсія» як одну з форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Охарактеризуйте різновиди віртуальних екскурсій, визначте їх мету.

У відповіді на третє запитання висвітліть етапи організації і проведення навчальних віртуальних екскурсій. Складіть і презентуйте методичну розробку віртуальної екскурсії відповідно до орієнтовного календарного плану уроків з інтегрованого курсу «Мистецтво».

Відповідаючи на четверте запитання семінарського заняття, проаналізуйте найвідоміші Інтернет сервіси та розкрийте можливості їх використання на уроках з інтегрованого курсу «Мистецтво».

Самостійна робота

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Віртуальна екскурсія Дрезденською галереєю (Німеччинна).
2. Віртуальна екскурсія найвідомішими музеями України.
3. Віртуальна екскурсія до Театру-музею Сальвадора Далі.

Список рекомендованої літератури

1. Александрова Є. В. Віртуальна екскурсія як одна з ефективних форм організації навчального процесу // Історія України. 2010. № 10. С. 22–24.
2. Демчик К. І. Віртуальні екскурсії музеями світу. // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. № 4(86). 2017. С. 18–22.
3. Иванова Е. О. Теория обучения в информационном обществе. Москва : Просвещение, 2011. 190 с.
4. Масол Л. М. Орієнтовний календарний план уроків мистецтва в 9-му класі (II семестр) До підручника : Масол Л. М. Мистецтво: підруч. Для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Освіта, 2017. 224 с. // Мистецтво та освіта. 2017. № 4(86). С. 52–54.
5. Неизвестная Украина: виртуальные экскурсии от Google. URL: <http://igate.com.ua/news/15331-neizvestnaya-ukrainavirtualnye-ehkursii-ot-google> (дата обращения: 22.12.2019).
6. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. 278 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував свою точку зору з обраної проблематики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.6.

ПОЗАУРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГА

Мета практичного заняття: сформувати знання про зміст, форми та методи організації позаурочної діяльності культуролога.

П л а н

1. Поняття позаурочної діяльності.
2. Види позаурочної діяльності.
3. Зміст позаурочних форм освітньо-виховної діяльності у роботі культуролога.
4. Ораторська майстерність у професійній діяльності культуролога.

Методичні вказівки

У відповіді на перше запитання охарактеризуйте позаурочну діяльність як одну з форм організації вільного часу школярів, розкрийте мету та зміст позаурочної діяльності.

У відповіді на друге запитання охарактеризуйте види позаурочної діяльності, розкрийте їх функції (просвітницьку, розвивальну, виховну, дозвілльєву, арт-терапевтичну та інші). Охарактеризуйте необхідність та значення туристично-краєзнавчої і волонтерської діяльності у роботі сучасного культуролога.

У відповіді на третє запитання розкрийте зміст позаурочних форм освітньо-виховної діяльності у роботі культуролога. Зверніть увагу на те, що під час організації позаурочних заходів необхідно враховувати соціокультурні, національні, регіональні, загальношкільні традиції, інтереси та вікові особливості учнів. Які з форм позаурочної роботи є найбільш затребуваними, чому?

У відповіді на четверте запитання охарактеризуйте роль ораторської майстерності у професійній діяльності культуролога, назвіть і проаналізуйте етапи підготовки учня до публічного виступу.

С а м о с т і й н а р о б о т а

Завдання: підготуйте повідомлення / презентацію за обраною тематикою:

1. Екскурсія як різновид урочної та позаурочної діяльності культуролога.

2. Предметні гуртки і наукові товариства як позаурочні форми навчання.

3. Факультатив з мистецтва як позаурочна форма культурно-освітньої діяльності.

Список рекомендованої літератури

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. Київ : Либідь, 1996. 224 с.
2. Букатов В. М. Педагогічні таїнства дидактичних ігор : посібник. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
3. Булатова О. С. Педагогический артистизм : учеб. пособие. Москва : Изд. центр «Академия», 2001. 240 с.
4. Жапова Н. А. Роль культурологии в современном образовании // Социально-культурные процессы в условиях интеграции и дезинтеграции: материалы всероссийской научной конференции с международным участием / Бурятский гос. ун-т. Улан-Удэ, 2017. С. 41–143.
5. Мозговий В. Л. Практикум з режисури педагогічної дії : навч. посіб. Миколаїв : Іліон, 2014. 130 с.
6. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014 208 с.
7. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 158 с.

Критерії оцінювання: за виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

1 бал — тема повідомлення / презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Культурологічна підготовка фахівця — це:

1. Самонавчання, самовиховання, саморозвиток особистості.
2. Планомірний педагогічний процес, що ґрунтується на засадах культурологічної спрямованості, гуманізації і гуманітаризації, діалогової взаємодії його суб'єктів.
3. Створення культуротворчого середовища для формування майбутнього спеціаліста.
4. Застосування умінь і навичок у професійній діяльності.

2. Мета культурологічної підготовки фахівця у вищому педагогічному навчальному закладі:

1. Формувати енциклопедичні знання.
2. Розвивати педагогічну культуру.
3. Формувати цілісний погляд на світ, сприяти засвоєнню загальнолюдської культури.
4. Створювати умови для саморозвитку.

3. Методика — це:

1. Педагогічна наука.
2. Спосіб досягнення мети.
3. Самонавчання.
4. Сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи.

4. Предметом методики є:

1. Процес засвоєння змісту навчальної дисципліни.
2. Процес наукового дослідження.
3. Процес пізнання.
4. Знання законів дидактики.

5. Зміст освіти — це:

1. Система наукових знань, практичних умінь та навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.
2. Державні вимоги щодо освіченості здобувачів різних освітніх рівнів.
3. Система знань, практичних умінь і навичок досвіду творчої діяльності, світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання.

4. Гуманістично зорієнтована і педагогічно адаптована система знань, умінь, навичок; досвід творчої діяльності.

6. Державний стандарт загальної середньої освіти — це:

1. Система компетентностей, засвоєння і набуття яких закладає основи для розвитку і формування особистості.

2. Нормативні вимоги до результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти.

3. Документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчаються у закладі освіти.

7. Навчальна програма — це:

1. Нормативний документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок, які необхідно засвоїти з кожного навчального предмета.

2. Комплекс наукових знань, що мають засвоїти учні протягом навчального року з окремого навчального предмета.

3. Комплекс державних вимог щодо рівня підготовки учнів у закладах загальної середньої освіти.

8. Нормативний документ закладу освіти, за допомогою якого здійснюється організація навчального процесу:

1. Навчальний план.

2. Шкільна програма.

3. Шкільний статут.

4. Шкільний журнал.

9. Ключова компетентність — це:

1. Комплекс знань, умінь, навичок і ставлень для застосування їх у широкій сфері суспільної діяльності.

2. Знання основ управління навчальним закладом.

3. Уміння вирішувати конфліктні ситуації.

4. Інтегральна характеристика рівня і якості підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

10. Основні принципи особистісно-зорієнтованого підходу до навчання:

1. Гуманізм, співпраця, вільне виховання.

2. Зорієнтованість на внутрішній світ людини.

3. Розвиток самостійності, творчої ініціативності, потреби у самовдосконаленні.

4. Зв'язок теорії з практикою; науковість, доступність.

11. Мета художньо-естетичного виховання:

1. Формувати особистісно-ціннісне ставлення учнів до мистецтва.

2. Розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність.

3. Формувати здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

4. Формувати культуру почуттів і художньо-образне мислення.

12. Пізнавальний інтерес у змісті художньо-естетичної освіти:

1. Характерна риса особистості, що надає їй змогу досягти художні цінності людства.

2. Основний чинник навчальної діяльності, спрямованої на становлення духовно-морального світу учня.

3. Усвідомленість, стійкість, творчий характер.

4. Розвиток емоційного, вольового та інтелектуального компонентів.

13. Основним методом дослідження пізнавальних умінь учнів є:

1. Тестування.

2. Анкетування.

3. Спостереження.

4. Співбесіда.

14. Підручник — це:

1. Книга, що містить основи наукових знань із певної навчальної дисципліни.

2. Документ, що визначає структуру та розподіл навчального навантаження викладача протягом навчального року.

3. Книга, за допомогою якої опановують навчальний предмет.

4. Документ, що передає навчальну інформацію у вигляді тексту, фотографій, малюнків, схем.

15. Підручник виконує функцію:

1. Виховну.

2. Розважальну.

3. Управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів.
4. Дидактичну.
5. Розвивальну.
6. Дослідницьку.

16. Анотація — це:

1. Коротка бібліографічна довідка, характеристика змісту книги, статті тощо.
2. Вид роботи, що дає більш повне уявлення про зміст досліджуваного джерела.
3. Стисле відтворення основного змісту джерела (статті, книги).
4. Один із ефективних способів засвоєння і фіксації основного змісту прочитаного.

17. Реферування — це:

1. Відтворення основного змісту джерела.
2. Короткий усний або письмовий виклад наукової праці, результатів наукового дослідження, змісту книги тощо.
3. Один із ефективних способів засвоєння і фіксації основного змісту прочитаного.
4. Вид роботи, що дає більш повне уявлення про зміст досліджуваного джерела.

18. Конспектування — це:

1. Стисле відтворення основного змісту статті, книги.
2. Вид роботи, що дає більш повне уявлення про зміст досліджуваного джерела.
3. Короткий писаний виклад змісту чого-небудь.
4. Один із ефективних способів засвоєння і фіксації основного змісту прочитаного.

19. Тезування — це:

1. Різновид конспектування змісту прочитаного.
2. Коротке формулювання основних положень доповіді, лекції, статті тощо.
3. Стисле відтворення основного змісту книги.
4. Один із ефективних способів фіксації змісту прочитаного.

20. Цитування — це:

1. Один із різновидів конспектування джерела.
2. Вид роботи, що дає більш повне уявлення про зміст досліджуваного джерела.
3. Наведення цитати — точного, дослівного уривка з якого-небудь тексту.
4. Короткий виклад основного змісту книги.

21. Естетичний аналіз мистецького твору передбачає:

1. Визначення зв'язку твору з епохою.
2. Розкриття художньо-образного змісту твору.
3. Визначення особистісного ставлення до твору мистецтва.
4. Оцінку зображених митцем художніх образів, подій.

22. Історичний аналіз мистецького твору передбачає:

1. Розкриття емоційного впливу твору.
2. Визначення зв'язку твору з епохою, коли він створювався.
3. З'ясування жанрових і стильових ознак твору мистецтва.
4. Визначення особистісного ставлення до твору мистецтва.

23. Теоретичний аналіз мистецького твору передбачає:

1. Оцінку зображених митцем художніх образів, подій.
2. Визначення жанрових і стильових ознак твору.
3. Визначення зв'язку твору з епохою, коли він створювався.
4. Стисле відтворення основного змісту джерела.

24. Міжпредметна компетентність формується:

1. Під час поєднання на одному уроці різного навчального матеріалу.
2. Під час емоційного вирішення школярами навчальних завдань.
3. Шляхом оволодіння змістовими, процесуальними й мотиваційними компонентами з різних галузей знань.
4. Під час виконання практичних завдань на уроці.

25. Метод навчання — це:

1. Спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та учнів, спрямований на досягнення поставленої навчальної мети.
2. Навчальна діяльність, що регулюється освітнім процесом.
3. Конкретна навчальна ситуація, що сприяє вирішенню дидактичних завдань.

26. Прийом навчання — це:

1. Взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями комплексу дидактичних умінь та навичок.
2. Спосіб організації навчальної діяльності, що регулюється певним, наперед визначеним розпорядком.
3. Окремий крок у реалізації методу.

27. За видом навчальної діяльності методи поділяють на:

1. Інформаційно-рецептивні, частково-пошукові.
2. Репродуктивні, продуктивні, інтерактивні.
3. Практичні, наочні, словесні, відео методи.

28. За типом пізнавальної діяльності методи поділяють на:

1. Продуктивні, інтерактивні, дедуктивні.
2. Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, евристичні, дослідницькі.
3. Словесні, наочні, практичні, логічні.

29. За групами методи поділяють на:

1. Пасивні, активні, інтерактивні.
2. Словесні, наочні, практичні.
3. Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, евристичні, дослідницькі.

30. За характером взаємодії учасників навчального процесу методи поділяють на:

1. Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, евристичні, дослідницькі.
2. Словесні, наочні, практичні.
3. Пасивні (репродуктивні), активні, інтерактивні (інтенсивні).

31. За етапами організації навчально-пізнавальної діяльності методи поділяють на:

1. Організації і здійснення, стимулювання і мотивації, контролю й самоконтролю.
2. Словесні, наочні, практичні.
3. Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, евристичні, дослідницькі.

32. Метод, за допомогою якого здійснюється вербальний виклад навчального матеріалу:

1. Усний.
2. Документальний.
3. Словесний.
4. Оповідний.

33. Організація та здійснення навчально-пізнавальної діяльності — це:

1. Сукупність методів (словесні, наочні, практичні), спрямованих на передачу та засвоєння учнями знань, формування умінь та навичок.

2. Методи, що стимулюють пізнавальну активність учнів, сприяють ефективному засвоєнню навчальної інформації.

3. Методи, що забезпечують отримання інформації про зміст, характер і досягнення навчально-пізнавальної діяльності учнів.

34. Стимулювання і мотивація навчально-пізнавальної діяльності — це:

1. Сукупність методів спрямованих на передачу і засвоєння учнями знань, умінь і навичок.

2. Методи, що стимулюють пізнавальну активність, сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією.

3. Методи, що забезпечують взаємодію між учителем та учнями.

35. Контроль і самоконтроль за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності — це:

1. Сукупність методів, спрямованих на активну взаємодію між усіма суб'єктами навчальної діяльності.

2. Методи, спрямовані на формування позитивної мотивації учнів до навчання.

3. Методи, за допомогою яких визначається результативність навчально-пізнавальної діяльності учнів та ефективність праці вчителя.

36. Метод навчання «бесіда» — це:

1. Діалогічний метод навчання, під час якого вчитель за допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання.

2. Словесне тлумачення понять, явищ, термінів, принципів дій, прикладів тощо.

3. Доповідь, повідомлення на яку-небудь тему з наступним обміном думками.

37. Метод навчання «пояснення» — це:

1. Метод навчання, за допомогою якого вчитель спонукає учнів робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного матеріалу.
2. Вербальний метод навчання, за допомогою якого вчитель розкриває сутність певного явища, закону, процесу.
3. Писемний або усний виклад навчального матеріалу на уроці.

38. Метод навчання «інструктаж» — це:

1. Опрацювання учнями друкованого тексту щодо осмислення й закріплення навчального матеріалу.
2. Короткі, лаконічні, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дій.
3. Інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.

39. Метод навчання «спостереження» — це:

1. Безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності, у процесі якого учень здобуває знання.
2. Метод збору первинної інформації.
3. Цілеспрямоване, спеціально організоване сприйняття предметів або явищ об'єктивної дійсності.

40. Метод навчання «ілюстрація» — це:

1. Один із найпоширеніших засобів застосування наочності у навчанні.
2. Зображення, які пояснюють, тлумачать або доповнюють текст за допомогою наочних образів.
3. Показ рухомих засобів наочності: приладів, дослідів, технічних установок тощо.

41. Метод навчання «диспут» — це:

1. Моделювання життєвих ситуацій на основі імпровізації.
2. Суперечка на наукову чи суспільно важливу тему.
3. Широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання.

42. Метод навчання «розповідь» — це:

1. Монологічна форма навчальної роботи.

2. Висловлення про вчинки героїв, про події, які відбуваються, відбуватимуться чи відбувалися з кимось у певній послідовності.

3. Представлення учням навчального матеріалу за допомогою слова з метою формувати у них знання, уміння, переконання.

43. Форма навчання — це:

1. Дидактична категорія, що характеризує організацію навчального процесу.

2. Спосіб організації навчальної діяльності, що регулюється наперед визначеним розпорядком.

3. Узгоджена діяльність вчителя та учнів, що здійснюється в установленому порядку та відповідному режимі.

4. Упорядкована, взаємопов'язана діяльність учителя й учнів, спрямована на розв'язання навчальних завдань.

44. Урок — це:

1. Форма організації навчального процесу під час якої учні самостійно виконують практичні та лабораторні завдання.

2. Завершена та обмежена в часі частина навчального процесу, під час якого вирішуються певні навчально-виховні завдання.

3. Основна одиниця освітнього процесу тривалістю 45 хвилин, який здійснюється за планом роботи і з відповідним складом учнів (класом).

45. Семінар — це:

1. Форма групових занять з будь-якого предмета чи теми за активної участі учнів.

2. Одна із форм самостійної роботи учнів із використанням технічних засобів навчання.

3. Форма організації навчальної діяльності, дидактична мета і форма проведення якого відповідає уроку із застосуванням знань, умінь і навичок.

46. Лабораторне заняття — це:

1. Одна із форм самостійної роботи учнів із використанням навчальних матеріалів, обладнання та інших технічних засобів навчання, що здійснюється під керівництвом учителя.

2. Форма організації навчальної діяльності із застосуванням знань, набутих умінь і навичок.

3. Форма групових занять із будь-якого предмета за активної участі учнів.

47. Практичне заняття — це:

1. Одна із форм організації навчальної діяльності, дидактична мета і форма проведення якого відповідає уроку із застосуванням знань, набутих умінь і навичок.

2. Форма групових занять із будь-якого предмета чи теми за активної участі учнів.

3. Одна із форм самостійної роботи учнів із використанням навчальних матеріалів, обладнання та інших технічних засобів навчання.

48. Навчальна екскурсія — це:

1. Навчальна діяльність у процесі якої учні додатково вивчають окремі питання, теми, розділи навчальної дисципліни.

2. Форма організації навчально-виховної роботи, що дає змогу організувати спостереження та вивчення різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо.

3. Навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширити та поглибити знання учнів з різних предметів, розвинути в них інтерес до відповідних галузей науки, художньої літератури, мистецтва, техніки тощо.

49. Віртуальна екскурсія — це:

1. Відвідування визначних місць (музеїв, зокрема), змодельоване за допомогою комп'ютера.

2. Навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширити та поглибити знання учнів з різних предметів.

3. Організація навчально-виховної діяльності учнів за допомогою технічних засобів навчання.

50. До попереднього контролю належить:

1. Перевірка знань, умінь і навичок учнів у формі письмових контрольних робіт, фронтального опитування тощо.

2. Перевірка знань, умінь і навичок, набутих учнями наприкінці семестру чи атестаційного періоду (заліки, іспити).

3. Перевірка знань, умінь і навичок, набутих учнями у процесі сприймання нового матеріалу, його повторення, закріплення.

51. До поточного контролю належить:

1. Перевірка знань, умінь і навичок, набутих учнями під час вивчення нового матеріалу, його повторення, закріплення.
2. Перевірка знань учнів наприкінці семестру чи атестаційного періоду (заліки, іспити).
3. Перевірка, оцінювання і корекція засвоєння учнями системних знань, набутих умінь та навичок.

52. До тематичного контролю належить:

1. Перевірка засвоєних знань наприкінці семестру чи атестаційного періоду (заліки, іспити).
2. Перевірка, оцінювання і корекція засвоєних знань, після опрацювання окремої навчальної теми.
3. Перевірка результатів засвоєння навчальної дисципліни учнями після завершення її викладання.

53. До підсумкового контролю належить:

1. Перевірка результатів навчання наприкінці семестру чи атестаційного періоду (заліки, іспити).
2. Оцінювання результатів навчання учнів після опрацювання окремої теми з дисципліни.
3. Перевірка знань учнів під час уроку.

54. Педагогічні умови, що сприяють ефективному спілкуванню:

1. Володіння психолого-педагогічними якостями та вміннями.
2. Організаторські вміння.
3. Дидактичні прийоми.
4. Методи навчання.

55. До позаурочної діяльності не належить:

1. Індивідуальна робота (анкетування, тестування, консультація).
2. Спілкування.
3. Лекція.
4. Художня творчість.
5. Туристична і краєзнавча діяльність.

56. До театральної педагогіки не належить:

1. Лекція.
2. Драматизація.
3. Пантоміма.

4. Інсценізація.
5. Театралізація.

57. Дикція у роботі вчителя:

1. Організовує навчальну діяльність школярів.
2. Організовує позакласну діяльність учнів.
3. Служить прикладом культури мовлення для дітей.
4. Створює конфліктні ситуації у спілкуванні.

58. Міміка, жести, пантоміміка, візуальний контакт — це:

1. Вербальна комунікація.
2. Невербальна комунікація.
3. Темп мовлення.
4. Інтенація.

59. Професійні якості вчителя, які методика формує найбільш ефективно:

1. Енциклопедичні знання з предмета.
2. Етику спілкування з дітьми.
3. Уміння підготувати урок.
4. Уміння провести урок.
5. Уміння використовувати технічні засоби навчання.
6. Знання навчальної та педагогічної літератури.

60. Визначте послідовність етапів підготовки вчителя до уроку:

1. Вибір прийомів навчання.
2. Підбір засобів навчання та наочності.
3. Визначення форм контролю навчальних знань учнів.
4. Аналіз навчального матеріалу з теми уроку.
5. Активізація пізнавальної діяльності учнів.
6. Формулювання завдань уроку.
7. Визначення типу і форми проведення навчального заняття.
8. Оформлення конспекту уроку.

СЛОВНИК

АБСТРАКТНЕ МИСЛЕННЯ — один із видів людського мислення, сутність якого полягає в утворенні понять і в оперуванні ними. У процесі чуттєвого пізнання конкретних предметів і явищ об'єктивної дійсності виникають абстрактні поняття («число», «сила», «матерія» тощо). Абстрактне мислення тісно пов'язане з мовою.

АВТОМАТИЗМ — у фізіології — здатність до ритмічної, періодичної або аперіодичної мимовільної діяльності; у психології — психічні дії, що виконуються без їх усвідомлення. Автоматизовані дії (навички) у вигляді звичок відіграють важливу роль у навчанні та вихованні.

АВТОР — особа, яка написала певний твір, наукову працю, проект тощо.

АВТОРИТАРНИЙ — такий, що утверджує свій незаперечний авторитет, вимагає беззастережного підпорядкування; владний

АДАПТАЦІЯ (лат. *adaptatio* — пристосовування) — пристосування до обставин, умов існування, до оточення; у навчанні — спрощення тексту відповідно до вікових можливостей учнів і вимог навчального процесу.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА — процес пристосування до умов нового соціального середовища, засвоєння індивідом ціннісних орієнтацій, норм, традицій групової культури; входження у рольову структуру групи.

АКСІОЛОГІЯ (грец. *αξια* — цінність) — наука про цінності (духовні, моральні, естетичні та інші), їх взаємозв'язок із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини; розділ філософії.

АКСІОМА — незаперечна істина, цілком очевидне твердження; вихідне положення в науці, яке не потребує доведення і становить основу в обґрунтуванні істинності інших положень.

АКТИВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ — удосконалення методів і форм організації навчально-пізнавальної роботи учнів, зокрема їх самостійної роботи на всіх етапах навчального процесу.

АКТИВНІСТЬ УЧНІВ у навчанні — ініціативність і самостійність учнів у навчальному процесі, в опануванні знань, набутті умінь і навичок, у розвитку мислення, мови, пам'яті, творчої уяви.

АЛГОРИТМ (лат. *algorithmus* від імені узбецького математика Аль-Хорезмі) — система правил виконання обчислювального процесу, що приводить до розв'язання певного класу задач після скінченної кількості операцій; послідовне дотримання цих правил у вирішенні певної задачі.

АНАЛІЗ І СИНТЕЗ У НАВЧАННІ — методи наукового дослідження предметів, явищ тощо: аналіз — розчленування цілого на складові шляхом його уявного розкладу; синтез — поєднання в одне ціле окремих частин предмета, явища, розчленованих на складові у процесі аналізу.

АНІМАЦІЯ (лат. *anima* — душа, життя) — те саме, що й мультиплікація, особливий вид кінозйомки серії малюнків або об'ємних фігур, які зображують послідовні фази руху, створюючи на екрані ілюзію руху.

АНКЕТА — бланк усталеної форми для запису в ньому необхідних відомостей. Анкета містить запитання, відповіді на які можуть бути стандартними (вони зазначені в анкеті) або довільними (відкриті запитання). Запитання мають бути стислими, зрозумілими, логічними, послідовними і зацікавлювати опитуваних. Не слід пропонувати риторичні запитання. Анкета — один із основних інструментів збирання первинної інформації.

АНКЕТУВАННЯ — один із засобів письмового (усного) опитування за анкетною або опитувальним листом. Мета анкетування — зібрати матеріал (переважно орієнтовний), який після статичної обробки становить основу у вирішенні педагогічних, психологічних та інших завдань.

АНОТАЦІЯ (лат. *annotatio* — зауваження, помітка) — стислий виклад основних положень змісту книги, статті, розробки, звіту тощо.

АНТИПАТІЯ — неприязне емоційне ставлення до когось або чогось. Антипатія, як і протилежне за значенням поняття «симпатія», може бути неусвідомленою (без чіткої мотивації) і усвідомленою.

АРГУМЕНТ (лат. *argumentus* — доказ) — підстава, доказ, наведені для обґрунтування, підтвердження чого-небудь.

АСОЦІАТИВНИЙ ТЕСТ — один зі способів дослідження у психології. Асоціативний тест виявляє асоціації, що виникають у процесі прочитання або прослуховування ним окремих слів, фраз, висловів, викладених у певній послідовності, а також під час заповнювання пропущених слів у реченні.

АУДІОВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ ДИДАКТИЧНІ — засоби слухово-зорові, які застосовуються у навчальному процесі і надають можливість унаочнити його за допомогою конкретних речей (предметів і явищ), а також

їх узагальнень (моделі, карти). Значну роль відіграють технічні аудіовізуальні засоби: проектори, магнітофони кіно-, діапроектори, відеомагнітофони, радіо, телебачення, комп'ютери.

АУКЦІОН — сучасна форма культурно-просвітницької роботи, в основі якої — публічний продаж творів мистецтва, предметів культурно-побутового вжитку. Аукціон може бути самостійним заходом або ж складовою будь-якого іншого — ярмарку, театралізованого свята тощо. Аукціон організовують із благодійною метою чи для популяризації художніх творів.

БЕСІДА — розмова з кимось, обмін думками. У дидактиці бесіда — це діалогічний метод навчання, згідно з яким учитель за допомогою запитань спонукає учнів виявляти набуті знання. Бесіда — це поширена форма усної пропаганди, основу якої становить діалог між промовцем та аудиторією. За формою проведення розрізняють бесіду-читання, бесіду-інформацію, бесіду-диспут; за тематикою — бесіди політичні, економічні, мистецтвознавчі тощо. Методичні вимоги до підготовки бесіди: вибір тем, які зацікавлять аудиторію; новизна й актуальність інформації, ораторська майстерність, компетентність доповідача.

БІЄНАЛЕ (*bienales* — дворічний) — мистецький захід (виставка, фестиваль тощо), який відбувається один раз на два роки.

БУКЛЕТ — вид рекламної продукції, зовні подібний до брошури, хоч зазвичай більш складний за структурою і дизайном.

ВАР'ЄТЕ — вид розважальної програми, естрадного концерту. Походить від назви театру «Вар'єте», заснованого 1720 року в Парижі. Такі програми містять різножанрові короткі номери: пісні, танці, акробатику, оригінальні жанри, комічні сцени, репризи тощо; їх представляє публіці конферансьє.

ВЕРНІСАЖ — відкриття закритого перегляду художньої виставки.

ВЕЧІР — універсальна за характером, змістом і метою просвітницька і виховна акція, організована за певною програмою — сценарієм. Розрізняють такі вечори: ювілейні, святкові, обрядово-календарні, тематичні, літературні, музичні, пісенні, танцювальні, поетичні тощо.

ВИКЛАДАННЯ — діяльність педагога у навчальному процесі, зміст якої становлять: визначення пізнавальних завдань, повідомлення нових знань, здійснення спостережень, проведення лабораторних і практичних

занять, керівництво роботою учнів з метою засвоєння, закріплення й застосування ними знань, перевірка рівня набутих знань, умінь та навичок.

ВИСНОВОК — логічний підсумок унаслідок викладу результатів дослідження, спостережень, міркувань чи аналізу певних фактів.

ВИСТАВКА — публічний показ спеціально дібраних з цією метою предметів. Виставки зазвичай відбуваються в культурних і освітніх установах (музеях, художніх галереях, парках, бібліотеках, виставкових залах чи під час ярмарків).

ВИХОВАННЯ — 1) цілеспрямований і організований процес формування особистості; 2) загальний рівень духовного розвитку людини, що передбачає наявність знань, культурних навичок, світоглядних переконань і є результатом систематичного впливу й навчання.

ВІДПОЧИНОК — 1) психофізіологічний процес із нейтралізації фізичної, інтелектуальної, емоційної втоми людини під час діяльності; 2) стан спокою або активної діяльності з метою відновлення сил і працездатності.

ВІДЧУТТЯ — 1) здатність відчувати, сприймати явища навколишнього світу; 2) процес відображення мозком людини властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності, які безпосередньо впливають на органи чуття; 3) образ, відбиток, слід предметів матеріального світу у свідомості людини внаслідок їх дії на органи чуття; 4) підсвідоме сприйняття чогонебудь; 5) передчуття якоїсь події, явища.

ВІКТОРИНА — пізнавальна гра, що передбачає відповіді учасників на запитання з різних сфер знання, запитання добирають з урахуванням віку учасників, рівня їх підготовки, застосовують наочні засоби: картки, плакати, предмети тощо. Мета вікторини — збагатити уявлення, знання, світогляд її учасників.

ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ — відвідання визначних місць (зокрема музеїв), змодельоване за допомогою комп'ютера.

ВПРАВА — спеціальне завдання, виконуване для набуття певних навичок, закріплення нових знань.

ГАРАНТІЯ — порука в чомусь, умови, що забезпечують успіх чогонебудь.

ГЕНІАЛЬНІСТЬ — найвища міра обдарованості людини, проявом якої є творчість, що має історичне значення для життя суспільства.

ГІПЕРТЕКСТ — текст, відображений на дисплеї комп'ютера або інших електронних пристроях і пов'язаний посиланням (гіперпосиланнями) на інший текст, до якого читач може негайно отримати доступ; основний принцип організації інтернет-сайтів та Інтернет мережі загалом.

ГІПОТЕЗА — наукове положення, висновок, пояснення певних явищ дійсності на основі припущення.

ГЛОСАРІЙ — словник маловідомих, застарілих або нових слів, термінів, доданий до опублікованого тексту.

ГРА — 1) у культурології — різновид фізичної й інтелектуальної діяльності, яка не має прямої практичної доцільності; 2) у педагогіці — ефективний засіб формування особистості, умова для її природного розвитку; 3) у сфері дозвілля — групова або масова форма культурних розваг з елементами інтелектуальних занять, міжособистісного спілкування й організованого відпочинку. У процесі гри формується воля, загартовується характер, тренується пам'ять, виховується естетичний смак, розвивається досвід спілкування з навколишнім світом. Найбільш поширені спортивні, настільні, інтелектуальні ділові та інші види ігор.

ГУМАНІТАРНИЙ (лат. *humanitas* — людська природа) — той, що належить до суспільних наук про людину та її культуру.

ДЕБАТИ (фр. *débat* — обговорення) — обговорення певного питання, обмін думками, сперечання; у педагогіці — інтерактивний метод навчання, застосований для засвоєння й систематизації учнями певних знань, для набуття умінь і навичок знаходити й інтегрувати інформацію, критично мислити, самостійно формулювати думку, аргументувати і презентувати її; толерантно сприймати думки інших людей, працювати в команді і бути відповідальним за прийняття рішень.

ДЕДУКЦІЯ (лат. *deductio* — виводжу) — метод дослідження, за допомогою якого окреме пізнається на основі знання загального; антонім — індукція.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ — зведення норм і положень про державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової, повної загальної середньої освіти; гарантії держави у її досягненні.

ДЕФІНІЦІЯ (лат. *definition* — визначення) — стисле логічне визначення певного поняття, яке містить найістотніші його ознаки.

ДИДАКТИКА — розділ педагогіки, у якому обґрунтовано й розкрито зміст освіти, методи й організаційні форми навчання; теорія освіти і навчання. Термін дидактика почали вживати в педагогічних працях XVII століття. Я. А. Коменський у «Великій дидактиці» (1657) розкрив зміст освіти, дидактичні принципи, методи навчання, обґрунтував класно-урочну систему навчання.

ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ — особливий різновид навчального матеріалу, переважно наочного: посібники, карти, таблиці, набори карток з текстом, цифрами або малюнками, реактиви, гербарії, муляжі тощо, призначені для самостійної роботи учнів у класі і вдома або для демонстрування вчителем під час уроку. Дидактичний матеріал — це також збірники задач і вправ.

ДИСКРЕТНИЙ (лат. *discrete* — окремо) — складений із окремих частин; переривчастий.

ДИСКУРС (фр. *discours* — мова) — спосіб (чи умови) мовлення відповідно до змісту висловлюваного; акт мовлення чи текст у певній ситуації висловлювання; сукупність усіх усних чи письмових обговорень певної теми.

ДИСКУСІЯ — широке публічне обговорення певної проблеми, компетентні учасники якої мають можливість висловлювати різні точки зору.

ДИСПУТ — різновид дискусії, заздалегідь підготовлене публічне обговорення теми, важливої для його учасників. Готуючи диспут, необхідно враховувати зацікавлення аудиторії, чітко формулювати запитання. У педагогіці диспут — це дієвий засіб морального виховання і розвитку логічно-критичного мислення учнів, які обговорюють переважно питання обов'язку, честі, доблесті, героїзму, гідності, товаришкості, дружби, кохання, а також патріотизму, інтернаціоналізму, колективізму, гуманізму, поваги до старших тощо. Важливу роль у диспуті відіграє ведучий — його ерудиція, кругозір, особистий авторитет, уміння спрямовувати сперечання в тематичне русло, підбивати підсумки. У процесі диспуту формуються навички й уміння не тільки сперечатися, а й вислухати опонентів.

ДІАЛОГ (грец. *διαλόγος* — розмова) — розмова, обмін репліками між двома особами; текст літературного твору, у якому відтворено розмову двох персонажів; основна форма викладу у драматичному творі.

ДІЯЛЬНІСТЬ — праця, дії людей у певній галузі; цілеспрямована взаємодія людини і середовища відповідно до її потреб і мети.

ДОЗВІЛЛЯ — вільний від роботи час; час відпочинку. Дозвілля сприяє моральному, розумовому й фізичному розвитку людини у процесі різноманітних занять (ігри, читання, праця, заняття спортом, мистецтвом, технікою тощо). Активне, розумне дозвілля — важливий засіб збереження і підвищення працездатності людини, його організація — одне із завдань навчального закладу, позашкільних установ, громадських організацій, сім'ї.

ДОКУМЕНТ — діловий папір, який підтверджує юридичне право на що-небудь; письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу, подію, факт; письмовий твір, грамота, рисунок тощо як свідчення про щось історично важливе.

ЕВРИСТИЧНА БЕСІДА — діалогічний метод навчання, згідно з яким учитель пропонує учням відповісти на запитання, які не містять прямої відповіді на них, але допомагають сформулювати її на основі уже набутих знань. Евристичну бесіду застосовують на протипагу зазубрюванню навчального матеріалу і спрямовують на розвиток аналітичного, критичного мислення учнів.

ЕКСКУРСІЯ — відвідання і огляд визначних історичних місць, експозиції музею, виставки тощо з навчальною, культурно-освітньою метою. Екскурсія набула поширення як форма і метод навчально-виховної роботи у школі, позашкільних, культурно-освітніх закладах. За змістом екскурсії бувають тематичні й комплексні.

ЕКСПЕРИМЕНТ — один з основних методів наукового дослідження, згідно з яким явища вивчають у доцільно обраних або штучно створених умовах.

ЕКСПЕРТИЗА — розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання, щоб правильно їх оцінити, дійти об'єктивно обґрунтованого висновку.

ЕКСПЛІКАЦІЯ — пояснення значення символів, умовних позначень, указаних на планах, картах тощо.

ЕКСПОЗИЦІЯ — експонати, розміщені в певній системі, у певному порядку, які дають більш-менш повне уявлення про певне явище.

ЕМОЦІЇ — психічні стани і процеси як відповідні реакції людини на зовнішні і внутрішні подразники, виражені як задоволення чи незадоволення, радість, страх, гнів тощо. Емоції свідчать про позитивне або негативне

ставлення до подій і явищ навколишнього світу. Здатність оптимально керувати своїми емоціями визначає емоційну культуру особистості.

ЕМПАТІЯ — здатність людини емоційно відгукуватись на переживання інших людей, осягнення емоційних станів інших людей, співпереживання.

ЕСЕ (фр. *Essai* — спроба) — короткий критичний, публіцистичний нарис вишуканої форми.

ЕТИКА — наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному й особистому житті людей.

ЖУРИ — група осіб, зазвичай спеціалістів, які оцінюють виступи учасників під час проведення конкурсів, змагань, фестивалів, виставок, а також присуджують відзнаки і премії.

ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ — об'єктивні, сталі й істотні зв'язки у навчальному процесі, що впливають його ефективність.

ЗАПИТ — вимога, прохання надати відомості чи офіційне роз'яснення з приводу певних питань; потреби, які мають бути задоволені; культурні, духовні та інші зацікавлення людей.

ЗАСІБ ВИХОВАННЯ — прийоми, методи, способи суспільної діяльності, спрямованої на виховання особистості.

ЗАСІБ НАВЧАННЯ — прийоми, методи, способи здійснення навчально-виховного процесу.

ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ (англ. *public relations, PR*) — діяльність, спрямована на досягнення взаєморозуміння і згоди між людьми, соціальними групами, класами, націями, державами шляхом цілеспрямованого формування громадської думки і впливу на неї.

ЗВИЧКИ — певний спосіб дії, життя, манера поведінки чи висловлювання, схильність до чогось, що стало звичним, постійним. Звички дають можливість економити психічну і нервову енергію, полегшують і спрощують виконання часто повторюваних дій, вони формуються, починаючи з раннього дитинства у процесі засвоєння соціального досвіду, завдяки ранній соціалізації в родині, дошкільному дитячому закладі, спілкуючись з дорослими й однолітками.

ЗДІБНОСТІ — стійкі індивідуальні психічні властивості людини, необхідні для її успішної діяльності; природні схильності до чогось; обдару-

вання, талант. Здібності виявляються у тому, як людина навчається, здобуває певні знання, уміння, навички, освоює певні галузі діяльності, бере участь у суспільному житті.

ЗМІСТ ОСВІТИ — система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення; практичні вміння, навички, способи і досвід діяльності, світоглядні, моральні, естетичні ідеї, якими оволодіває учень у процесі навчання.

ЗНАННЯ — сукупність відомостей в певній галузі, набутих у процесі навчання, дослідження тощо; результати пізнання, процесу відображення дійсності, засвоєні й усвідомлені як істинні. Знання виражені у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях.

ІЛЮСТРАЦІЯ (лат. *illustratio* — наочне зображення) — зображення, які унаочнюють пояснення, тлумачення або доповнюють їх; один із засобів унаочнення навчального процесу; ілюстрації сприяють засвоєнню навчального матеріалу, доповнюють і увиразнюють його, сприяючи розвитку мислення учнів.

ІМІДЖ — репутація, громадська думка, уявлення про когось, про щось; образ особи (зокрема її вигляд, манера поведінки), спрямований на формування громадської думки чи уявлення про неї.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ — сукупність психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, які відрізняють її від інших індивідумів; людина як носій індивідуальних властивостей, певних характерних ознак і рис; особистість.

ІНДУКЦІЯ — висновок про загальне, здійснений на підставі знань про окреме, індивідуальне; антонім — дедукція.

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ — процес залучення індивіда до певної культури шляхом засвоєння характерних для неї цінностей, норм, звичаїв, стереотипів поведінки.

ІННОВАЦІЯ (англ. *Innovation* — нововведення) — нововведення, новітня зміна чи винахід, ідеї в різних галузях людської діяльності — техніки, технології, організації праці, управління, науки, освіти, мистецтва, в інших сферах наукової і суспільної діяльності.

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИЙ — 1) форма організації, регулювання й упорядкування суспільного життя і поведінки людей, що забезпечує сталі зв'язки і відносини; 2) комплекс соціальних норм і регулятивних

принципів організації у певній сфері життєдіяльності (економічній, політичній, культурній, освітній тощо), зокрема: родина, навчальні та виховні заклади, армія, церква, заклади охорони здоров'я, мораль, право, спорт, держава тощо.

ІНТЕГРАЦІЯ — об'єднання чого-небудь в одне ціле.

ІНТЕЛЕКТ (лат. *intellectus* — пізнання, розуміння, розум) — розум, здатність людини думати, мислити; рівень розумового розвитку.

ІНТЕРАКЦІЯ — безпосередня міжособистісна взаємодія; взаємний вплив людей або груп людей як безперервний діалог.

ІНТЕРВ'Ю — призначена для публікації бесіда журналіста з відомою особою — політичним, громадським діячем, ученим, митцем.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ (ІКТ або ІТ, англ. *Information and communications technology, ICT*) — 1) процеси, прийоми, способи і методи застосування обчислювальної техніки для збирання, зберігання, обробки, передавання й використання даних; 2) ресурси, призначені для збирання, зберігання, обробки й поширення інформації.

КАТЕГОРІЯ — наукове поняття, яке виражає найзагальніші властивості явищ реальної дійсності і зв'язки між ними.

КВАЛІФІКАЦІЯ — 1) рівень підготовки спеціаліста до певного виду праці; 2) фах, професія, спеціальність.

КЛАСИФІКАЦІЯ — система поділу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями.

КЛУБ — 1) громадська організація, що об'єднує людей за їх інтересами і зацікавленнями для спільного відпочинку, розваг, занять спортом тощо; 2) культурно-освітній заклад.

КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ — комплекс знань, умінь, навичок, здатностей, завдяки яким людина здійснює відповідну діяльність (загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна, освітня, інформаційна, комунікативна).

КОЛАЖ (фр. *coller* — склеювати) — 1) прийом в образотворчому мистецтві, що передбачає поєднання в одному творі предметів, різних за фактурою, кольором, технікою виконання: шматків газет, афіш, шпалер, фотографій, репродукцій картин тощо; 2) поєднання різнорідних частин в одне ціле.

КОЛОКВІУМ (лат. *colloquium* — розмова, бесіда) — 1) бесіда викладача зі студентами, щоб виявити рівень їхніх знань; форма перевірки й оцінювання знань студентів чи учнів; 2) форма проміжного контролю (міні-іспит) у вищих навчальних закладах (перевірка проектів, рефератів, презентацій та інших видів робіт, виконаних студентами). Оцінка, отримана на колоквіумі, може впливати на результати основного іспиту.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ (лат. *competens, competentis* — належний, відповідний) — поінформованість, обізнаність, авторитетність; система знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, які визначають здатність особи успішно соціалізуватись, здійснювати професійну діяльність.

КОМПОЗИЦІЯ (лат. *compositio* — складання, зв'язування, з'єднання) — 1) складання цілого з частин; 2) будова, структура, розташування і взаємозв'язок складових художнього твору; 3) музичний твір, живопису, скульптура тощо; 4) теорія складання музичних творів.

КОМУНІКАТИВНІСТЬ — 1) сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації, зокрема професійна здатність педагога спілкуватися, контактувати, викликати позитивні емоції у співрозмовника, відчувати задоволення від спілкування; 2) вміння говорити і слухати.

КОМУНІКАЦІЯ (лат. *communicatio* — повідомлення, передавання) — шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо; те саме, що спілкування; зв'язок.

КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ (лат. *conventionalis* — відповідний до договору) — який відповідає певній традиції, загальноприйнятій.

КОНКУРЕНЦІЯ — суперництво в якій-небудь галузі, змагальність у досягненні кращих результатів; змагання.

КОНКУРС — 1) змагання з виявлення найкращих результатів серед його учасників; 2) пізнавально-розважальна форма відпочинку, що дає змогу виявити лідерів у певній сфері знань чи суспільно корисної діяльності.

КОНСПЕКТУВАННЯ — стислий виклад змісту книги, статті, лекції тощо; розвиває логічне мислення, удосконалює культуру мови; один зі способів активізації пізнавальної діяльності учнів, завдяки якому учні вчать фіксувати головне з прочитаного (почутого), виявляти зв'язок між окремими думками.

КОНСУЛЬТАЦІЯ — порада фахівця з якого-небудь питання.

КОНСУЛЬТАЦІЯ НАВЧАЛЬНА (лат. *consultation* — нарада, розгляд) — порада, пояснення педагога з будь-якого питання; надається у формі співбесіди, відповідей на запитання індивідуально чи з групами у позанавчальний час за певним графіком, зокрема у процесі підготовки до екзаменів.

КОНТРАКТ — письмова угода, договір, за яким сторони, що його уклали, мають взаємні зобов'язання.

КОНТРОЛЬ — перевірка, облік діяльності, нагляд; у дидактиці — функція управління, що полягає у виявленні, вимірюванні й оцінюванні знань і вмінь тих, хто навчається.

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ — письмові, графічні і практичні роботи, за допомогою яких здійснюється перевірка якості засвоєння знань, набуття умінь і навичок учнів, студентів.

КОНФЕРЕНЦІЯ — 1) збори, нарада представників державних, партійних, громадських установ, наукових інституцій для обговорення і розв'язання певних питань; 2) у дозвілєвій сфері конференція — форма роботи культурно-просвітницьких установ, громадських організацій і творчих спілок; розрізняють міжнародний, обласний, регіональний рівень їх проведення; у культурно-просвітницькій практиці відбуваються конференції — читацькі, глядацькі, учасників художньої самодіяльності.

КОНФЛІКТ — зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка.

КРЕАТИВНІСТЬ (англ. *creative* від лат. *creare* — продовжувати, створювати) — 1) творчий, новаторський, здатний створювати нове, творити; 2) спрямований на пробудження уяви, фантазії.

КРУГЛИЙ СТІЛ — 1) форма проведення публічного обміну думками з окремих питань; нарада, обговорення проблем; зібрання учасників у межах більш масштабного заходу (з'їзду, симпозіуму, конференції); 2) у педагогічній практиці — метод активного навчання, одна з форм пізнавальної діяльності учнів, що дає змогу закріпити набуті знання, сформувати вміння брати участь в обговоренні, дискусії.

КУЛЬТУРА (від лат. *cultura* — виховання, освіта, розвиток) — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; рівень розвитку суспільства у певну епоху.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ РОБОТА — діяльність у сфері дозвілля, головні мета і завдання якої — поширювати досягнення науки, техніки,

мистецтва, організовувати культурне дозвілля людей; діяльність бібліотек, музеїв, кінотеатрів, парків культури й відпочинку, спрямована на інтелектуальний, моральний, пізнавальний, творчий розвиток особистості.

КУЛЬТУРОВІДПОВІДНІСТЬ у педагогіці — принцип здійснення педагогічного процесу відповідно до умов культури того суспільства, країни у яких живе людина; зміст виховання спрямований на універсальні загальнолюдські, загальнонаціональні і регіональні цінності, а ставлення до дитини передбачає ставлення до неї як вільної, цілісної особистості, здатної у своєму розвитку бути самостійною у виборі, самовизначенні, творчій самореалізації.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ОСВІТА — освіта, яка передбачає опанування основ культурологічних дисциплін у межах початкової, середньої, вищої освіти, а також культурологічна самоосвіта, інтегроване засвоєння загальнокультурної складової загальної освіти; професійна підготовка спеціалістів-культурологів (дослідників, викладачів культурології, фахівців із прикладної культурології) у середніх та вищих навчальних закладах¹.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ДИСЦИПЛІНИ — дисципліни у сфері культурологічного знання: історія культури, теорія культури; прикладна культурологія; економіка культури, географія культури, культурометрія, соціологія культури тощо в гуманітарних науках.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ — форма навчального заняття, під час якого учні під керівництвом викладача проводять експерименти, досліди, щоб підтвердити засвоєні теоретичні знання з певної навчальної дисципліни, а також набути практичних навичок роботи з лабораторним обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, засвоїти методику експериментальних досліджень; учні виконують творчі завдання, моделюють проекти тощо.

ЛЕКЦІЯ (лат. *lectio* — читання) — основна форма проведення навчальних занять із засвоєння теоретичного матеріалу у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі; усний систематизований і послідовний виклад матеріалу з будь-якої теми, їх різновиди — академічна (навчальна) і публічна (масова, загальнодоступна); у культурно-освітній практиці поширені лекції-концерти, кіно-лекції, публічні читання на певну тему.

¹ Докладніше див.: Токарев Н. С. Культурологическое образование в системе непрерывного образования // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена № 5 (10). Общественные и гуманитарные науки (философия) : науч. журнал : Санкт-Петербург, 2005. С. 252.

ЛЕКЦІЯ-ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ — у навчальному процесі — лекція, побудована як відповіді вчителя на запитання учнів.

МЕТОД — спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або система прийомів, що застосовуються у певній галузі діяльності (науці, виробництві тощо); спосіб дії.

МЕТОД НАВЧАННЯ — спосіб упорядкованої діяльності викладачів і учнів, спрямований на досягнення навчальної мети.

МЕТОДИ ОПИТУВАННЯ — спосіб збирання первинної інформації шляхом безпосередньої (бесіда, інтерв'ю) або опосередкованої (анкетування) взаємодії дослідника з опитуваними (респондентами).

МЕТОДИ ПЕРЕВІРКИ Й ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК — способи виявлення якості засвоєння знань, набуття умінь і навичок, оволодіння способами творчої діяльності, стану сформованості світоглядних і морально-естетичних переконань і цінностей. Їх види: усне, фронтальне опитування, контрольна робота, самостійна робота, програмовий контроль.

МЕТОДИКА — 1) сукупність взаємозв'язаних способів і прийомів доцільного здійснення будь-якої роботи; 2) розділ педагогіки, у якому обґрунтовано методи навчання, викладання певної навчальної дисципліни, виховання.

МЕТОДИСТ — фахівець з методики організації навчального процесу, працівник методичної установи, відповідальний за дотримання належної методики викладання навчальних дисциплін, за узагальнення й поширення досвіду кращих учителів і шкіл, за організацію методичної роботи з учителями і надання їм допомоги у проведенні навчально-виховної роботи.

МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ — сукупність дій, спрямованих на здобуття, систематизацію і поширення педагогічних знань: вивчення теорії, методики і практики; розробка методики (загальної, часткової, конкретної), здійснення опису і узагальнення досвіду, методичне керівництво, допомога, корекція.

МЕТОДИЧНА ДОПОМОГА — оперативна і перспективна робота методиста серед педагогів-практиків, викладачів, студентів, учнів, здійснювана у формі консультацій (тематичних, потокових, оперативних), роз'яснювальних бесід, виступів, навчальних занять, повідомлень, інфор-

мування, залучення до спільної діяльності, забезпечення методичними матеріалами.

МЕТОДИЧНИЙ МАТЕРІАЛ — навчальні, виробничо-навчальні видання, які містять вказівки, роз'яснення до певної теми, розділу чи окремих питань із навчальної дисципліни, певного виду практичної діяльності тощо. Його класифікують за періодичністю видання, адресатом, характером вміщеної інформації (графічний, текстовий, схематичний, плакатний), інноваційним потенціалом і функціональним призначенням: інформаційно-пропагандистський (методичний опис, анотація, коментарі, листівка, бюлетень, газета, інформаційно-методична виставка, реферат, довідник); організаційно-методичний (програми, інструктивно-методичний лист, методична записка, пам'ятка, методична розробка, тематична папка); прикладний (сценарій, картотека, каталог, плакат, графік, відеотека, фонотека, наочні посібники, задачник, збірник вправ тощо).

МИСЛЕННЯ — психічний процес узагальненого, опосередкованого відображення навколишнього світу шляхом налагодження зв'язків і відношень між предметами і явищами.

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ — взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою; збіги між навчальними предметами; дидактичний засіб, спрямований на комплексне, поглиблене, всебічне засвоєння найважливіших понять, явищ.

МОВЛЕННЯ — спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність.

МОЛОДЬ — соціально-демографічна група осіб, які мають специфічні соціальні й психологічні ознаки, переживають період становлення соціальної зрілості, формування менталітету, соціальної адаптації до світу дорослих. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 року, віковий ценз молоді становить 14–35 років.

МОРАЛЬ — система норм і принципів поведінки людей, їх ставлення один до одного і до суспільства.

МОРАЛЬНІСТЬ — відповідність поведінки людей нормам моралі.

МОТИВАЦІЯ — сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування.

МУЗЕЙ (грец. *μουσείον* — храм муз) — 1) культурно-освітній і науково-дослідний заклад, працівники якого збирають, вивчають, експонують та зберігають пам'ятки матеріальної і духовної культури, природничо-наукові колекції тощо; 2) приміщення такого закладу.

МУЗЕЙНА КУЛЬТУРА — сукупність знань, умінь і навичок поведінки особи в музеї, сприйняття інформації, яку відображають музейні пам'ятки, розуміння «мови музейної експозиції».

МУЛЯЖІ НАВЧАЛЬНІ (фр. *moulage*, від *moule* — формувати) — точне відтворення (з гіпсу, воску, пап'є-маше) будь-якого природного об'єкта з метою використання його в навчальному процесі.

НАВИЧКИ — набута здатність особистості виконувати цілеспрямовані дії автоматично, спеціально не спрямовуючи уваги на предмет дії.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА — нормативний документ у закладах освіти, у якому визначено зміст і обсяг знань, умінь і навичок з навчального предмета.

НАВЧАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ — чітко, послідовно, системно вибудований і відтворюваний процес навчання (алгоритм дій), спрямований на досягнення навчальної мети.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН — нормативний документ закладу освіти, згідно з яким здійснюється організація навчального процесу; навчальний план складають на підставі освітньо-професійної програми, у ньому визначено перелік і обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, форми проведення навчальних занять, їх обсяг (в годинах), графік навчального процесу, форми здійснення поточного і підсумкового видів контролю.

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК — навчальне видання, мета якого — поглибити, доповнити тему, розділ підручника з певної навчальної дисципліни, тому навчальний посібник частково замінює підручник.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ — дидактично обґрунтована система знань, умінь і навичок з відповідної науки для вивчення у навчальному закладі.

НАВЧАННЯ — діяльність, спрямована на засвоєння знань, набуття умінь і навичок. Основний засіб розвитку людини шляхом засвоєння теоретичного і практичного досвіду людства.

НАОЧНІСТЬ — засоби і предмети унаочнення теоретичних знань під час навчання; метод навчання, що ґрунтується на використанні наочності.

ОБ'ЄКТ — явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага; предмет наукового дослідження (спостереження), спеціальної зацікавленості.

ОБ'ЄКТИВНИЙ — той, що перебуває поза людською свідомістю і незалежно від неї, від волі, бажань людини; антонім – суб'єктивний.

ОПИТУВАННЯ — 1) метод збирання інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (усне опитування, інтерв'ю) чи опосередкованого (письмове опитування, анкетування) спілкування того, хто опитує, з респондентом; 2) метод перевірки засвоєння знань учнями.

ОПТИМІЗМ — світосприймання особи, сповнене бадьорості, життєрадісності, віри у краще майбутнє, в успіх; антонім — песимізм.

ОРАТОР — той, хто володіє мистецтвом виголошувати промови; промовець.

ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ — здатність і підготовленість особистості успішно здійснювати організаторську діяльність, якій властиві: комунікабельність, ініціативність, організованість, самостійність, емоційна врівноваженість.

ОСВІТА — сукупність знань, умінь і навичок, здобутих у процесі навчання; процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, розвиток творчих сил і здібностей особистості.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД — принцип педагогічної науки, що передбачає ставлення педагога до вихованця як до особистості, до самосвідомого, відповідального суб'єкта власного розвитку, суб'єкта виховної взаємодії.

ОСОБИСТІСТЬ — конкретна людина з погляду її культури, переконань, особливостей характеру, поведінки тощо; індивідуальність, особа.

ПАМ'ЯТЬ — здатність запам'ятовувати, зберігати і відтворювати у свідомості пережиті враження.

ПАНТОМІМІКА — виразні рухи людського тіла, які, поряд з мімікою, відтворюють внутрішні переживання.

ПАРАДОКС — думка, судження, які суперечать загальноприйнятим; нелогічний збіг обставин.

ПАСИВНІСТЬ — бездіяльність, байдужість до навколишньої дійсності.

ПАФОС — почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення; зовнішній вияв такого почуття.

ПЕДАГОГІКА (грец. *παιδαγωγική* — майстерність виховання) — наука про виховання, освіту й навчання.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ — найвищий рівень професійної компетентності педагога, що виявляється у його творчій діяльності, в удосконаленні прийомів і засобів навчання, виховання і розвитку особистості учня.

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА — система підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів для навчальних закладів усіх рівнів і типів.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ — почуття міри щодо застосування впливу на учнів, оптимальне врахування умов ситуації, її соціальних і педагогічних наслідків.

ПЕРЕВІРКА ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ — елемент (етап) процесу навчання, дотримання якого здійснюється згідно з принципами систематичності, послідовності контролю рівня знань учнів протягом навчального року; його види: поточна, тематична, перевірка, оцінювання у процесі навчальних занять; четвертне й річне оцінювання; перевідні й випускні экзамени.

ПЕРЕЖИВАННЯ — почуття, враження людини, які визначають її психічний стан у певний момент.

ПЕРЕКОНАННЯ — основна моральна настанова, яка визначає поведінку людини; тверда впевненість у тому, що ґрунтується на певній ідеї, світогляді.

ПІДРУЧНИК — навчальне видання, у якому викладено основи знань із певної навчальної дисципліни.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС — активне вмотивоване зацікавлення суб'єкта предметом пізнання, яке безпосередньо впливає на формування особисті дитини.

ПІЗНАННЯ — відображення у свідомості людини явищ реальної дійсності, їх сутності.

ПОВЕДІНКА — сукупність дій і вчинків; уміння поводити себе відповідно до узвичаєних норм і правил.

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА у школі — складова навчально-виховної роботи, одна із форм організації дозвілля учнів; здійснюється в позаурочний час органами дитячого самоврядування під керівництвом класного керівника, вихователя, організатора позакласної і позашкільної роботи; тісно пов'язана з навчально-виховною діяльністю під час уроків.

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА — навчально-виховні заходи в закладах, які здійснюють культурно-освітню роботу серед населення.

ПОЗАШКІЛЬНІ ЗАКЛАДИ — державні й громадські організаційні, інструктивно-методичні установи з позашкільної роботи з дітьми і підлітками. Їх діяльність в системі позашкільної освіти передбачає надання знань, формування умінь і навичок за інтересами, забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, підготовку до професійної і громадської активності, створює умови для соціального захисту й організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань і стану здоров'я учнів і слухачів. Розрізняють позашкільні заклади загального типу (палаці й будинки школярів, дитячі парки, дитячі сектори профспілкових клубів і палаців культури) і спеціалізовані (дитячі бібліотеки, театри, спортивні школи, станції юних натуралістів, техніків, туристів, дитячі залізниці, морські та річкові пароплавства, лісництва). Їх робота тісно пов'язана з навчально-виховним процесом у школі.

ПОЗИЦІЯ — точка зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії.

ПОКЛИКАННЯ — внутрішній потяг, здатність, схильність до певної справи, професії.

ПОНЯТТЯ — одна із форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності; сукупність поглядів на що-небудь, рівень розуміння певних проблем.

ПОРТФОЛІО (італ. *portafoglio* — портфель, від *porta* — носи і *foglio* — аркуш) — спосіб фіксування досягнень, накопичення даних про виконані роботи, напрацювання для оцінювання й самооцінювання за певний проміжок часу. Портфоліо може бути загальнодоступним або призначеним

лише для певного кола людей. Портфоліо вчителя — спосіб відображення його досвіду і професіоналізму.

ПОТРЕБА — стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства загалом, що виражає потребу в чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушієм їх активності.

ПОЧУТТЯ — психічні й фізичні відчуття людини; здатність відчувати, сприймати навколишнє середовище.

ПОЯСНЕННЯ — вербальний метод навчання, за допомогою якого вчитель розкриває сутність певного явища, закону, процесу.

ПРАКТИКА — 1) набутий досвід, сукупність навичок, конкретних знань у певній галузі діяльності; 2) у педагогіці — процес застосування і закріплення теоретичних знань учнями, студентами у виробничих умовах; стажування на певній роботі.

ПРАКТИКУМ — вид практичного навчання, заняття з якогось предмета (у школі, вищому навчальному закладі тощо); посібник з такого виду навчання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ — одна із форм організації навчальної діяльності, дидактична мета і форма проведення якого — застосувати теоретичні знання під час виконання практичних завдань, набути умінь і навичок.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ — здатність людини виконувати певну роботу, бути активним учасником трудових процесів.

ПРЕДМЕТНІ ГУРТКИ у школі — одна з основних форм позакласної роботи, яка сприяє збагаченню і поглибленню знань учнів з різних навчальних предметів, розвитку зацікавленості відповідними галузями науки, техніки, мистецтва, спорту тощо; важливий засіб розвитку творчих здібностей, формування навичок самостійної й дослідницької роботи.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ — процес представлення результатів діяльності (демонстрування, виступ, лекція) з метою інформувати, переконувати, надихати, мотивувати, представляти нову ідею чи продукт.

ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ — окремих крок, засіб застосування певного методу; сукупність операцій, дій, спрямованих на досягнення навчального результату.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ — основні положення дидактики, які визначають зміст, організаційні форми і методи навчального процесу.

ПРОФАНАЦІЯ — зневажливе, нешанобливе ставлення до того, що є загально визнаним; перекручування, спотворення, блюзнірство.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА — моральні принципи поведінки людини у сфері її професійної діяльності.

РЕВЮ (фр. *revue* — огляд) — естрадне або театральне видовище-огляд, у програмі якого окремі сцени, номери, різні за жанром, але об'єднані спільною, переважно злободенною темою.

РЕГРЕС — зворотній рух, повернення до старих, відкинутих форм, занепад, деградація; антонім — прогрес.

РЕЙТИНГ — максимально лаконічне оцінювання (цифрове чи буквене) стану, успішності чогось, когось.

РЕСПОНДЕНТ — особа, яка бере участь у соціологічних дослідженнях (опитуваннях), вивчаючи громадську думку щодо певних проблем (економічних, політичних, правових, екологічних, медичних тощо); той, хто відповідає на запитання анкети, і той, у кого беруть інтерв'ю; опитуваний.

РЕФЕРАТ — стислий письмовий виклад основних положень наукової праці, змісту книги, статті тощо.

РИТОР — 1) у давній Греції і давньому Римі — оратор і вчитель красномовства; 2) оратор, який має хист красномовця. У братських школах України, в духовних семінаріях дореволюційної Росії — учитель або учень у класі риторики.

РИТОРИКА — наука красномовства, ораторське мистецтво; навчальна дисципліна з теорії красномовства, ораторського мистецтва; підручник з цього предмета.

РОЗВИТОК — процес, результатом якого є зміна чого-небудь, зростання рівня, якості.

РОЗПОВІДЬ — усне повідомлення про події, що відбуваються у певній послідовності.

РОЗУМІННЯ — сприйняття, усвідомлення змісту чи значення висловленого, написаного.

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ — всебічний вияв особистістю своїх можливостей і здібностей.

САМОВИХОВАННЯ — систематична усвідомлена діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис характеру, позбавлення від негативних звичок.

САМОКОНТРОЛЬ — контроль над самим собою, своєю поведінкою, роботою, своїм станом.

САМООРГАНІЗАЦІЯ — самостійна організація різних видів діяльності, зокрема навчальної, денного розпорядку, робочого місця, самостійне досягнення мети.

САМООСВІТА — здобуття знань шляхом самостійного навчання, поза навчальним закладом.

САМООЦІНЮВАННЯ — оцінювання самого себе, своїх здобутків і недоліків.

САМОРОЗВИТОК — розумовий або фізичний розвиток людини завдяки самостійним заняттям, вправам.

САМОСТІЙНІСТЬ — вміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва; самостійні дії.

СВІДОМІСТЬ — процес відображення дійсності, який охоплює всі форми психічної діяльності людини й зумовлює її цілеспрямовану діяльність; здатність осмислено сприймати навколишній світ.

СВІТОГЛЯД — система поглядів на світ і місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності і до самих себе, а також їх переконання, ідеали, принципи пізнання, зумовлені цими поглядами.

СЕКЦІЯ — відділ або підвідділ установи, організації, товариства тощо, який має певну спеціалізацію.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ — форма групових занять з певної навчальної дисципліни або теми для студентів вищих навчальних закладів, учнів середньої школи тощо, які відбуваються під керівництвом викладача.

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ — сукупність вищих навчальних закладів освіти, у яких здобувають професійну підготовку фахівці за освітньо-кваліфікаційними рівнями відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей, а з часом удосконалюють свій науковий і професійний рівень шляхом перепідготовки і підвищення кваліфікації.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ — процес засвоєння й активного відтворення індивідом соціокультурного досвіду (соціальних норм, цінностей, зразків поведінки, ролей, настанов, звичаїв, культурної традиції, колективних уявлень і вірувань тощо).

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ — визначення людиною свого місця в суспільстві; пошук шляхів ефективного пристосування до нього; засвоєння норм, умов, вимог, оцінок типових соціальних ситуацій, факторів середовища і життєдіяльності; процес активного пристосування індивіда до середовища, результат цього процесу.

СОЦІАЛЬНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА — система державних та ініціативно-громадських заходів і дій, спрямованих на створення належних правових, економічних, організаційних та інших умов, прав і свобод для втілення можливостей дітей і молоді в різних сферах суспільного життя, для розвитку їх ініціативи, активності.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА — професійна діяльність з надання допомоги людям, соціальним групам у подоланні особистісних і соціальних труднощів шляхом підтримки, захисту, корекції й реабілітації.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ — сукупність соціальних, соціально-природних умов, обставин і ситуацій, які впливають на формування свідомості і принципів поведінки людини.

СОЦІАЛЬНІ ВЕРСТВИ — різновид одиниць поділу суспільства на основі однієї чи кількох природних або суспільних відмінностей (етнічних, демографічних, економічних, соціальних, політичних, правових, психологічних, релігійних тощо).

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ (морально психологічний клімат, психологічний клімат, психологічна атмосфера) — стан міжособистісних відносин, які сприяють (або перешкоджають) спільній продуктивній діяльності.

СПІЛКУВАННЯ — взаємодія людей, під час якої здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості у підтримці, солідарності, співчутті, дружбі тощо. Спілкування — необхідна умова формування, існування і всебічного розвитку особистості.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ — 1) цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, метод наукового

пізнання; потребує активізації психічних процесів особистості, особливо уваги й мислення; у науковому спостереженні важливу роль відіграють набуті знання, гіпотези, наявні прилади, задум і методичний досвід його здійснення; 2) науково-педагогічне спостереження — метод дослідження, який передбачає однозначність задуму, систему прийомів спостереження, об'єктивність (повторний контроль щодо застосування інших методів дослідження), може проводитись в умовах природних і експериментальних.

СПРИЙМАННЯ — процес відображення мозком предметів і явищ об'єктивного світу, які діють на органи чуття.

СТАТУС — певний стан чого-небудь; положення суб'єкта в системі міжособистісних відносин, що свідчить про його права, обов'язки і привілеї, про становище індивіда в суспільстві.

СТАТУТ — зведення правил щодо структури, функцій, завдань і порядку діяльності якої-небудь установи, організації тощо.

СТЕРЕОТИП — стале уявлення про що-небудь, усталений зразок сприйняття явищ дійсності.

СТИЛЬ ЖИТТЯ — сукупність зразків поведінки індивіда або групи людей у їхньому щоденному житті, зокрема в облаштуванні побуту, в організації робочого часу, проведенні дозвілля, у манері поводити себе, у ціннісних орієнтаціях.

СТРЕС — стан крайнього напруження організму внаслідок несприятливих зовнішніх або внутрішніх факторів.

СУБ'ЄКТИВНІСТЬ — суб'єктивне ставлення до чого-небудь, упереджений погляд на щось; брак об'єктивності.

СУБКУЛЬТУРА — система цінностей, установок, моделей поведінки, життєвого стилю певної соціальної групи.

СУДЖЕННЯ — думка, у якій стверджується наявність або відсутність властивостей у предметів, відношень між предметами, зв'язків між ситуаціями; виражається розповідним реченням.

ТАКТ — почуття міри, правильне розуміння або оцінювання явищ дійсності; культура поведінки, уважне ставлення до оточуючих.

ТАЛАНТ — особливі природні здібності людини; хист, обдарування.

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ — індивід, якому притаманні творчі здібності і прагнення створювати і відкривати нове.

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ — здібності, які забезпечують успішну творчість, створення продуктів духовного або матеріального життя, що характеризуються новизною, оригінальністю, унікальністю.

ТВОРЧИСТЬ ПЕДАГОГІЧНА — оригінальне і високоефективне вирішення навчально-виховних завдань; діяльність і особистісні якості педагога — ініціатива, активність, інноваційність, натхнення, самовдосконалення, спрямовані на вдосконалення педагогічного процесу; виявляється у проведенні навчальних занять, роботі над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, у проектуванні особистості учня, виробленні стратегії і тактики педагогічної діяльності з розвитку особистості.

ТЕЗИ — стисло сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті тощо.

ТЕМПЕРАМЕНТ — сукупність психічних особливостей, властивих людині, які виявляються в її поведінці, впливають на її життєву активність; здатність до внутрішнього піднесення.

ТЕСТ (англ. *test* — випробовування) — коротке стандартне завдання, метод випробування, що застосовується у різних галузях науки для кількісної характеристики певних явищ.

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ — обладнання й апаратура, яку застосовують у навчальному процесі для підвищення його ефективності: дидактична техніка (проектори, магнітофони кіно-, діапроектори, відеоманітофони, радіо, телебачення, лінгафонне обладнання, комп'ютери), носії навчальної інформації — аудіовізуальні (лат. *audio* — слухаю, *vidio* — бачу) або екранно-звукові засоби навчання: діафільми, діапозитиви, кінофільми, мультиплікаційні фільми, навчальні радіо- й телепередачі, відеозаписи, фонозаписи тощо. Залежно від дидактичного призначення аудіовізуальні засоби використовуються як джерело знань, посібник для самостійної роботи, засіб ілюстрації, повторення та систематизації знань, умінь і навичок учнів.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (лат. *tolerantia* — терпіння) — поблажливість, терпимість, повага думок, поглядів, вірувань інших людей.

ТРЕНІНГ — (англ. *Train* — навчати, виховувати) — метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь, навичок, соціальних

установок тих, хто навчається; сприяє розвитку компетентності міжособистісної, професійної поведінки, культури спілкування між учасниками освітнього процесу.

УЗАГАЛЬНЕННЯ — загальний висновок на основі поєднання спільних ознак, особливостей.

УМІННЯ — здатність належно виконувати що-небудь, здобута на основі досвіду, знання усвідомлена дія, адекватна меті і змісту навчального матеріалу. Ознака сформованого вміння — здатність переносити відомі їм навчальні або розумові дії (прийоми) у нову ситуацію, застосовувати їх для вирішення навчальних завдань. Аналіз структури вмінь (елементарні, прості й складні) дає змогу дотримуватися послідовності й наступності процесу навчання загалом.

УНІВЕРСИТЕТ — багатопрофільний заклад вищої освіти, у якому здійснюється підготовка висококваліфікованих кадрів в галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук; здійснюються фундаментальні та прикладні наукові дослідження; провідний науково-методичний заклад, який має розвинену інфраструктуру наукових і науково-виробничих підприємств і установ, високий рівень кадрового, матеріально-технічного забезпечення.

УРОК — навчальне заняття; певний проміжок часу, відведений для заняття з окремого предмета; основна одиниця освітнього процесу тривалістю 45 хв., здійснюється за планом роботи і з відповідним складом учнів (класом); універсальна форма пізнавальної і виховної роботи в навчальній і в культурно-дозвіллевій діяльності з дітьми, юнацтвом і дорослими.

УЯВА — своєрідна форма відображення дійсності, психічний процес, завдяки якому створюються нові образи (уявлення) на основі попереднього досвіду.

УЯВА ТВОРЧА — процес творчості, створення нових ідей, рішень, теорій.

УЯВЛЕННЯ — чуттєво-наочний образ предметів, явищ дійсності, що зберігається і відтворюється у свідомості людини поза безпосереднім впливом їх на органи чуття.

ФАКТ — реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує; незаперечна річ; приклад, випадок.

ФАКУЛЬТАТИВ — позапрограмний, необов'язковий навчальний предмет, який опановують здобувачі середньої чи вищої освіти за бажанням, прагнучи поглибити свої знання.

ФАНТАЗІЯ — творча уява, мрія; нічим не обґрунтована думка, вигадка.

ФЕНОМЕН — (із грец. *φαινόμενον* — явище) — явище; незвичайне, виняткове явище, рідкісний факт; людина з рідкісними здібностями, властивостями, схильностями.

ХАРАКТЕР — сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що виявляються у поведінці й діяльності; вдача.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНА — документ про поведінку й успішність учня, його позаурочну і громадську діяльність, зацікавлення, схильності, уподобання, фізичний і розумовий розвиток, дисциплінованість і моральні риси.

ХАРИЗМА — високий авторитет обдарованої особистості; здатність впливати на оточуючих.

ХРЕСТОМАТІЯ — збірник вибраних творів або фрагментів із них, укладений як навчальний посібник.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ — вибіркова, відносно стійка система інтересів і потреб особистості, зорієнтованих на певні соціальні цінності; формуються під час практичного засвоєння індивідом соціального досвіду і виявляються у переконаннях, інтересах, потребах, ситуаціях життєвого вибору тощо.

ЧЕСНІСТЬ — одна з основних людських чеснот, моральна якість, зорієнтована на правдивість, принциповість, вірність обв'язку. Виховання чесності у дітей є частиною здійснюваного родиною і школою морального виховання. Важливу роль у цьому відіграє приклад старших. Виховання чесності тісно пов'язане з формуванням у школярів правдивості й принциповості.

ЧИТАННЯ — 1) сукупність практик і процедур роботи з письмовим текстом для сприйняття, розуміння і засвоєння інформації; 2) цикл доповідей, лекцій, виступів читців з певних питань; їх різновиди: філософські, педагогічні, літературні читання. Рівні проведення заходу — шкільні, університетські, міські, обласні, всеукраїнські, міжнародні тощо.

ШКОЛА — навчальний заклад загальної освіти і виховання молодого покоління; приміщення, у якому міститься такий заклад.

ЮНЕСКО (англ. UNESCO; United Nations Educational Scientific Cultural Organisation — Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) — міжурядова організація, спеціалізована установа ООН, створена з метою сприяння справі миру й безпеки шляхом розвитку співробітництва між країнами в галузі освіти, науки й культури. Основні напрями роботи: боротьба з неписьменністю, розвиток освіти, підготовка кадрів, дослідження національних культур, поширення їх досягнень, охорона навколишнього середовища й пам'яток культури.

Я-КОНЦЕПЦІЯ — відносно стійка, усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, які він переживає як неповторні і на основі яких вибудовує свою взаємодію з іншими людьми, виробляє ставлення до себе.

Словник укладено за такими матеріалами:

1. Словник української мови / Ін-т. мовознавства АН УРСР / під ред. І. К. Білодіда : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремін. Київ : Юрінком Інтер, 2008 1040 с.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

4. Герчанівська П. Е. Культурологія: термінологічний словник / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2015. 439 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК ДО ТЕМИ 1.1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ У 2018/2019 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

ДОДАТОК ДО ЛИСТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІД 03.07.2018 Р. №1/9-415¹

Предмети художньо-естетичного циклу в школі спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

У 2018/2019 навчальному році загальну мистецьку освіту в основній школі учні опануватимуть за програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Мистецтво. 5–9 класи» (авт. Л. Масол та ін.) (оновлена), затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів», яка реалізується за рахунок годин, визначених типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (наказ МОН від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказами МОН від 29.05.2014 № 664, від 12.12.2014 № 1465, від 07.08.2015 № 855). Вона вміщує три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво». Цілісна структура програми передбачає наскрізну тематику та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу.

Наголошуємо, що для формування в учнів мистецьких компетентностей і реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програми предме-

¹ Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415 // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура) : наук.-метод. журн. 2018. № 8 (116). С. 4–7.

ти художньо-естетичного: музичне мистецтво, образотворче мистецтво, інтегровані курси «Мистецтво» та «Художня культура» мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного, вчитель образотворчого мистецтва, вчитель художньої культури) (лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9-298).

Мистецька освіта учнів старшої школи здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

— учні 11-х класів навчатимуться за програмами «Художня культура» (рівень стандарту, академічний, профільний рівні) та «Естетика» та відповідними типовими навчальними планами (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня»);

— учні 10-х класів — за навчальними програмами «Мистецтво» (рівень стандарту, профільний рівень) та відповідними типовими навчальними планами (накази МОН від 11.07.2017 № 995 «Про типові навчальні плани для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів», від 24.11.2017 № 1541 «Про внесення змін до наказу МОН від 11.07.2017 № 995»).

Звертаємо увагу, що реалізація змісту освіти, визначеного державним стандартом, у 10 класі на рівні стандарту здійснюватиметься, щонайперше, через базові та вибірково-обов'язкові предмети. До вибірково-обов'язкових належать навчальні предмети «Мистецтво» (освітня галузь «Мистецтво») та «Інформатика» й «Технології» (освітня галузь «Технології»). З них учень (учениця) має обрати два предмети, які він (вона) обов'язково опановуватиме впродовж навчання у старшій школі: один — в 10-му, інший — в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети, діляться між двома обраними предметами).

Навчальні предмети	10-й клас (кількість годин)	11-й клас (кількість годин)
Вибірково-обов'язкові предмети (Інформатика, Технології, Мистецтво)	3	3

Тобто, за умови вибору учнем (ученицею) навчального предмета «Мистецтво» для вивчення у старшій школі (рівень стандарту), його годинний розподіл розраховується так: 10 (або 11) клас — 3 години на тиждень; або 10–11 клас — по 1,5 години на тиждень відповідно у кожному навчальному році.

Профільне навчання у старшій школі передбачає можливість вивчення профільних предметів з різних освітніх галузей. Профіль формується закладом освіти з урахуванням можливостей забезпечення його якісної реалізації. У закладах загальної середньої освіти, що обрали мистецький профіль, навчальний предмет «Мистецтво» є профільним з відповідним годинним навантаженням: 5 годин у 10-му класі, 5 годин — в 11-му класі.

У 2018/2019 навчальному році учні 10-х класів навчатимуться за навчальними програмами «Мистецтво. 10–11 класи. Рівень стандарту» та «Мистецтво. 10–11 класи. Профільний рівень» (автори Абрамян Т. О., Аристова Л. С., Гайдамака О. В., Гараздовська М. Т., Гречана О. І., Гурин О. М., Новикова Н. В., Пірог А. Г., Просіна О. В.), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу навчальним програмам для учнів 10-11 класі закладів загальної середньої освіти». Програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу зумовило рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами певного навчального предмета, зокрема мистецтва. У програмах «Мистецтво. 10–11 кл.» окреслено сутність предметних мистецьких (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметних естетичних компетентностей, які щонайперше формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетенцій — знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, — відповідно до яких згруповано розділ програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів». Розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як система умінь (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (якостей, що виявляються у поведінці особистості в певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо): компетентності спілкування рідною / державною, іноземною мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; компетентність уміння вчитися впродовж життя; компетентності ініціативності і підприємливості; соціальна та громадянська компетентності; компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури; компетентність екологічної грамотності і здорового життя. Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмета «Мистецтво».

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у зміст навчальних програм введено наскрізні змістові лінії — соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство загалом, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Особливості їх реалізації зазначено у пояснювальних записках до програм. Окремо наголошуємо, що реалізація змісту наскрізних змістових ліній має бути педагогічно коректною і доцільною та втілюватися тільки через відповідні мистецькі трактування, приклади і методи навчання.

Зміст програми рівня стандарту репрезентує складову цілісної моделі загальної мистецької освіти (за Л. Масол). Вона розкриває можливість ознайомлення дитини зі світом мистецтва через провідні засади, притаманні різним видам мистецтва: мова мистецтва (початкова школа); жанри та стилі мистецтва (основна школа). У старшій школі на основі цих «трьох китів» учні знайомляться з різними культурами і мистецтвом світу.

Програма рівня стандарту реалізує вимоги державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (культурологічна змістова лінія освітньої галузі «Мистецтво»). Тематична структура програми розкриває особливості мистецтва культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабомусульманського, європейського (в тому числі, мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва).

При цьому, наголошуємо, що навчальна програма дає можливість вчителю, орієнтуючись на вимоги та тематику, самостійно визначати обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми навчальної програми, за необхідності — змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Якісна реалізація змісту програми «Мистецтво. Рівень стандарту» в 10 класі потребує її методичного тлумачення, враховуючи певну новизну навчального предмета і ймовірних ризиків (у зв'язку з тематикою курсу) щодо застосування великого обсягу інформаційного матеріалу в межах визначеного часу.

Щонайперше, слід наголосити, що місія курсу: захопити учнів мистецтвом різних регіонів світу, виявити найхарактерніші ознаки мистецтва кожного регіону, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, більш ширше познайомитися з мистецькими шедеврами, найбільш яскравими художніми явищами, характерними саме тому чи тому культурному регіону, є «візитівками» його мистецтва. Тільки на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

3-поміж найважливіших позицій викладання мистецтва в 10 класі, на яких має базуватися методичний арсенал учителя, такі.

Добір творів мистецтва. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу, добору навчального художнього матеріалу. Особливістю навчальної програми є варіативність художнього змісту: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання учнями, орієнтуючись на навчальну тематику, критерій їх високої художньої якості, репрезентативність художньо-регіональної специфіки, цікавість для учнів і відповідність їх віку. Зокрема, для реалізації змісту необхідно обирати твори і види мистецтва, що репрезентують найхарактерніші мистецькі ознаки, що, по суті, є мистецькими візитівками того чи іншого культурного регіону світу.

Для реалізації практичної спрямованості курсу вчитель має передбачити час для виконання учнями художньо-практичних (зокрема проєктних) завдань, враховуючи програмні вимоги, інтереси й потреби учнів цього віку. Тому провідними видами діяльності в контексті опанування мистецтва є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та творче самовираження здобувача освіти, що реалізується через виконання мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних) та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фотота відеозйомці тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо збалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перетворити курс «Мистецтво» у старшій школі в суто інформативний, не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому — на видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

Тому під час структурування змісту мистецької освіти у 10 класі, рівень стандарту (зокрема створення поурочних календарно-тематичних планів) вчителю необхідно дотримуватися балансу усіх видів діяльності здобувачів освіти: визначаючи час на пізнання мистецтва (знайомство з новим навчальним матеріалом, сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних

екскурсії тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їх потреб та нових ідей у соціумі.

Для реалізації вищезначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними. Адже сьогодні вчитель — це не тільки транслятор певної кількості знань й інформації, а партнер по опануванню світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід з монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з проблемними, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва.

Для реалізації ідей профільного навчання та надання можливостей вибору учнями набути певні мистецькі вміння з улюбленого виду діяльності програма «Мистецтво. 10-11 класи. Профільний рівень» має дві складові: пізнавальну (2 години на тиждень), що реалізує вимоги культурологічної змістової лінії державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і є обов'язковою для опанування усіма учнями, та художньо-практичну (3 години на тиждень), що репрезентована варіативними модулями, спрямованими на формування умінь з обраного (-их) виду (-ів) мистецької діяльності.

Тематична структура та зміст пізнавальної складової програми є аналогічною навчальній програмі «Мистецтво. Рівень стандарту» і реалізується відповідно до рекомендацій, означених вище.

Художньо-практична складова вміщує варіативні модулі, які дають можливість навчальному закладу згідно з потребами й інтересами учнів; умовами, кадровим та матеріально-технічним забезпеченням обрати вид (види) мистецької діяльності для поглибленого опанування учнями його змісту, набуття ними умінь та навичок з обраного (их) виду (ів) діяльності.

Звертаємо увагу, що зміст модуля (-ів) може бути не синхронізовано зі змістом пізнавальної складової, а спрямовано безпосередньо на опанування учнями певних мистецьких умінь і навичок.

З-поміж запропонованих модулів: спів (сольний, ансамблевий, хоролий), музичний інструмент (бандура, гітара, баян тощо / ансамбль, оркестр), графіка, комп'ютерна графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, основи дизайну, хореографія (класична, народна,

бальна, сучасна — за вибором), театральне мистецтво, фотомистецтво, мистецтво кіно, мистецтво театру і кіно (проектна діяльність), мистецтво рідного краю. Звертаємо увагу, що протягом навчання в старшій школі (10–11 класи) учні можуть опановувати зміст декількох модулів. Мінімальний час навчання за одним модулем — 1 семестр.

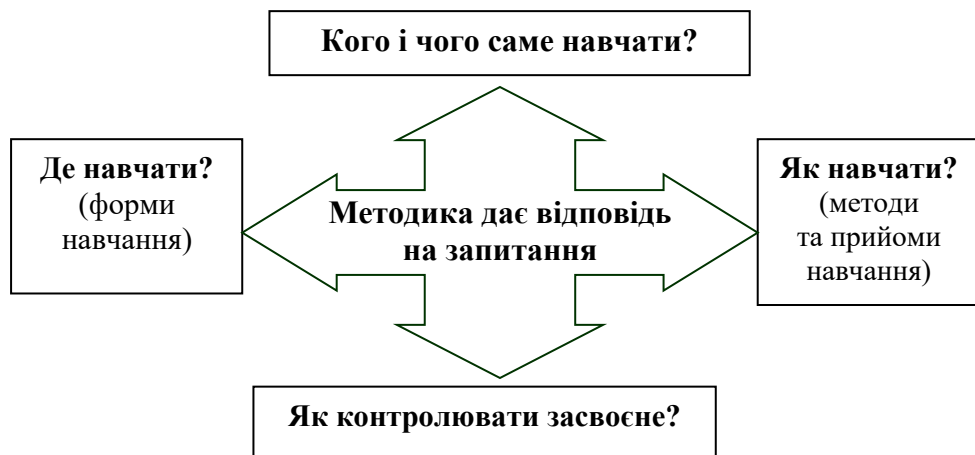
Запропонований програмою зміст та очікувані результати дають можливість вчителю самостійно складати детальний календарно-тематичний план з урахуванням вимог навчальної програми (модуля) та обраної тривалості реалізації модуля (1, 2, 3, 4 семестри), його художньо-змістове і практичне наповнення; обирати найбільш ефективні форми організації навчального процесу, технології та методики для формування умінь з обраного виду мистецької діяльності.

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень. Тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня (учениці) та його (її) ставлення до опанування предмета. Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Проте для створення об'єктивності системи оцінювання перевірка має інтегрувати з одного боку досягнення учнів у різних видах діяльності, з іншого — їх ставлення до предмета, активність та ініціативність, що дасть можливість ефективніше відслідкувати особистісний зріст учня (учениці), оцінити його (її) роботу в освітній діяльності і саморозвитку. Саме тому індивідуальний і диференційований підходи до оцінювання мають надзвичайно важливе значення.

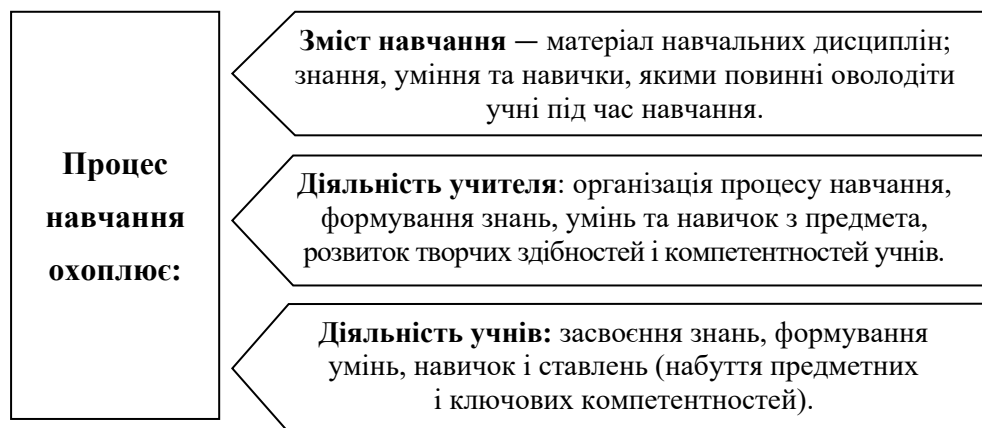
До основних видів оцінювання належать: поточне, тематичне і підсумкове (семестрове і річне). Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та оцінювання результатів спільної діяльності за попередньо визначеними критеріями та художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою.

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена в Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН України. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта», газету «Шкільний світ» та ін.

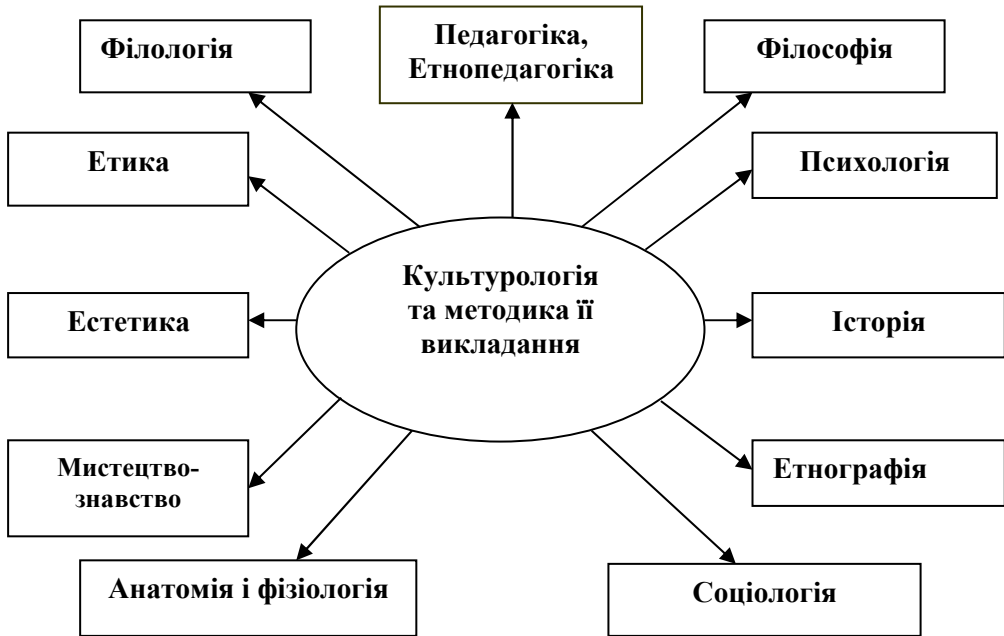
ДОДАТОК ДО ТЕМИ 1.2. КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ



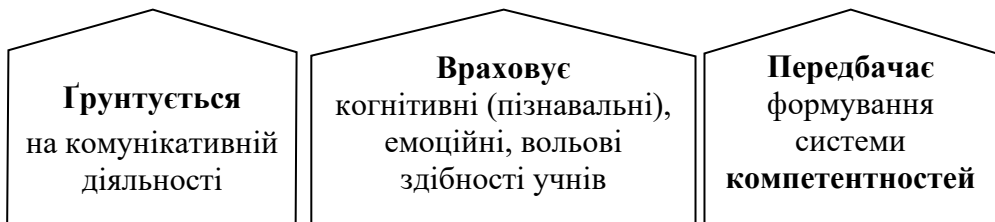
ПРЕДМЕТ МЕТОДИКИ



Зв'язок культурології та методики її викладання з іншими науками



Особистісно-зорієнтований підхід до навчання



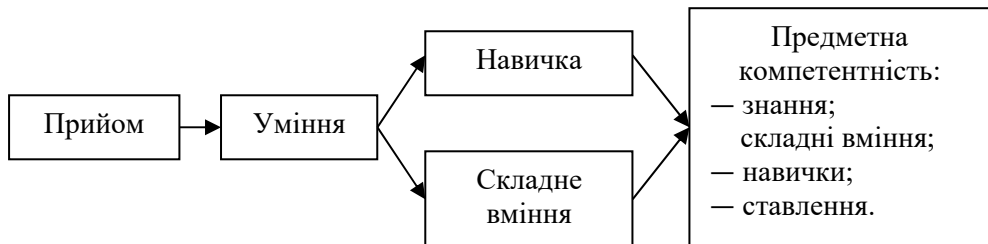
ДОДАТОК ДО ТЕМИ 1.3. ПІЗНАВАЛЬНІ ВМІННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ОСНОВНІ ВИДИ СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ДО НАВЧАННЯ¹



ІНДИВІДУАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Зв'язки між поняттями: прийом, уміння, навичка, предметна компетентність, у вигляді схеми:

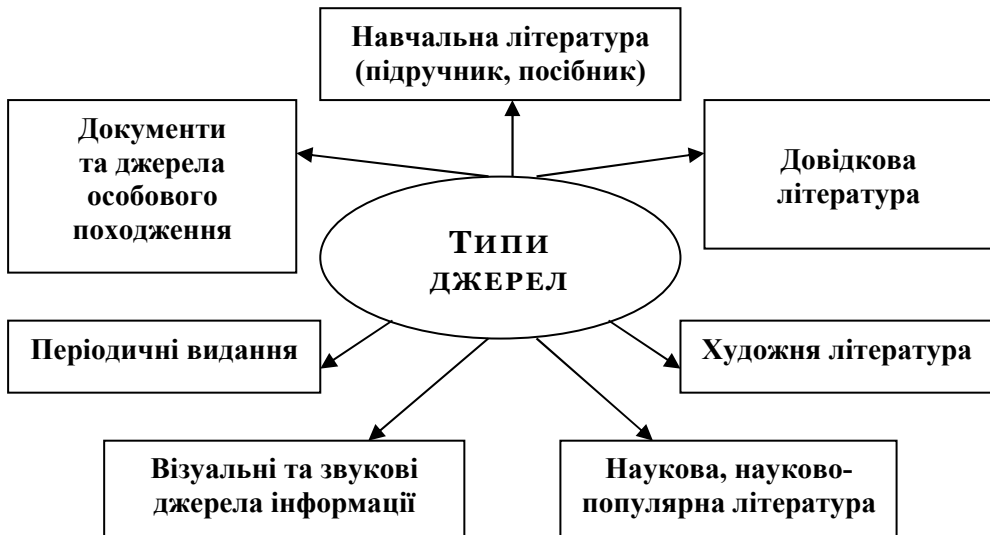


¹ Далингер В. А. Познательный интерес учащихся и его развитие в процессе обучения математике. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poznavatelnyy-interes-uchaschihsya-i-ego-razvitiye-v-protseesse-obucheniya-matematike/viewer> (дата обращения: 18.12.2019).

ДОДАТОК ДО ТЕМИ 1.4.
ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Компонент	Складники компонента		
	Текстовий	Основний текст	Додатковий текст
	За змістом: — вступний; — інформаційний; — завершальний. За характером: — опис; — оповідання; — пояснення; — проблемний виклад.	1. Документи. 2. Науково-популярні тексти. 3. Художні тексти.	1. Посторінковий словник. 2. Пояснення у дужках усередині основного тексту. 3. Підписи до ілюстрацій. 4. Дані про документи та їх авторів.
Позатекстовий	Ілюстрації	Методичний апарат	Апарат орієнтування
	Зображувальні: — малюнки; — репродукції; — документальні зображення. Умовно-графічні: — карти; — карти-схеми, — плани; — схеми; — креслення; — лінії часу.	1. Запитання і завдання: — відтворюючі; — перетворюючі; — творчо-образні; — проблемні. 2. Текстові таблиці: — хронологічні; — синхроністичні; — порівняльно-узагальнюючі; — конкретизуючі; — ілюстровані. 3. Опорні схеми (структурно-логічні). 4. Плани-схеми, пам'ятки-алгоритми. 5. Тести для самоконтролю.	1. Загальний зміст. 2. Рубрикація і тематичні символи. 3. Сигнали-символи (пиктограми). 4. Виділення в тексті (курсивом, жирним шрифтом тощо). 5. Словники і покажчики: — понять, — дат, — імен. 6. Глосарії. 7. Колонтитули, шмуцтитули. 8. Бібліографія.

**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 1.5.
ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ ДЖЕРЕЛ
У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН**



ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ВІЗУАЛЬНИМ ДЖЕРЕЛАМИ

Пам'ятка для вчителя

1. На початку роботи з візуальними джерелами учням необхідно повідомити алгоритм роботи з ними.
2. Запитання й завдання мають бути сформульовані чітко і послідовно.
3. Будь-яке зображення має з'являтися перед очима учнів безпосередньо у той момент уроку, коли починається робота над ним.
4. Роботу з візуальними джерелами необхідно розпочинати із виконання простих завдань (опис зображуваного, наведення прикладів) і поступово переходити до більш складних — порівняння, узагальнення, обґрунтування, аналіз, висновки тощо.

Пам'ятка для учня

1. Уважно розгляньте картину (портрет, світлину). Що зображено? (Хто зображений?)
2. Хто автор? Назвіть його статус, національність.
3. Яка назва твору?
4. Наскільки зображене співвідноситься із його назвою?
5. Назвіть і охарактеризуйте час створення мистецького об'єкту. Коли відбувалися зображувані події? Що відомо про зображуваних людей, об'єкти, предмети тощо?
7. Висловіть своє ставлення до зображеного на картині (портреті, світлині).

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ПИСЕМНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Пам'ятка для вчителя

1. Роботу починати з використання невеликих, нескладних описових фрагментів джерел.
2. Перед ознайомленням учнів із документом необхідно поставити завдання: визначити головну ідею документа.
3. Після ознайомлення учнів з документом, запропонуйте оцінити його достовірність, сформулювати свої висновки.

Пам'ятка для учня

1. Ознайомтесь із джерелом та визначте його зміст і головну ідею. Що це за документ?
2. З'ясуйте, хто автор цього джерела. Який статус має ця людина? До якої національної, етнічної культури належить цей автор?
3. Визначте час створення джерела. Чи був документ написаний безпосередньо під час події, чи згодом?
4. Охарактеризуйте описані в джерелі явища, події, людей. Чи достовірною є наявна в джерелі інформація? Які характерні риси епохи відображено в документі? Чи є в документі якісь твердження, фрази, що свідчать про уподобання автора, його точку зору?
5. Зробіть свої висновки.

РОБОТА З ПЕРШОДЖЕРЕЛАМИ

Алгоритм самостійного опрацювання культурологічного джерела (статті) наукового, науково-популярного змісту.

1) **Ознайомлення** — перше прочитання статті, перші враження від прийнятого. Наскільки відома чи нова для вас ця тема? Що у змісті джерела здалося складним або незрозумілим, що, навпаки, — особливо цікавим, значущим?

2) **Зосереджене читання** із виокремленням у тексті понять, тлумачень, прикладів, обґрунтувань, висновків автора.

3) **Перечитування** теоретичних положень та короткий запис найголовнішого (тезування).

4) **Рефлексія** — запис своїх думок, виокремлення тих, що стосуються культурологічного змісту статті.

5) **Осміслення** (для вчителя) дидактичних можливостей застосування джерела: де, коли, у якій формі, відповідно до якої навчальної теми можна використати цей матеріал? Як застосувати джерело у позаурочній практиці? Якими методами або прийомами скористатися для отримання максимального освітньо-виховного результату.

**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 1.6.
МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ В МЕТОДИЦІ
ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**



ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ З МОВОЮ, ЛІТЕРАТУРОЮ, МУЗИЧНИМ МИСТЕЦТВОМ

Міжпредметні зв'язки з мовою на уроках мистецтва можуть здійснюватися за допомогою словникової роботи, необхідно вивчати терміни, працювати з прислів'ями, метафорами, порівняннями. Наприклад, під час вивчення теми «Живопис та графіка» звертайте увагу на опрацювання таких понять як: «характер», «індивідуальність», «щастя». На уроці з вивчення «Іконопису доби Київської Русі» варто опрацювати терміни: «віра», «релігія», «аскет». Учні можуть добирати прикметники-означення до цих слів. На уроці «Паркова культура» запропонуйте учням підготувати «Вечір чаювання у японському стилі». На підсумкових уроках з мистецтва учні можуть розгадувати кросворди із застосуванням раніше вивчених термінів і понять.

Міжпредметні зв'язки з літературою на уроках мистецтва потребують аналізу творів української класики (прозових, поетичних), опрацювання їх змісту, сюжету, головних образів. Корисним буде звернення до фольклорних джерел: цитування календарно-обрядових, родинно-побутових пісень, казок, прислів'їв, приказок тощо.

Метод демонстрації передбачає такі прийоми:

— **Художнє читання** (виконання віршів, уривків з літературних творів). Вимогою до виконання літературних творів є артистизм, володіння голосом, мімікою, жестами. Наприклад, на уроці «Музично-поетична творчість Г. С. Сковороди» учні можуть прочитати текст сатиричного канту «Всякому городу нрав і права» зі збірки поета «Сад божественних пісней». Щоб учні запам'ятали та відтворили навчальну інформацію варто використовувати нескладні запитання: («Назвіть...»), «Розкажіть про особливості...»), «Пригадайте...»), «Що означає...»), «Наведіть приклади...»), «Поясніть, як ви розумієте...»). Прикладами також можуть стати твори: «Зодчі» Д. Кедрина (урок «Образ в архітектурі»), «Чорні блюзи» Ленгстона Х'юза (урок «Народження джазу»), «Пісня про чесну бідність» Р. Бернса (урок «Падіння піднесеного») та інші.

— **Перевтілення** — дія в образі персонажа. Під час використання цього прийому бажано враховувати історичні та національні особливості мовлення, поведінки, темпераменту персонажа, у який перевтілюється учень. Бажано доповнити образ елементами костюма, гримом, реквізитом.

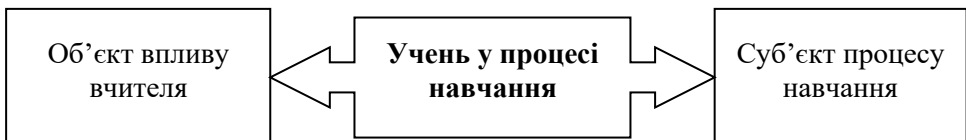
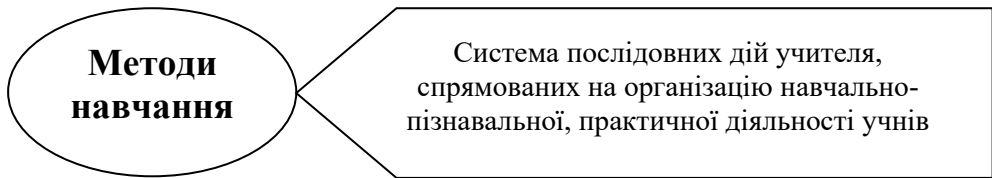
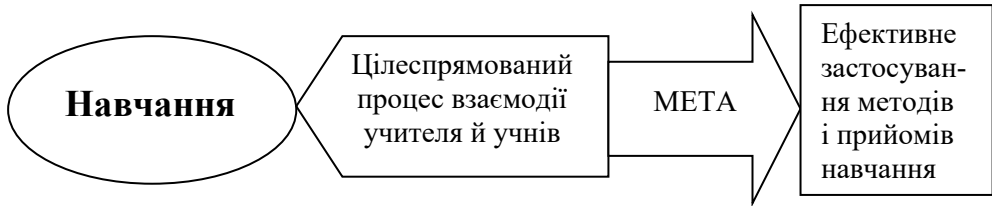
— **Драматизація** — гра, яка будується з опорою на сюжетну схему будь-якого літературного твору або казки. Залучення дітей до процесу драматизації створює умови для «ефекту проникнення» у художній

світ різних епох, відтворює атмосферу й середовище певного часу. Використання прийому драматизації може впливати на форму самого уроку, перетворюючи звичайне заняття на урок-розслідування (урок «Таємниця старого зошита» — творчість Й. С. Баха), урок-суд («Суд над мудрістю» — давньогрецька філософія, «О, зупинись, чудова мить...» — французький імпресіонізм), урок-мандрівку («Про що мовчить сфінкс» — культура давнього Єгипту). Особливо доцільно використовувати прийом драматизації на уроках з мистецтва, присвячених театру: «Театр давньої Греції», «Хто обертає Глобус?» — театр В. Шекспіра, «Витівки пана де Мольєра».

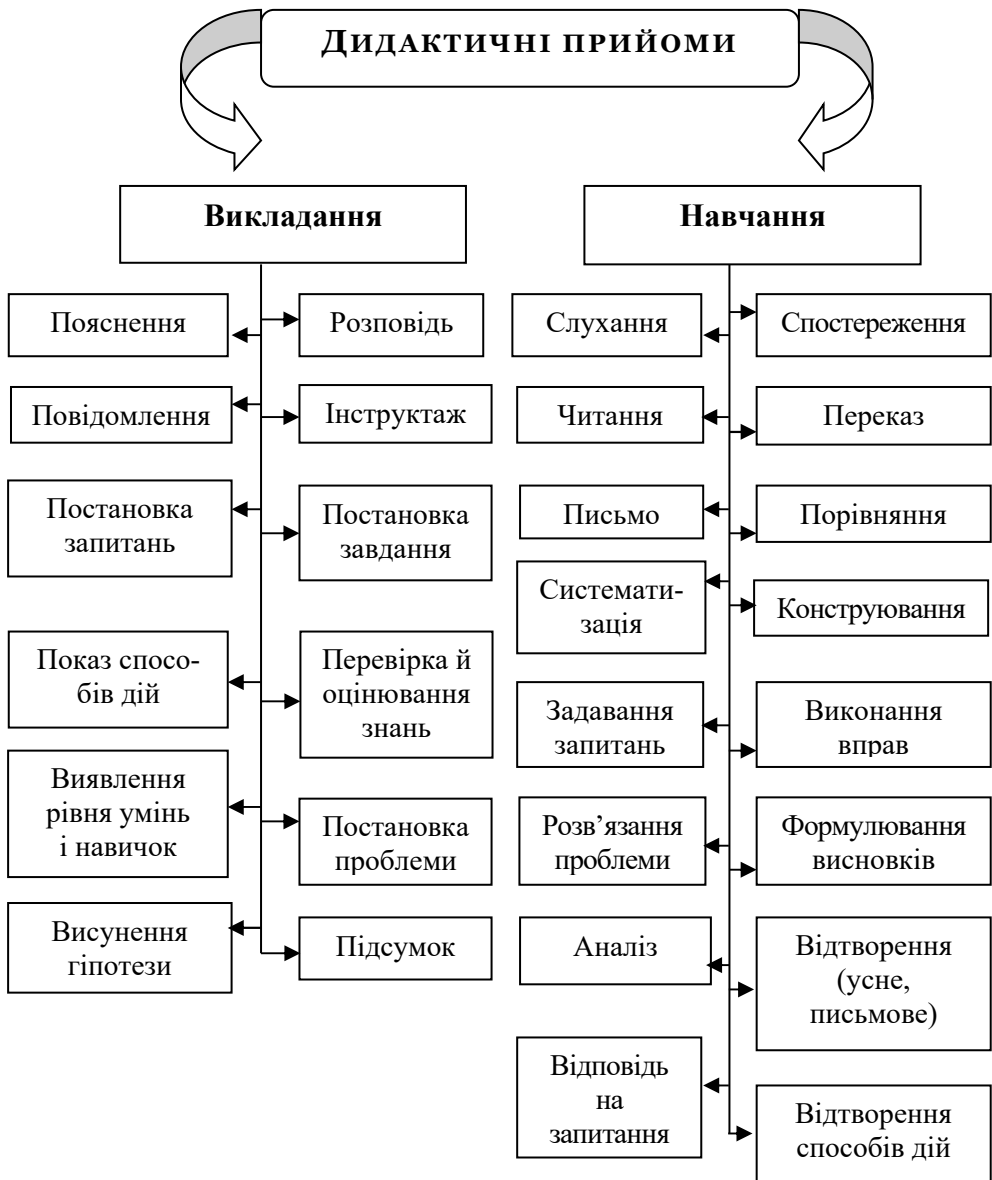
Застосування міжпредметних зв'язків з музичним мистецтвом на уроках художньої культури та мистецтва має свої особливості. У більшості випадків музика використовується як «фон» для підсилення образного сприйняття матеріалу, що вивчається. Музичний твір, або його фрагмент стає своєрідним «диригентом сприйняття» та емоційно спрямовує потік інформації, яку учні мають засвоїти.

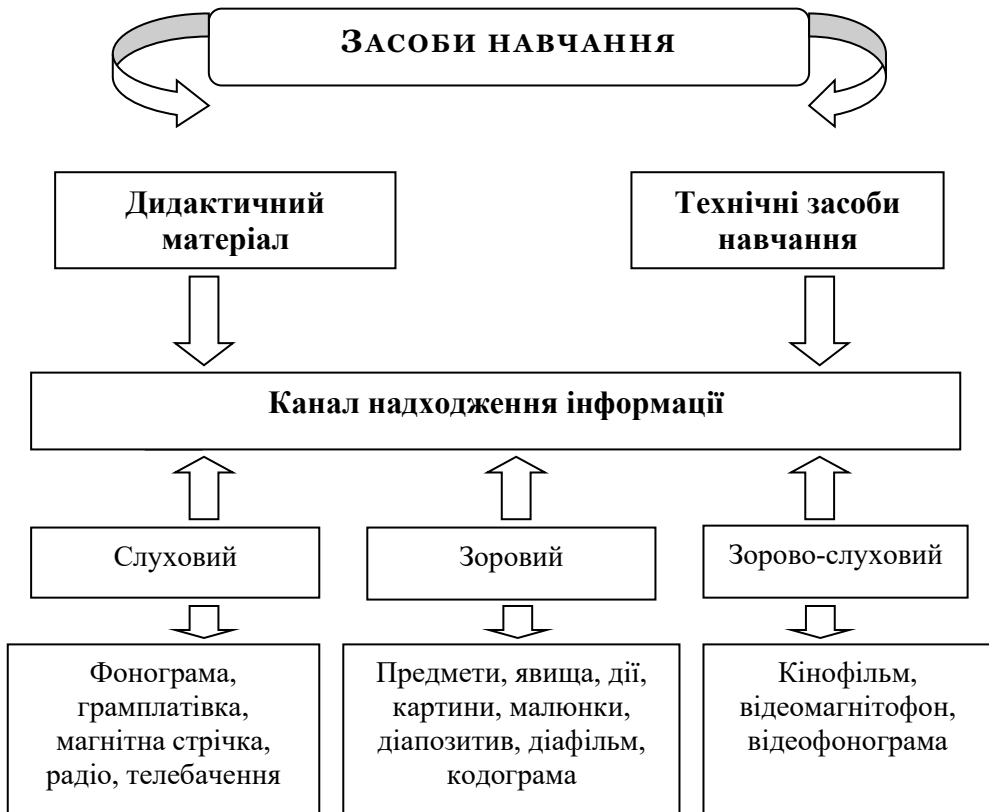
Учитель може підбирати для учнів навчальний матеріал відповідно до теми; запропонувати для прослуховування яскраві приклади етнічної музики, сольного вокалу, а також фрагменти з творів видатних композиторів: «Реквієм» В. А. Моцарта; симфонії — Дев'яту Л. ван Бетховена, «Фантастичну» Г. Берліоза, Четверту Г. Малера, П'яту Д. Шостаковича; оперу «Кармен» Ж. Бізе; Другий концерт для фортепіано з оркестром С. Рахманінова тощо. Цікавим методичним прийомом може стати залучення учнів до розучування музичних творів.

**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 2.1.
МЕТОДИ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**





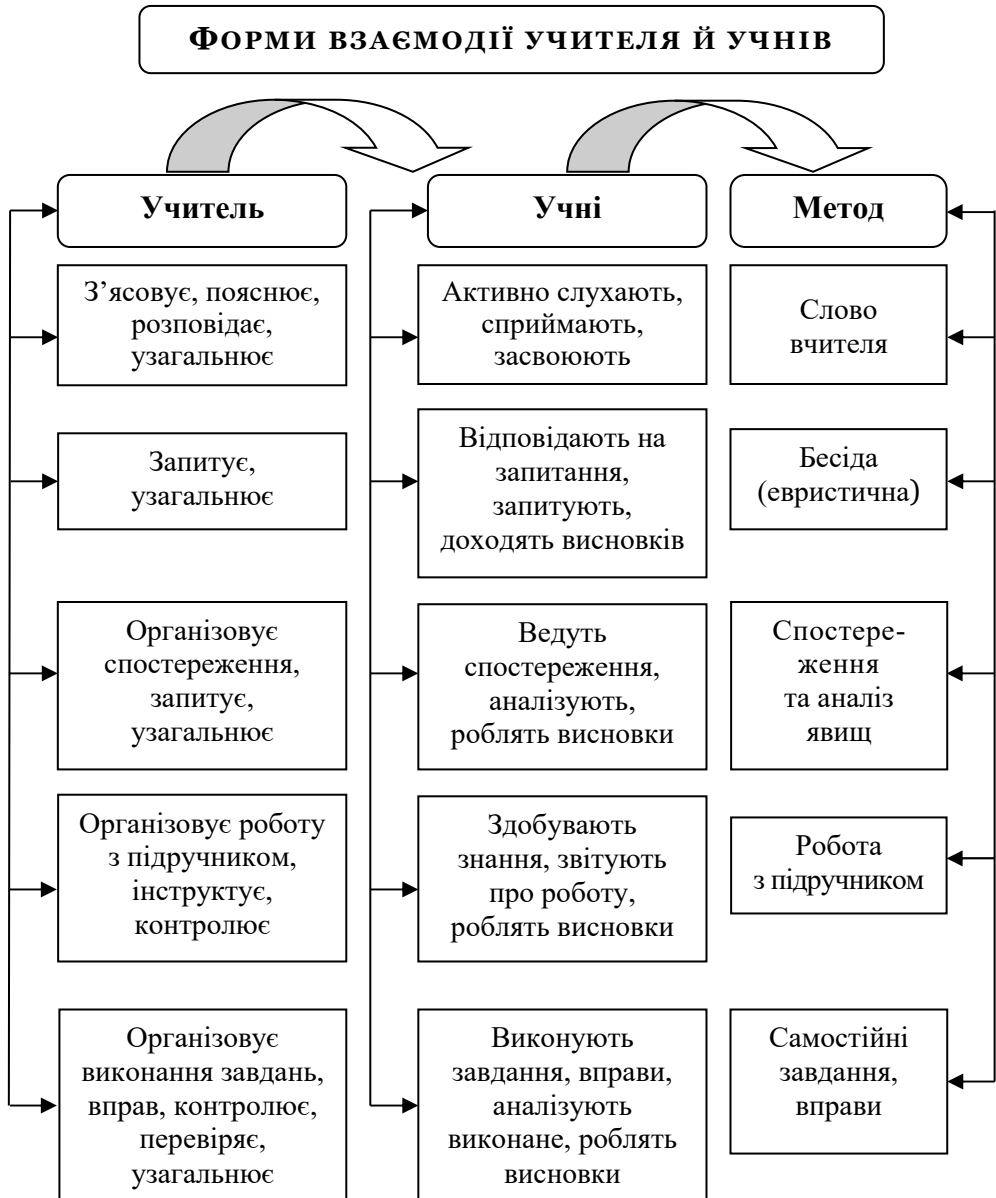




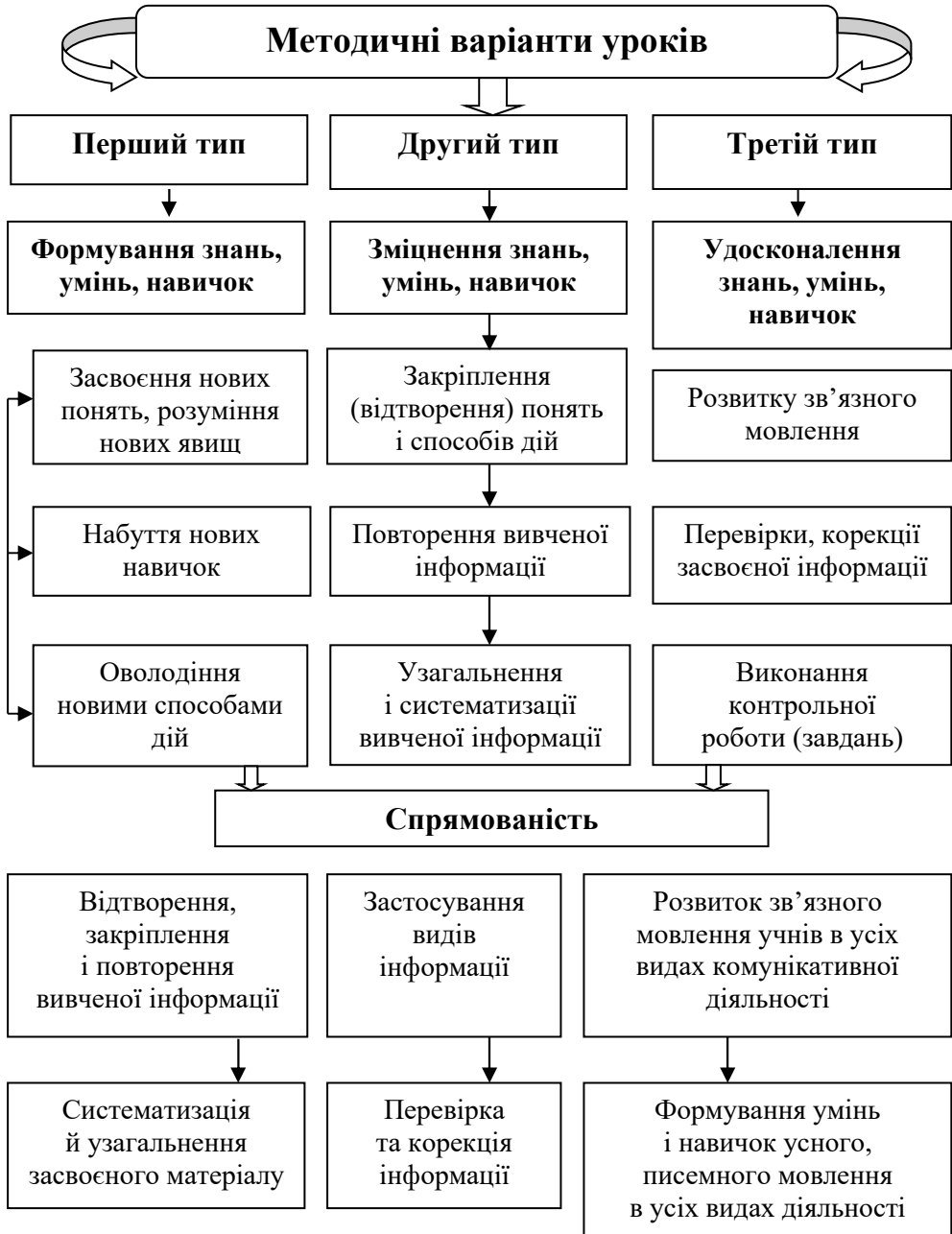
Зорова наочність	Технічні засоби навчання
<ul style="list-style-type: none"> — таблиці: опорні, порівняльні, узагальнюючі таблиці-схеми (динамічні, текстові); — схеми: зіставні, протиставні, схеми-опори; — ілюстрації; — репродукції картин; — фотоматеріали. 	<ul style="list-style-type: none"> — магнітофон; — грамзаписи текстів; — графопроектор (кодоскоп); — радіопередачі; — телепередачі; — відеофільми; — кінофільми, діафільми; — комп'ютер.

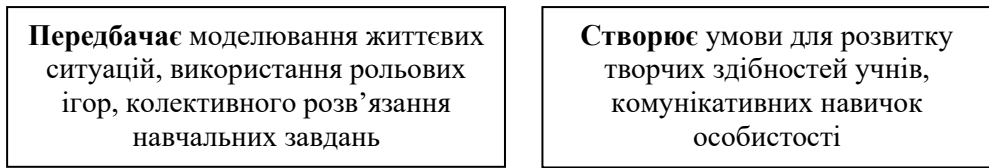


**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 2.2.
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ
ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**



ТИПИ УРОКІВ ЗА ДИДАКТИЧНОЮ МЕТОЮ





Реалізується через застосування інтерактивних форм і методів навчання



ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ НАВЧАННЯ

№ з/п	МОДЕЛІ НАВЧАННЯ	ПАСИВНА МОДЕЛЬ	АКТИВНА МОДЕЛЬ	ІНТЕРАКТИВНА МОДЕЛЬ
	критерії порівняння	суб'єкт-об'єктне навчання	суб'єкт-суб'єктне навчання	суб'єкт-суб'єктне навчання
1.	Обсяг інформації, що подається і засвоюється.	Значний обсяг інформації можна подати за короткий час великій кількості учнів.	Високий рівень подання інформації. Велика кількість учнів, які можуть одночасно отримувати інформацію.	На вивчення порівняно невеликого обсягу інформації витрачається багато часу.
2.	Результати навчання (знання, уміння, навички, ставлення, предметні і ключові компетентності).	Засвоєння знань, їх розуміння. Розвиток уміння слухати, записувати, конспектувати велику кількість інформації та відтворювати її усно і письмово.	Засвоєння знань, їх розуміння. Розвиток широкого спектра пізнавальних умінь і навичок. Передбачає диференціацію навчання шляхом виконання учнями індивідуальних завдань.	Засвоєння знань та їх розуміння. Розширення пізнавальних можливостей учнів, зокрема під час вивчення та аналізу інформації з різних джерел. Можливість застосувати отримані знання та навички у самостійній діяльності, творчий підхід до виконання завдань; реалізація ключових компетентностей.
3.	Відсоток засвоєння інформації	Зазвичай невисокий	Досить високий	Зазвичай високий
4.	Контроль над процесом навчання.	Викладач добре контролює глибину змісту, обсяг, темп і час подання навчального матеріалу. Результати роботи учнів непередбачувані. Зворотного зв'язку учителя з учнями немає.	Викладач добре контролює обсяг, глибину, час і процес засвоєння учнями навчального матеріалу. Результати роботи учнів передбачувані. Можлива співпраця вчителя з кожним учнем індивідуально. Забезпечено постійний зворотний зв'язок учителя з учнями.	Контроль учителя за обсягом і глибиною засвоєння знань, часом і ходом навчання — опосередкований. Є можливість для здійснення самоконтролю і взаємоконтролю учнів. Учитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання (співнавчання).

№ з/п	МОДЕЛІ НАВЧАННЯ	ПАСИВНА МОДЕЛЬ	АКТИВНА МОДЕЛЬ	ІНТЕРАКТИВНА МОДЕЛЬ
	критерії порівняння	суб'єкт-об'єктне навчання	суб'єкт-суб'єктне навчання	суб'єкт-суб'єктне навчання
5.	Роль особистості педагога.	Безпосередній вплив учителя (або автора навчальних матеріалів) на учнів. Особисті якості педагога виявляються не повністю: учитель як «джерело» знань та організатор процесу навчання.	Особисті якості педагога та його професійна майстерність є однією з умов функціонування цієї моделі. Учитель є джерелом знань, організатором, здійснює контроль, консультує. Високий рівень навантаження на вчителя.	Педагог є організатором, координатором навчання, консультантом. Він активно виявляє свої професійні здібності, виступає як лідер, наставник. Реалізується можливість демократичного, рівноправного партнерства між учителем і учнями, а також між усіма учнями класу.
6.	Роль учнів	Відносно пасивна. Учні не впливають на процес навчання, не приймають важливих рішень, не взаємодіють між собою.	Активність учнів під час заняття є відносно інтенсивною. Учні мають змогу активно взаємодіяти з учителем, але між собою не взаємодіють.	Надзвичайно активна. Учні приймають рішення і здійснюють процес навчання переважно самостійно. Учні мають можливість спілкуватися й активно взаємодіяти між собою, розвиваючи комунікативні вміння та навички. У процесі навчання учні засвоюють різноманітні види діяльності.
7.	Джерело мотивації навчання.	Зовнішнє (оцінки, педагог, батьки, суспільство).	Поєднання зовнішніх (оцінки, педагог, батьки, суспільство) та внутрішніх мотивів (зацікавленість самого учня).	Глибока внутрішня мотивація (зацікавленість самого учня, самонавчання).

СХЕМА САМОАНАЛІЗУ УРОКУ

Школа _____ клас _____ предмет _____ П.І.П. вчителя _____

Тема уроку:

№	ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОАНАЛІЗУ	ЗРАЗОК ПЛАНУ САМОАНАЛІЗУ
1.	Місце уроку в системі уроків. Тип уроку.	<p>Тип уроку:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) засвоєння нових знань; 2) формування умінь і навичок; 3) застосування знань, умінь і навичок; 4) узагальнення і систематизації знань, умінь, навичок; 5) перевірки і корекції знань, умінь і навичок; 6) комбінований; 7) урок-лекція; 8) урок-семінар; 9) урок-практикум; 10) урок-лабораторне заняття.
2.	Формулювання мети і завдань уроку, оцінка їх оптимальності та шляхи реалізації.	<p>Освітні завдання: засвоєння понять, термінів, ідей, формування спеціальних умінь і навичок.</p> <p>Виховні завдання: формування і розвиток світогляду, уяви, толерантності, ціннісного ставлення, моральності, поваги.</p> <p>Завдання розвитку мислення, мовлення: вміння виділяти головне, порівнювати, узагальнювати.</p> <p>Завдання саморозвитку: цілеспрямованість, витримка, самовладання, співпереживання.</p> <p>Завдання розвитку когнітивних здібностей (пізнавальні інтереси і здібності).</p>
3.	Коротка характеристика класу з урахуванням особливостей розвитку учнів.	<p>Ставлення до навчання: активність, працездатність, зацікавленість предметом, рівень сформованих пізнавальних умінь, навички навчально-пізнавальної діяльності, спеціальні й загальні вміння, робота в команді, рівень виконання індивідуальних, самостійних завдань, труднощі в роботі з цим класом.</p>

4.	Вибір структури уроку, обґрунтування її оптимальності.	<p>Етапи уроку :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) тема, мета уроку; 2) перевірка домашнього завдання; 3) вивчення нового матеріалу; 4) узагальнення, систематизація, закріплення знань; 5) перевірка засвоєння матеріалу; 6) підбиття підсумків; 7) домашнє завдання.
5.	Оцінка змісту кожного етапу уроку.	<ul style="list-style-type: none"> — Визначте головне, істотно важливе для вирішення поставлених завдань уроку. — Розкрийте відповідність змісту уроку вимогам чинних програм. — Охарактеризуйте реалізацію у змісті уроку принципів науковості, систематичності та послідовності, доступності, міжпредметних зв'язків, зв'язку навчання з життям.
6.	Оцінка оптимальності обраних форм і методів навчання, їх педагогічна доцільність.	<ul style="list-style-type: none"> — Визначте форми роботи (групові, індивідуальні), які застосовуються на кожному етапі уроку. — Розкрийте індивідуальний, диференційований підхід до учнів. — Обґрунтуйте застосовані на уроці методи навчання: <ol style="list-style-type: none"> 1) словесні — розповідь, бесіда, пояснення, лекція; 2) наочні — ілюстрація, демонстрація, спостереження; 3) практичні — досліди, вправи, практичні завдання; 4) інтерактивні; 5) методи самостійної роботи; 6) методи стимулювання — пізнавальні ігри, створення ситуації успіху, заохочення тощо; 7) методи контролю і самоконтролю — усного, письмового.

ВИМОГИ ВЧИТЕЛЯ ДО САМОГО СЕБЕ

А. І. Анастасієв (1852–1914)¹

1. Не проводи жодного уроку без підготовки.
2. Зауваж, що новий матеріал, який ти хочеш пояснити учням, необхідно пов'язувати з тим, що їм уже відомо. Старайся вчасно відновлювати у своїй пам'яті знання з предмету, щоб відчувати себе впевнено під час уроку.
3. Щоб запам'ятати навчальний матеріал, корисно хоча б стисло, у вигляді нарисів, складати письмові конспекти та план уроку, записувати приклади.
4. Починай і закінчуй урок точно у визначений час.
5. Починай урок, коли всі учні сядуть рівно, поклавши руки на стіл, спокійно тримаючи ноги; стеж за цим протягом усього уроку.
6. Навчися ставити запитання: нехай вони будуть зрозумілими за змістом, короткими за формою і граматично правильними. Якщо помітиш, що запитання невдале, то перш ніж вимагати відповіді від учнів, запропонуй їм інше, більш зрозуміле й чітке.
7. Не перебивай учня під час відповіді, навіть якщо його висловлювання є неправильним або не повним; дай йому закінчити речення.
8. Запитання адресуй до всіх, після кожного роби невелику паузу і тільки тоді викликай учнів, які мають відповідати.
9. Під час уроку, по можливості, опитай усіх учнів, кожного залучи до роботи. Велика помилка запропонувати десятьом учням по п'ять запитань, а тридцятьом — жодного.
10. Під час уроку намагайся охопити увагою всіх учнів.
11. Якщо учень не може правильно відповісти, допоможи йому, а потім запитуй іншого. Якщо помітиш, що подальше опитування марне, то не гай часу і не змушуй учня відповідати навмання.

¹ Конспекты уроков. Международный каталог для учителей, преподавателей и студентов. URL: <https://xn---dtbhtbrrhebfpirq0k.xn--p1ai/metodika/114-trebovaniya-uchitelya-k-samomu-sebe-a-i-anastasiev> (дата обращения: 18.12.2019).

12. Говори правильно і чітко, дотримуйся логічних наголосів. Висловлюй свої думки у короткій легко доступній формі, демонструючи зацікавленість роботою, яку ти виконуєш.

13. Намагайся пробудити у своїх учнів інтерес до навчання і тоді не потрібно буде докладати особливих зусиль, щоб підтримувати дисципліну в класі.

14. Під час відповіді учнів стеж за тим, щоб вони вимовляли слова виразно й чітко; переконайся, що учня чують його однокласники, навіть у найвіддаленіших куточках класу.

33. Під час уроку завжди користуйся наочністю: картами, картинками, моделями і т. п.; найголовніше — використовуй класну дошку.

34. Виправляючи у письмових роботах помилки, не оприлюднюй їх перед усіма, щоб інші учні не запам'ятовували їх.

35. Якщо ти береш додому письмові роботи учнів, то переконайся в охайності зошитів і виконаних завдань; роботи, виконані неохайно й недбало, відразу повертай на доопрацювання. Вимагай, щоб учні вказувати на кожній письмовій роботі час її виконання (число та місяць); завжди повертай роботи вчасно.

36. Не виявляй своє красномовство перед класом, а навпаки — прагни розвивати мову своїх учнів.

37. Не ходи по класу забагато, вибери певне місце, звідки всі учні зможуть тебе бачити, а ти можеш бачити всіх учнів. Не стій водночас як прикутий на одному місці: кожен учень повинен бути впевнений, що ти будь-якої миті зможеш опинитися біля нього.

38. Ніколи не проводи урок у роздратованому стані. Якщо втрапиш рівновагу, зроби невелику перерву, заспокойся та продовжуй далі. Будь-яке роздратування вчителя відволікає увагу учнів та шкодить їх навчанню.

39. Не розраховуй на швидкий успіх, не будь нетерплячим та не впадай у відчай. Завжди шукай причину поразки у самому собі.

40. Тримайся на уроці серйозно: ти виконуєш свій обов'язок, а до цього ставляться серйозно. Не говори нічого, що не стосується справи.

41. Тримайся перед учнями як освічена людина: не дозволяй собі вульгарних висловлювань.

42. Уникай будь-яких зауважень щодо походження й життя батьків та родичів учня.

43. Не май улюбленців і донощиків, не дозволяй собі кого-небудь «ненавидіти».

44. Не оголошуй учня невірним щодо його поведінки або успішності; не говори нікому «йди геть», або інших образливих слів.

45. Не повчай довго, не іронізуй і не насміхайся над учнем; за необхідності строго, але без крику назви його прізвище.

46. Будь справедливим у своєму ставленні до учнів. Якщо під час викладання або перевірки роботи зробиш помилку, то зізнайся у цьому, покажи учням, що істина є вищою за тебе. Це гідний вчинок людини, вчителя і вихователя, який благодатно вплине на юні душі.

47. Після кожного уроку проведь самоаналіз та роботу над своїми помилками.

48. Щодня повторюй собі, що ти існуєш заради учнів, а не вони заради тебе.

**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 2.4.
СОЦІОІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ
В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

**ПРИКЛАДИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР,
ПРИСВЯЧЕНИХ КУЛЬТУРІ ЯПОНІЇ**

Кінострічка. Клас учнів розподіляється на дві команди. Ведучий оголошує назву фільму сюжет якого буде відтворено під час гри. Наприклад, він говорить «Стародавня Японія». Перший учасник повторює назву кінострічки та називає слово (іменник, або словосполучення з іменником), що асоціюється із сюжетом кінострічки: «Стародавня Японія. Сад...». Наступний учень повторює сказане ведучим та першим учасником і додає слово від себе, розвиваючи сюжет: «Стародавня Японія...Сад...Самотній монах...». Так із слів-кадрів «монтується» кінострічка, що матиме логічне завершення, коли пройде кілька етапів у команді. Слідом за першою командою свій варіант «фільму» повинна продемонструвати друга команда. Наприкінці гри ведучий оцінює результати «кіномитців».

Перевтілення. Відповідно до теми уроку про японську культуру, учні отримують від учителя завдання перевтілитись у певну особу (імператор, монах, Басьо, Утамаро тощо) чи певну річ (нецке, чаша, ікебана, кімоно). Учень повинен уявити себе цією людиною (річчю) і почати розповідь від імені персонажу, намагаючись максимально вжитися в роль. Сюжет розповіді може бути довільним: як виглядає персонаж, де він перебуває, що його оточує, що він відчуває, які його думки стосовно минулого чи майбутнього тощо.

За такими зразками можна проводити:

- інтелектуально-творчу гру-конкурс «Складання трирядкових віршів хайку»;
- творчу, інтелектуально-комунікативна гру «Написання ренгі»;
- розвивально-пізнавальну вікторину «Стилі живопису середньовічної Японії»;
- інтелектуально-розважальну вікторину «Відгадай слово».

**РОЛЬОВА ГРА-ІНСЦЕНУВАННЯ ЯПОНСЬКОЇ КАЗКИ
«ПРИГОДИ МОМОТАРО, ХЛОПЧИКА-ПЕРСИКА»**

Дійові особи (у порядку появи): Оповідач, Дідусь (Батько), Бабуся (Мати), Момотаро, Селяни, Чудовисько, Собака, Мавпа, Орел.

ДІЯ ПЕРША

(Японський будинок. Дідусь і Бабуся сидять у своєму будинку. Вони дуже сумні).

Оповідач: Давним-давно Дідусь і Бабуся жили у маленькому японському селі.

Дідусь: Ех, піду я у гори; може, щось вполюю.

Бабуся: А я тоді піду до річки, щоб випрати одяг.

(Дідусь бере лук і стріли та йде)

(Бабуся виходить із хати, підходить до річки, починає прати речі та раптом бачить великого персика, який пливе уздовж річки).

Бабуся: Ой, який гарний персик! Ти виглядаєш дуже смачним, зараз я візьму тебе. Ходи сюди!

(Бабуся бере персика і йде додому).

(За столом сидить Бабуся, на столі – персик. Входить Дідусь).

Дідусь: Що це на столі?

Бабуся: Це смачний персик, який я знайшла у річці.

Дідусь: О, давай з'їмо його. Де ніж?

(Бабуся дає Дідусю ніж. Дідусь трохи надрізає персик, раптом із середини з'являється хлопчик.

(Дідусь, Бабуся і хлопчик сидять за столом).

Дідусь: Отакої! Хто ти, хлопчику?

Бабуся: Який гарний хлопчик!

Хлопчик: Мене звати Момотаро! Я – той персик, який ви хотіли з'їсти.

Бабуся: Оце так несподіванка! У нас з'явився син! Яке щастя!

Дідусь: Ти мабуть зголоднів, на, тримай тарілку з рисом. Пригощайся!

(Дідусь дає хлопчику повну тарілку з рисом. Момотаро починає швидко їсти рис).

Момотаро: Ммм, дуже смачно! Дякую вам!

(Завіса падає)

О п о в і д а ч : Ішов час... Момотаро їв багато рису, виріс, став дужим і гарним юнаком.

ДІЯ ДРУГА

(Селяни весело танцюють, поступово музика змінюється, стає загрозливою. Несподівано з'являються чудовиська, які забирають дівчат і зникають з ними. Селяни плачуть).

М о м о т а р о (приходить до батьків): Любі мої мамо й тату! Дозвольте мені вирушити на Острів Чудовиськ, щоб урятувати наших дівчат. Я став досить сильним, я зможу це зробити!

М а т и (Б а б у с я): Ой, мій любий сину, прошу, не йди! Дальня вода гірка, близька вода — солодка. Не йди у краї, що сповнені смутку й печалі! Я не відпускаю тебе. Ми боїмося втратити тебе, Момотаро!

Б а т ь к о (Д і д у с ь): Мій хоробрий сину, будь сильним як фенікс, спритним як тигр, сміливим наче дракон та мудрим як черепаха! Не бійся нічого, я благословляю тебе у твоїх намірах! Візьми від мене цей меч і йди з Богом!

М о м о т а р о : Дякую вам! Так сталося, що ви стали мені батьками, а я вам сином. Довгі роки і місяці ви виховували мене. Безмежна милість ваша! Вона вища найвищої гори, вона глибша найглибшої річки! Я не знаю, як і висловити мою подяку вам обом!..

М а т и (Б а б у с я): Просто повертайся додому живий і здоровий! Більшого нам не потрібно!
(Момотаро збирає речі та йде).

ДІЯ ТРЕТЯ

(На виході з села Момотаро зустрічає собаку).

С о б а к а : Хто ти і куди оце йдеш?

М о м о т а р о : Мене звати Момотаро! Я поспішаю на Острів Чудовиськ, щоб урятувати наших сільських дівчат!

С о б а к а : Острів Чудовиськ? Дівчата? Оце так буде пригода! Хм... мені здається, у цій справі я зможу тобі знадобитися! Я дуже сильна і хоробра! Я можу піти разом з тобою за шматок смачного м'яса!

М о м о т а р о : Добре, ходімо!

(Момотаро пригостив Собаку шматком м'яса і вони вирушили далі; згодом вони зустріли Мавпу).

М а в п а : Хто ви і куди йдете?

Момотаро: Мене звати Момотаро, а це Собака! Ми прямуємо на Острів Чудовиськ! Ми збираємось врятувати наших сільських дівчат!

Мавпа: Острів Чудовиськ? Дівчата? Оце так буде пригода! Хм... мені здається, я зможу стати вам у нагоді! Я дуже спритна, вмію лазити по деревах! Я можу піти разом з вами за смачне тістечко!

Момотаро: Добре, ходімо разом!

(Момотаро пригостив мавпу тістечком і вони попрямували далі. Згодом вони зустріли Орла.)

Орел: Хто ви і куди поспішаєте?

Момотаро: Мене звати Момотаро, а це Собака і Мавпа! Ми прямуємо на Острів Чудовиськ! Ми збираємось врятувати наших сільських дівчат!

Орел: Острів чудовиськ? Дівчата? Оце так-так! Хм., мені здається, у цій справі вам буде потрібна моя допомога! Я дуже розумний та вмію швидко і високо літати! Я багато разів бував на тому острові, знаю усі шляхи як туди потрапити. Я можу піти разом з вами за шматок короваю!

Момотаро: Добре, друзі, ходімо!

(Момотаро пригостив Орла короваєм і вони вирушили далі. Завіса падає.)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

(Острів чудовиськ. Чудовиська радісно танцюють навколо полонених, зв'язаних дівчат. Момотаро, Собака, Мавпа та Орел поспішають на допомогу і вступають у бій з чудовиськами. Друзі перемагають: головний демон падає на коліна, а його слуги тікають хто-куди.)

Головний демон: Велика ваша сила і могутність, герої! Змилюйтесь, благаю, наді мною! Я більше ніколи не буду творити зло!

Момотаро: Що ж, якщо ти кажеш правду, то хай буде так. Я залишу тобі й твоїм слугам життя. Поверніть назад нам наших дівчат, віддайте половину ваших скарбів і ніколи, чуєте, ніколи більше не наближайтеся до Японії! А як не послухаєте, то...
(Момотаро підіймає до гори свій меч.)

Головний демон: Усе зрозуміло! Даю слово тобі, Момотаро, ми більше ніколи не з'явимося у Японії! Пробач.

(Головний демон віддає героям скарби і дівчат та йде. На сцену виходять Мати, Батько та Селяни; усі весело святкують перемогу.)

Кінець.

ПРИКЛАДИ ХУДОЖНЬО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

— Гра-конкурс «Відвідування виставки художників». Учні виступають у ролі екскурсовода.

— Гра «Театр». Клас ділиться на дві команди. Учні однієї команди повинні інсценізувати фрагмент запропонованої учителем картини, інші — відгадати її назву та автора.

— Гра «Види та жанри». За запропонованим відеорядом учні визначають види та жанри мистецтв.

— Гра «Автопортрет художника». За репродукцією учні відгадують ім'я художника.

— Гра «Знавці» передбачає відгадування термінів, понять, назв стилів та жанрів мистецтва. Запитання учні задають один одному.

— Гра «Лото». Тематика цієї навчально-прикладної гри може бути різною, відповідно до змісту навчальної програми предмета. Наприклад, «Українські художники ХХ століття». Дітям роздають картки з іменами художників і назвами картин. Викладач показує репродукцію. У кого є назва цієї картини, той закриває цією карткою своє ігрове поле. Можна запропонувати другий варіант — викладач називає назву і художника, а учні показують картки із зображенням картини.

— Гра «Живі картини».

Клас ділиться на дві команди. Одна команда дітей, стаючи у відповідні пози зображає якусь картину (пейзаж або натюрморт) відомого художника. Інша команда повинна відгадати картину і назвати автора. Потім команди міняються місцями. Бажано використовувати картини відомих художників із шкільної програми.

— Гра «Складіть листівку». Листівки із зображеннями культурних об'єктів, архітектурних споруд, портретів, скульптур, пейзажів, натюрмортів тощо розрізають на частини. Учні повинні швидко зібрати листівку і назвати автора.

— Гра «Згрупуйте слова». На дошці написані різні поняття, терміни, назви, які необхідно об'єднати в смислові групи.

— Гра «Бліцконтроль» (запитання — відповідь). Для проведення бліцконтролю можна використовувати «чарівний куб». На столі вчителя куб, грані якого зафарбовані в різні кольори. На дошці таблиця у якій

кожному кольору куба відповідає назва мистецького стилю: архітектура, скульптура, живопис, графіка, дизайн. Ведучий повертає куб однією з граней до класу, а учні повинні підняти картку із зображенням потрібного об'єкту. Можна використовувати різні варіанти завдання.

— Діагностична вправа «Пам'ятай про те слово» передбачає повторення та засвоєння термінів, шляхом вгадування. Цю ігрову вправу можна використовувати на початку уроку. Наприклад можна використовувати такі слова: м_дерн (модерн), бар_ко (бароко), к_мпоз_ція (композиція), ф_нте_і (фентезі), г_ашь (гуаш), гр_ф_ка (графіка), к_р_м_ка (кераміка) тощо. Завдання повинні поступово ускладнюватися.

— Гра «Підберіть прикметники». Необхідно підібрати прикметники, що характеризують твір мистецтва. Зображення подаються у картках або за допомогою слайдів. Перемагає той, хто підбере найбільше слів.

— Гра «Оживи картину». Необхідно виконати пластичну імпровізацію та розіграти сценку за сюжетом картини.

— Конкурс «Мистецька візитівка». Учні розділяються на групи. Обирають країну, художню спадщину якої необхідно представити. Користуючись ілюстраціями у підручнику, учні створюють міні-розповідь про один із мистецьких шедеврів.

— Гра «Найкращі єгиптологи класу» передбачає створення міні-сюжетів за мотивами єгипетських розписів (опис костюмів людей, імітація поз та рухів). Працюючи в парах необхідно танцювальними рухами відтворити візерунки єгипетських орнаментів.

— Колективна гра «Костюмерна майстерня». Клас ділиться на дві групи. Кожна з груп обирає одного із персонажів опери П. Чайковського «Іоланта» і характеризує його сценічний костюм (словесний ескіз) відповідно до музичного образу та особливостей одягу того часу, коли відбувається дія твору. Завдання полягає у тому, щоб описати словесно ескіз театрального костюму однокласника з іншої групи.

— Конкурс-гра «Митці — дітям».

Перший тур «Ерудити».

Завдання 1. Розділіться на команди відповідно до обраних мистецьких стилів і напрямів. Орієнтовно: «Класики», «Романтики», «Імпресіоніс-

ти», «Модерністи». Підготуйте розповідь про дитячі образи у творчості митців відповідного стилю або напрямку.

Завдання 2. Опишіть внутрішній світ дитини (настрої, думки, мрії), обравши картину художника певного стилю.

Завдання 3. Розкрийте тематику одного з фортепіанних циклів для дітей П. Чайковського, К. Дебюссі, В. Косенка тощо.

Другий тур «Артисти».

Завдання 1. Заспівайте в ансамблі одну з дитячих пісень (варіант — з інсценізацією).

Завдання 2. «Оживіть картину»: уявіть себе моделлю, з якої художник малював портрет і передайте у пантомімі позу, жести, характер героя.

Завдання 3. «Озвучте картину»: уявіть себе в ролі зображених художником хлопчика чи дівчинки, створіть короткий монолог від імені портретованого або діалог персонажів.

Третій тур «Фантазери».

Завдання 1. Запропонуйте ідею (образ, логотип) дитячого пісенного конкурсу або фестивалю «Крок до зірок».

Завдання 2. Створіть композицію для оформлення обкладинки нот «Дитячого альбому» (варіанти: фотоколаж, паперопластика).

Завдання 3. Пригадайте, хто з композиторів писав музику за живописними образами — картинами, фресками тощо.

Завдання 4. Уявіть себе композитором, який пише музичний цикл для дітей за картинами художників. Пофантазуйте і створіть міні-презентацію уявного музичного циклу, користуючись орієнтовними запитаннями й завданнями. За мотивами яких картин створено цикл? Як назва музичного циклу відображає сюжети, настрої картин живопису? Скільки в музичному циклі частин? Що їх об'єднує? Які музичні форми варто застосувати (куплетна, варіаційна, рондо тощо)? Хто буде виконувати цю музику (соліст, ансамбль, хор, оркестр)? За допомогою яких засобів музичної виразності буде втілено цей образ (мелодія, ритм, динаміка, фактура)?

Завдання 5. Уявіть себе в ролі зображених художником дітей чи дитини, створіть короткий монолог від імені портретованого або діалог персонажів.

**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 2.5.
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ
ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

1. ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ МУЗЕЯМИ УКРАЇНИ

<http://art-school.ks.ua>

**2. ВІРТУАЛЬНИЙ ТУР
УКРАЇНСЬКИМИ МУЗЕЯМИ ПРОСТО НЕБА**

<https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/>

**3. ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ
НАЙКРАЩИМИ МУЗЕЯМИ СВІТУ**

https://www.canva.com/ru_ru/obuchenie/virtualnye-ekskursii/

Галерея Уффіці — Флоренція, Італія

<https://artsandculture.google.com/partner/uffizi-gallery>

Музей Акрополя — Афіни, Греція

<https://artsandculture.google.com/partner/acropolis-museum>

Британський музей — Лондон, Англія

<https://artsandculture.google.com/streetview/british-museum/AwEr68JO4NECkQ?>

Музей Орсе — Париж, Франція

<https://artsandculture.google.com/partner/musee-dorsay-paris>

Музей Ван Гога — Амстердам, Нідерланди

<https://artsandculture.google.com/partner/van-gogh-museum>

Метрополітен-музей — Нью-Йорк, США

<https://artsandculture.google.com/partner/the-metropolitan-museum-of-art>

Театр-музей Сальвадора Далі — Фігерас, Іспанія

<https://www.salvador-dali.org/en/museums/dali-theatre-museum-in-figueres/visita-virtual>

Національний музей Кореї — Сеул, Республіка Корея

<https://artsandculture.google.com/partner/national-museum-of-korea>

Музей Михайла Булгакова — Москва, Росія

<https://artsandculture.google.com/partner/bulgakov-museum>

Музей образотворчих мистецтв О. С. Пушкіна — Москва, Росія

<https://virtual.arts-museum.ru/>

Художній музей Сан-Паулу — Сан-Паулу, Бразилія
<https://artsandculture.google.com/partner/masp>

Пергамський музей — Берлін, Німеччина
<https://artsandculture.google.com/partner/pergamonmuseum-staatliche-museen-zu-berlin>

Музей Соломона Гуггенгайма — Нью-Йорк, США
<https://artsandculture.google.com/partner/solomon-r-guggenheim-museum>

Третьяковська галерея — Москва, Росія
<https://artsandculture.google.com/partner/the-state-tretyakov-gallery>

Ермітаж — Санкт-Петербург, Росія
https://hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/panorama/virtual_visit/panoramas-m-1

4. ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ВИДАТНИМИ ІСТОРИЧНИМИ ТА КУЛЬТУРНИМИ МІСЦЯМИ

Палац дощів — Венеція, Італія
<https://artsandculture.google.com/partner/palazzo-ducale>

Білий дім — Вашингтон, США
<https://artsandculture.google.com/partner/the-white-house>

Єгипетські піраміди Єгипту
<http://www.3dmekanlar.com/en/the-pyramids.html>

Петргоф — Санкт-Петербург, Росія
<https://peterhofmuseum.ru/about/tour>

5. ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ МУЗЕЯМИ, ЯКІ ПРИСВЯЧЕНІ НАУЦІ

Музей Галілео — Флоренція Італія <https://catalogue.museogalileo.it/>
Національний музей природничої історії — Вашингтон, США
<https://naturalhistory2.si.edu/VT3/>

Національний музей антропології — Мехіко, Мексика
<https://artsandculture.google.com/partner/museo-nacional-de-anthropologia-mexico>

Музей NEMO — Амстердам, Нідерланди
<https://artsandculture.google.com/partner/nemo-science-museum>

Національний музей науки і техніки Леонардо да Вінчі —
Мілан, Італія <https://artsandculture.google.com/partner/museo-nazionale-della-scienza-e-della-tecnologia-leonardo-da-vinci>

**ДОДАТОК ДО ТЕМИ 2.6.
ПОЗАУРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГА**

Найефективніші форми позаурочної діяльності	Форми, під час яких найповніше реалізується зацікавленість учнів
<ul style="list-style-type: none"> — Тематичні вечори, екскурсії (краєзнавчо-туристичні). — Походи. — Усний журнал. — Зустрічі (з цікавими людьми, вчителями-майстрами, видатними особистостями, митцями). — Бесіди. — Диспути. — Обговорення (фільмів, книг, періодики, спектаклів). — КВК. — Конкурси. — Виставки. — Дні, тижні, місячники, декади проведення культурно-масових заходів. — Шкільний музей. — Дискотека. — Школа молодого лектора. — Читацькі конференції. — Огляди творчості. 	<p>1. Клуби вихідного дня.</p>
<ul style="list-style-type: none"> — Бесіди. — Зустрічі. — Обговорення спектаклів, книг, фільмів, періодики. — Диспути. — Усні журнали. — Конкурси. — Виставки. — Екскурсії. 	<p>2. Гуртки (літературний, історичний, філософський; юного культуролога, екскурсовода, дизайнера мистецтвознавця тощо).</p>

Найефективніші форми позаурочної діяльності	Форми, під час яких найповніше реалізується зацікавленість учнів
<ul style="list-style-type: none"> — Огляди творчості. — Тематичні вечори, олімпіади. — Читацькі конференції. — Дні, тижні, декади, місячники проведення культурно-масових заходів. — Школа молодого лектора. 	3. Студії (театральна, літературна, музична).
<ul style="list-style-type: none"> — Тематичні вечори. — Фестивалі. — Конкурси. — Зустрічі. — Екскурсії. — Огляди творчості. 	4. Художня самодіяльність.
<ul style="list-style-type: none"> — Зустрічі. — Бесіди. — Диспути. — Обговорення спектаклів, книг, фільмів. — Усні журнали. — Конкурси. — Виставки. — Екскурсії. — Читацькі конференції. — Вечори. 	5. Факультети громадських професій.
<ul style="list-style-type: none"> — Бесіди. — Зустрічі. — Диспути. — Конкурси. — Виставки. — Екскурсії. — Тематичні вечори. — Усні журнали. 	6. Факультативи.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ

Загальнодидактичні	Специфічні
<ul style="list-style-type: none"> — Науковості. — Систематичності. — Доступності. — Проблемності. — Активності й самостійності. — Зв'язку з теорії з практикою. — Наочності. 	<ul style="list-style-type: none"> — Зв'язку змісту позаурочної роботи зі змістом уроків культурології. — Свідомості. — Комунікативної спрямованості. — Диференціації. — Індивідуалізації. — Розважальності. — Поєднання індивідуальних і групових форм роботи.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЕТАПИ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ

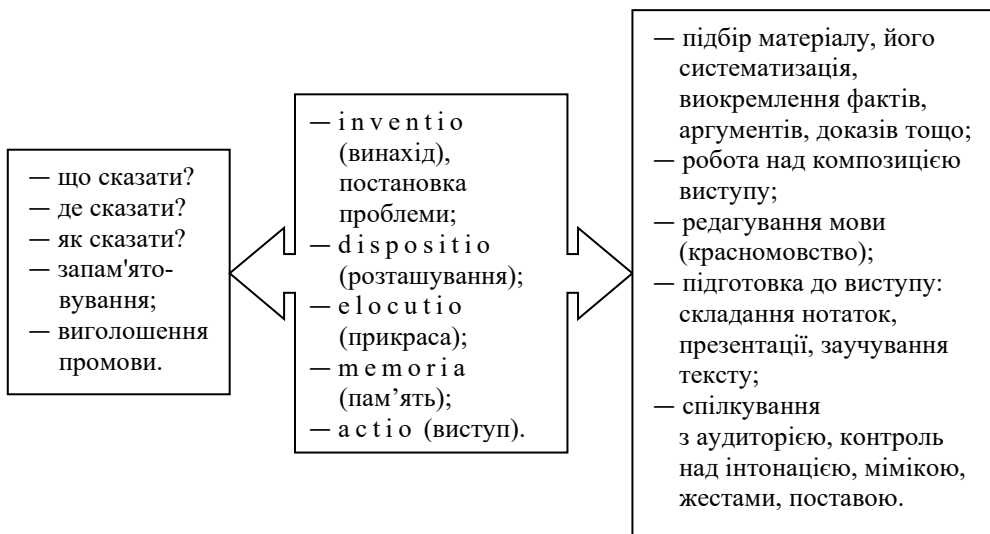
Етапи роботи	<ul style="list-style-type: none"> — Обговорити форму і зміст заходу, час і місце його проведення. — Підібрати матеріал, скласти сценарій, розподілити ролі, призначити відповідальних. — Написати оголошення, програму, розіслати запрошення. — Затвердити склад журі та умови проведення підсумків конкурсів, ігор. — Організувати роботу над матеріалами сценарію з використанням технічних засобів навчання. — Випустити стінгазету, радіопередачу.
---------------------	---







Етапи підготовки до виступу





Навчальне видання

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

ЛИТВИНЕНКО АЛЛА ІВАНІВНА (УКЛАДАЧ)

**посібник
для студентів спеціальності 034 Культурологія**

Верстка і макетування — *Лариса Гнатюк*
Літературне редагування — *Лідія Світайло*
Дизайн обкладинки — *Богдан Кобзар*

Формат: 70×100 1/16
Папір офсетний. Друк офсетний
Обл. вид. арк. 8,7. Ум. друк. арк. 11,63
Гарнітура Таймс, Georgia
Наклад 300 примірників
Зам. № 1836

Віддруковано з оригінал-макетів замовника.
Видавець і виготовлювач ПП Лисенко М. М.
16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Шевченка, 20.
Тел.: (067) 4412124. E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.